

diyanet

Aylık Dergi | Ocak 2025 | Sayı: 409

İSLAM'DA İNSAN HAKLARI VE ÖZGÜRLÜKLER

- İnsan Hakları Bağlamında Nebevi Emanet: Veda Hutbesi
- Teori ve Pratik Arasında Batı'nın Demokrasi ve İnsan Hakları Söylemi
- Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş ile İslam'da İnsan Hakları Üzerine Söyleşi
- Osmanlı Devleti'nde İnsan Hakları ve İnanç Hürriyeti
- Her Şeye Yeniden Başlamak İçin Üç Aylar Recep, Şaban ve Ramazan

"Hz. Peygamber'in (s.a.s.) damadı Hz. Ali (r.a.), henüz beş yaşımda girdiği saadetli evde nebevi himaye ve terbiyeyle yetişmiş, Resul-i Ekrem ile ilk namaz kılan delikanlı olma şerefine erişmiş, daha hayattayken cennetle m jdelenenlerden olmuş, hicret esnasında gözünü kırpmadan peygamber uğruna kendini feda etmeyi göze almış bir yiğittir. Hayatı boyunca ilmi, feraseti, takvası, adanmışlığı ve cesaretiyle tüm Müslümanlar için örnek olmuştur."

www.yayinsatis.diyagnet.gov.tr

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden,
yurt dışında müşavirlik ve ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

Yüce Allah, insanları hilkatte eş kılmış, son ilahi kelamı Kur'an-ı Kerim'de "Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır." (Hucurat, 49/13.) buyurarak üstünlüğün ancak takvada olduğunu belirtmiştir. Temellerini, cidal ve mücadele üzerine inşa eden, karanlık geçmişinde olduğu gibi bugün de insan haklarını, özgürlükleri yok sayan Batı medeniyeti karşısında İslam medeniyeti, insan haklarının ve onurunun koruyuculuğunu üstlenmiştir. Müslümanlar, insanların yaşam hakları başta olmak üzere bütün hak ve hürriyetlere saygı duymuş, hüküm sürdükleri topraklarda can ve mal güvenliğinin teminatçısı olmuşlardır.

Semavi dinlerin gönderiliş amaçlarından biri de insanların hak ve hukukunu gözetmek, güven toplumu inşa etmektir. İnsanca yaşama hakkı doğrudan yaratılışla birlikte insana bahşedilmiş bir haktır. Ancak çoğu zaman hırslarının esiri olan erk sahipleri, kendilerinden güçsüz gördükleri insanlara zulmetmekte, din, dil, ırk farklılıkları hasebiyle kendilerini başkalarından üstün görmektedir. Köle pazarlarında satılan siyahilerin çektiği ızdıraptan tutun da bugün Filistin'de yapılan soykırım, böylesi hastalıklı bir üstünlük anlayışının tezahürüdür.

Bütün insanları Hz. Âdem'in oğulları (Tirmizi, Menakıb, 74.) olarak gören İslam dini için insanın kendisi kadar başkalarını da dikkate alarak yaşaması, sınırlarının farkında olması ve toplumsal kurallara riayet ederek diğer insanların hakkını gözetmesi Müslümanca yaşama sanatının özeti niteliğindedir. Hz. Peygamber de "İnsanların en kötüsü, şerrinden dolayı insanların kendisinden çekindiği kimsedir." sözleriyle müminin, elinden ve dilinden emin olunma vasfına vurgu yapar. (Muvatta, Hüsnü'l-hulk, 1.)

Diyanet Aylık Dergi olarak ocak dosyamızda "İslam'da İnsan Hakları ve Özgürlükler" konusuna yer verdik. Prof. Dr. Saffet Sancaklı, "İslam'da İnsan Hakları"; Prof. Dr. Tevhit Ayengin, "İnsan Hakları Bağlamında Nebevi Emanet: Veda Hutbesi"; Prof. Dr. Cengiz Tomar, "Teori ve Pratik Arasında Batı'nın Demokrasi ve İnsan Hakları Söylemi" yazılarıyla dosyamızda yer aldı. Prof. Dr. Alâeddin Yalçınkaya ise "Osmanlı Devleti'nde İnsan Hakları ve İnanç Hürriyeti"ni kaleme aldı.

Bu ayki söyleşimizi Diyanet İşleri Başkanımız sayın Prof. Dr. Ali Erbaş Hocamız ile gerçekleştirdik. Diyanet İşleri Başkanı Sayın Erbaş, Veda Hutbesi'nin, İslam'ın insana verdiği değerın Arafat'tan bütün dünyaya ilan edildiğini dile getirerek Hz. Peygamber'in eşitlik, adalet, hürriyet, hakkaniyet, can ve mal güvenliği, şeref ve haysiyetin korunması, kadın hakları gibi ferdî, toplumsal ve sosyal hakları vurguladığı hutbenin, evrensel bir beyanname niteliğinde olduğunu söyledi.

Yeni bir yılla birlikte yenilenen bir derginin de heyecanını sizlerle paylaşıyoruz. *Diyanet Aylık Dergi*, yeni yılın ilk sayısında çağın temel sorunlarından biri hâline gelen insan hakları meselesine değinirken dergi bünyesine katılan "Neye Nasıl İnanıyorum?", "Dijital Dünya Gerçek Hayat", "Sahabenin Ayak İzleri", "Kudüs'ün Mimari Mirası" köşeleriyle bir yandan köklerine sahip çıkıyor, diğer yandan ise güncel hayatın nabzını tutmaya devam ediyor.

Sizleri dergimizle baş başa bırakırken mübarek üç ayların başladığı rahmet mevsiminde, yeryüzünde zulüm gören, hakkı çiğnenen tüm mazlumların, insan izzet ve onuruna yakışan günlere kavuşmasını Yüce Rabbimizden niyaz ediyor, yaklaşan Regaip ve Miraç Kandili'nizi tebrik ediyoruz.

Bereketli okumalar...

Cafer Tayyar DOYMAZ

6 GÜNDEMİSLAM'DA İNSAN HAKLARI
Prof. Dr. Saffet SANCAKLI**12** GÜNDEMİNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA NEBEVİ
EMANET: VEDA HUTBESİ
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN**16** GÜNDEMTEORİ VE PRATİK ARASINDA BATI'NIN
DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI SÖYLEMİ
Prof. Dr. Cengiz TOMAR**20** SÖYLEŞİDİYANET İŞLERİ BAŞKANI PROF. DR. ALİ ERBAŞ:
İSLAM; HAK, HAKİKAT VE FITRAT DİNİDİR.
ADALET VE MERHAMET DİNİDİR. HER RUHUN
ARADIĞI HUZURU SUNAN, HER GÖNLÜN
ARZULADIĞI MUTLULUĞU VEREN HAYAT
DİNİDİR. HER İNSANIN HAYATINI, ONURUNU VE
HUKUKUNU TEMİNAT ALTINA ALAN EVRENSEL
BİR İNANÇ SİSTEMİDİR.
Dr. Sema YİĞİT**26** DİN DÜŞÜNCE YORUMOSMANLI DEVLETİ'NDE İNSAN HAKLARI
VE İNANÇ HÜRRİYETİ
Prof. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA**30** DİN DÜŞÜNCE YORUMVII. DİN ŞÛRASİ
DİJİTALLEŞEN DÜNYADA
DİYANET HİZMETLERİ
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU**34** VAHYİN AYDINLIĞINDADÜNYA VE AHİRET MUTLULUĞU İÇİN
İMAN VE SALİH AMEL
Dr. Mahmut KAYIŞ**36** HADİSLERİN İŞİĞİNDEGERÇEK İFLAS EDEN KİMDİR, BİLİR MİSİNİZ?
Dr. Halil KILIÇ**38** RAHLE-İ TEDRİSKUR'AN-I KERİM: AYDINLIĞA, GÜVENE
VE UMUDA AÇILAN KAPI
Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI**42**BEN KUDÜS
Betül ALTUN ERİNCİK

44 YARININ DÜNYASI

NESNELERİN İNTERNETİ (İOT)
DİNİ MEKÂNLARIN YÖNETİMİNDE YENİLİKÇİ
ÇÖZÜMLER VE SAĞLADIĞI FAYDALAR
Miraç ATMİŞ

48 KISSADAN HİSSE

HURMA TANESİ VE KARPUZ ÇEKİRDEĞİNİN
SÖYLEYİMLERİ
Prof. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

50 BUNU KONUSALIM

HASAN HÜSEYİN ALTAN:
"ÜLKEMİZİN BİRÇOK İLİNDE CAMİLERİMİZİN,
KUR'AN KURSLARIMIZIN VE OKULLARIMIZIN
GÜZELLEŞTİRİLMESİNE VESİLE OLDUK. BU
GÜZEL GERİ DÖNÜŞLER BENİM AZMİMİ VE
GAYRETİMİ DAHA DA PEKİŞTİRDİ."
Mahir KILINÇ

52 DİN TARİH TOPLUM

HER ŞEYE YENİDEN BAŞLAMAK İÇİN
ÜÇ AYLAR: RECEP, ŞABAN VE RAMAZAN
Berrin ERDOĞAN

54 DİN TARİH TOPLUM

1446 RECEP AYI BAŞLANGICI: ÜÇ AYLARIN
GİRİŞİNE İLİŞKİN ASTRONOMİK BELİRLEME
Hümeyra Nur İŞLEK

58 KUR'AN SURELERİ

FURKAN SURESİ
Doç. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

60

DİJİTAL DÜNYANIN
SUNDUKLARI
FIRSAT MI, RİSK Mİ?
M. Cüneyd ÇİĞDEMLİ

62 NEYE NASIL İNANIYORUM?

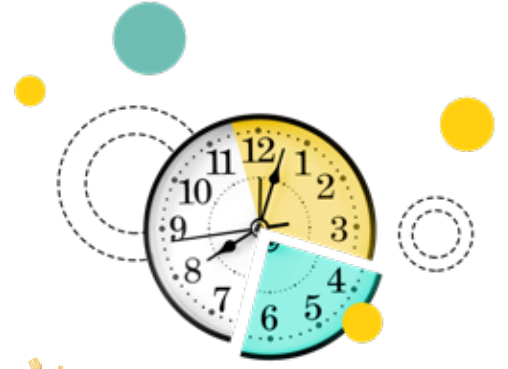
NİÇİN YARATILDIM?
Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT

rengâhenk 66

68 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

HAYATIN TATLILIĞI ÜZERİNE
Mehmet KAHRAMAN

ASRIN İDRAKI

70 GERÇEKLİĞİN FARKINDA OLMAK
Abdurrahman AKBAŞ

72 KIRILMA NOKTASI

VEDA HUTBESİ
"İNSANLIĞIN KURTULUŞ ANAHTARI"
Alparstan AKÇA

74 SAHABENİN AYAK İZLERİ

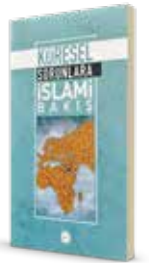
EBU EYYUB HALİD B. ZEYD EL-ENSARI
İSTANBUL'UN MÜHRÜNÜ ELİNDE TUTAN SAHABİ
Enbiya YILDIRIM

78 İNSAN HÂLİ

ZİHİNSEL YORGUNLUK
NASIL AŞILIR?
Esra OBUZ

80 KİTAPLIK

KÜRESEL SORUNLARA İSLAMİ BAKIŞ
Mustafa Mirza DEMİR

Abone İşlemleri

Tel: 0312 295 71 96 – 97
0312 295 72 05 – 06
Faks: 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr
dosabone@diyanet.gov.tr

Online Abonelik

dergiabone.diyanet.gov.tr
yayinsatis.diyanet.gov.tr

Hesap No

Döner Sermaye Daire Başkanlığı TC Ziraat Bankası,
Mustafa Kemal Mahallesi Şube IBAN:
TR61 0001 0024 8605 9943 0850 57

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri -

Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:

Aylık, Yaygın, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı

İhlas Gazetecilik A.Ş.
Merkez Mah. 29 Ekim Cad. İhlas Plaza No: 11 A/41
Yenibosna Bahçelievler, İstanbul
Tel: 0 212 454 30 00

Basım Tarihi: 09.01.2025

Yayımlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.

İSLAM VE İNSAN HAKLARI

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

Diyamet İşleri Başkanı

Yüce dinimiz İslam'a göre insan, eşref-i mahlûkattır. Varlıkların en değerlisi, en onurlusu ve imkân bakımından en donanımlıdır. İnsanı maddi ve manevi boyutuyla bir bütün olarak ele alan İslam, gerek bireysel gerekse toplumsal hayatın huzur ve güven içinde sürdürülebilmesi ve insanın yaratılış gayesine uygun bir ömür sürebilmesi için insanlığa bir hayat nizamı, bir düzen teklif etmiştir.

Hiç şüphesiz İslam'ın ana gayesi, insanın Rabbiyle, kendisiyle, çevresiyle ve bütün varlık âlemiyle olumlu ilişkiler kurmasını, bütün ilişkilerini adalet, merhamet, hakkaniyet ve emanet bilinciyle gerçekleştirmesini temin etmektir. Bu yönüyle tüm beşerî sistemlerden ayrılan İslam, insanı, yaratılmışların merkezine yerleştirerek her insanın ve hatta her canlının doğuştan sahip olduğu hakları olduğunu beyan etmektedir. İslam'a göre ırkı, rengi, inancı, coğrafyası ne olursa olsun her insanın yaratılıştan gelen hakları vardır, bunlar mukaddestir, dokunulmazdır. İnsan hakları ile ilgili kuşatıcı ilkeler getiren

İslam, kuvveti değil hakkı üstün tutmuş; canın, malın, inancın, aklın ve neslin korunmasına yönelik birçok hüküm ortaya koymuştur. Her türlü haksızlığı, zulmü reddeden İslam, insanlar arası ilişkilerde adaleti, hakkaniyeti, iyilikte yardımlaşmayı emretmiş (Maide, 5/2.); huzurlu ve istikrarlı bir toplum için hayatın her alanında ölçülü/dengeli olmayı telkin etmiştir. Savaş hâlinde bile adil davranılmasını, meşru bir sebep olmaksızın insan hak ve hürriyetlerinden taviz verilmemesini vazgeçilmez bir düstur olarak müminlere öğütlemiştir. Nitekim "...Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır..." (Maide, 5/32.) ilahi fermanı, İslam'ın insan haklarının korunması hususundaki tavrını açıkça ortaya koymaktadır. İnsan hak ve hürriyetlerinin korunmasına yönelik hüküm, ölçü ve ilkelere riayet edilmesini Kur'an'da pek

çok kez vurgulayan Yüce Allah, bu konuda yaşanan ihlaller karşısında duyarlı davranılmasını, bilinçli hareket edilmesini emretmektedir. (Enam, 6/151.) Zira yeryüzünde huzur, güven ve barış ortamının tesisi, ancak bu ilke ve ölçülere riayet edildiğinde gerçeklik bulur.

Kur'an'ın eskimez hükümleri, değişmez ilkeleri ve Hz. Peygamber'in örnek yaşantısı, adil bir dünya için evrensel bir mesaj, sönmez bir ışık ve tükenmez değerler kaynağıdır. Hedefi, insanlığın huzurunu sağlamak olan İslam'ın temel prensibi, Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere barış içinde bir hayattır. (Bakara, 2/208.) Müşrikler, İslam dinini seçenlere her türlü eziyeti reva görürken, cefa çektirirken, onları inançlarından dolayı öldürürken, hem içte hem de dışta hak ve adaleti sağlamaya çalışan merhamet peygamberi Mekke'yi fethettiğinde, intikam yoluna gitmemiş, onların canlarının ve mallarının emniyette olduğunu ilan etmiştir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in eşitlik, adalet, hürriyet, hakkaniyet, can ve mal güvenliği, şeref ve haysiyetin korunması, kadın hakları gibi ferdi ve içtimai hakları vurguladığı ve bugünkü anlamıyla insan haklarının ana hatlarını teşkil eden Veda Hutbesi, evrensel bir beyanname niteliğindedir. Fert, aile, toplum ve bütün insanlığı kuşatan bu cihanşümül hitap, aynı zamanda Hz. Peygamber'in geleceğe, gelecek nesil-

lere yönelik bir vasiyeti olmuştur. Nitekim Müslümanların söz konusu ilkelerle egemen olduğu coğrafyalarda insanlar, bütün farklılıklarına rağmen asırlarca huzur ve güven içindedir yaşamışlardır.

İnsanların temel haklar bağlamında eşit oldukları göz ardı edilemeyecek bir ilke olmasına rağmen dünya, tarih boyunca din, dil, ırk ayrımcılığına, bu ayrımcılıktan kaynaklanan şiddetli çatışmalara, savaşımlara sahne olmuştur. Günümüzde de durum farklı değildir. İnsan hakları bugün en çok konuşulan, üzerinde tartışılan ve gündemden bir türlü düşmeyen konuların başında gelmektedir. Zira genel olarak hak ihlalleri nedeniyle ortaya çıkan adaletsizlik, ne yazık ki birçok ülkede, pek çok toplumda sıradanlaşmıştır. İnsan hakları, kendi değer yargıları ve çıkarlarına göre hareket eden ülkelerin katkılılarıyla çok yönlü bir sorunun da büyük bir parçası hâline gelmiştir. Söz konusu durum, yalnızca hukuki ve siyasi bir sorun değil, aynı zamanda hak ve özgürlük bilincinin yok edilmesinin, insan onurunun, saygınlığının ve daha da önemlisi hayat hakkının insanların elinden alındığının da bir göstergesidir.

Bugün, İsrail'in uyguladığı vahşet politikası sebebiyle Filistin'de, Müslümanlara, inançlarından ötürü zulüm ve haksızlık yapıldığı, dinlerinden dolayı vatanlarından sürüldüğü, on

binlercesinin katledildiği bir zamanda insan haklarından bahsetmek, uluslararası adaletten söz etmek ne derece mümkündür? Dünya, beynelmil bir nefret, kin, düşmanlık ve zulüm ağı içinde Müslümanlara yönelik sistemli katliamlara sahne olurken beyannamelerle ilan edilen "her insanın temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu" ilkesi ne kadar gerçekçi, anlamlı ve geçerli sayılabilir? Yaşanan hak ihlalleri, bugün çok farklı boyutlara evrilerek katliam ve soykırımlara dönüşmektedir. Tüm dünyanın gözleri önünde yaşanan insanlık dramı, bütün insanlığı bunaltmış durumdadır. Bu sebeple herkesin özgürce yaşayabileceği, temel ihtiyaçların noksansız karşılanabileceği, her hakkın hak sahibine teslim edileceği ve her türlü şiddetin sadece adalet ölçüğünde muamele göreceği ideal bir dünya, tüm insanlığın ortak hayali hâline gelmiştir.

Önemle ifade edeyim ki pek çok hak ihlalinin yaşandığı günümüzde insanlık onurunu ayaklar altına alan bireysel ve toplumsal her türlü baskıdan, şiddetten, tehditten ve kısıtlamadan korunabilmek için İslam'ın evrensel nitelikteki hak ve adalet anlayışının; adalet, merhamet, iyilik, yardımlaşma, paylaşma gibi değerlerinin doğru iletişim yollarıyla insanlık ailesinin her ferdine ulaştırılması, Müslümanlar açısından bir zaruret hâline gelmiştir. ■

İSLAM'DA İNSAN HAKLARI

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Günümüz dünyasında en çok gündeme gelen ve tartışılan değerlerin başında insan hakları kavramı gelmektedir. Tarihin hiçbir döneminde bugün olduğu kadar hak ve özgürlükler bu denli tartışılmamıştır. İnsan haklarının korunmadığı ve güvence altına alınmadığı bir yerde kargaşa, kaos ve anarşi kaçınılmazdır. Bir milletin medeni olma ölçütü, salt sanayileşmek veya teknolojik gelişimi tamamlamak olmayıp insan haklarına verdiği değerle de ilişkilidir. Zira ahlaki ve insani değerlere sa-

hip olmak; bencillikten uzak, başkalarını düşünen, başkalarının haklarına saygı gösteren ve bunun için mücadele veren bir kişiliğe sahip olmak, ilahi dinlerin ideallerinden olduğu kadar medenilikle de doğrudan ilişkilidir. Bugün Amerika ve Batı dünyasının insan hakları ve medeniyet savunuculuğu irdelenmekte ve sorgulanmaktadır. Onların en büyük kusurları ve hataları dünyayı aldatmalarıdır. Bütün dünyanın gözü önünde Gazze’de barbarca işlenen soykırım ve katliamlar, film seyrediler gibi izlenmekte ve desteklenmektedir. Dolayısıyla bugün Amerika’nın ve Avrupa’nın medeniliği ciddi manada sorgulanmakta, onlara artık inanılmamakta ve bütün dünyada tepkiler çığ gibi büyümektedir. Avrupa’nın hayat felsefesine göre; hayat bir mücadeledir, yani cidaldir, çarpışmadır. Hayatın gayesi menfaattir ve menfaat için her şey mübahtır. Hak kuvvettedir. Kuvvetli olan zalim dahi olsa haklıdır. Batı felsefesinin insana bakışı bu istikamettir.

Bütün ilahi dinlerin gönderiliş amaçlarından birisi, insanların hak ve hukukunu korumaya yöneliktir. Bu bağlamda bütün peygamberlerin gönderiliş amaçlarından birisi de insana insanca yaşamayı öğretmek, insan haklarını yeryüzünde ikame etmektir. Bütün peygamberlerin ortak yönü, insan haklarını doğal bir güvenceye almaktır. Dolayısıyla yeryüzünde insan hakları alanında ki mücadele yeni başlamış ol-

mayıp insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan hayatının her alanında olduğu gibi insan hakları konusundaki temel prensipler de yüce dinimiz İslam ile tam ve tekâmül olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber, hayatı boyunca insan haklarının ikamesi için mücadele vermiş ve insan hakları ihlallerine müdahale etmiştir. Onun hayatını, uygulamalarını ve hadislerini tetkik ettiğimizde bu gerçeği açıkça müşahade etmek mümkündür. Çünkü o, bütün hakları maddi ve manevi boyutuyla ele almakta ve uygulamaya koymaktadır.

İlahi nizama göre insanın doğuştan beraberinde getirdiği ve Allah’ın kendisine bahşettiği dokunulmaz hakları elinden almaya veya kısıtlamaya hiçbir kimsenin hakkı yoktur. Örneğin bir kişinin yaşama, bir dine mensup olma gibi haklarını elinden almak veya bu hakları kısıtlamak isteyen kişi, kendisini bir nevi ilah yerine koymuş olur. Dolayısıyla kişinin doğuştan getirdiği bu tür haklara kimsenin dokunmaması ve bu açıdan kişinin rahatsız edilmemesi gerekir.

Kur’an-ı Kerim’de, hadis-i şeriflerde ve temel İslami kaynaklarda hak kavramı, çok geniş yelpazede ele alınmakta; kişinin Allah’a, insanlara, hayvanlara ve çevresine karşı hakları söz konusu edilmektedir. Batılın zıddı olan hak kavramı, “doğru, gerçek, görev, sorumluluk, borç” gibi anlamları yanında “korunması, gözetilmesi ya da sahibine öden-

mesi gerekli olan maddi ve manevi imkân, değer, pay, eşya ve menfaatler” anlamında da kullanılmaktadır. (Heyet, *İlmi-hal II (İslâm ve Toplum)*, s.527, İSAM, İstanbul, 1999.) Yüce Allah’ın güzel isimlerinden biri olan “Hak” kelimesinin çoğulu olan hukukun gayesi, hakların kimine ait olduğunun belirlenmesi, hakların korunması ve haklara yapılan tecavüzün, zorbalıkların ortadan kaldırılmasıdır. (Muhammed Tahir b. Aşur, *Mekâsıdu’ş-Şer’ati’l-İslâmiyye*, s. 211, terc. Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, Rağbet Yay., 3. bsk., İst., 1999.) Dolayısıyla dinimizce insanın kanı akıtılmaz, canına kıyılmaz, namusuna, toprağına, mesleğine, meskenine ve cinsiyetine dokunulmaz. Yüzlerce ayet ve hadisin ortak ifadesinden, İslam’ın bu konulardaki görüşleri ortaya çıkmaktadır. Önemli olan insanın sahip olduğu haklarıyla beraber onur, şeref ve iffetiyle yaşamasını sağlamaktır.

İnsan fıtratıyla örtüşen insan hakları kavramının zihinlerde yaptığı çağrışım, insanın sahip olduğu özgürlüklerdir. Hak ve özgürlüklerin, insanın kişiliğine bağlı olarak doğal, dokunulmaz, vazgeçilemez, engellenemez, kısıtlanamaz, devredilemez ve evrensel olduğunda İslam âlimleri hemfikirdir. Yüce Allah’ın, üstün ve mükerrem bir varlık olan insana bahşettiği bu hakların bir bütün olarak ele alınmayıp aralarında ayırım yapılması da doğru değildir. Herkes için gerekli olan insan haklarına önem vermeyen ve bu haklara ria-

yet etmeyen toplumlar medeni olamazlar. Bununla birlikte ilahi bir kaynaktan beslenmeyen insan hakları uygulamalarında da her zaman eksiklik ve çifte standart söz konusu olmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), daha gençlik yıllarında haksızlığa, zulme, zorbalığa ve adaletsizliğe karşı mücadele vermiş, bu bağlamda faaliyet gösteren ve iç güvenliği sağlamayı hedefleyen “Hilfu’l-Fudul” (faziletli sözleşmesi) adlı sivil toplum teşkilatına girmede tereddüt etmemiş ve bu teşkilatta bilfiil çalışmıştır. Her türlü zulme ve haksızlığa karşı mücadele amacıyla ihdas edilmiş olan, ancak Cahiliye döneminin bir ürünü olan bu teşkilata katılmakta mahzur görmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), peygamberliği döneminde de bu olayı zaman zaman hatırlayarak davet edildiği takdirde yine böyle bir toplulukta yer alabileceğini ifade etmiştir. (İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I, 94, thk., Süheyl Zekar, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1992.)

Sevgili Peygamberimizin Mekte'de irad ettiği “Veda Hutbesi” de yalnızca Müslümanlara okunmuş sıradan bir hutbe olmayıp bütün insanları kapsayan tarihî bir bildiri ve bir nevi insan hakları beyannamesi niteliğindedir. Cahiliye âdetlerini ortadan kaldırması ve faiz, kan davası gütmenin haram olduğu, eşitlik, hürriyet, emanet, insan hakları gibi hususlara değinmesinin yanı sıra kadınlarla erkeklerin birbirlerine

”

Yeryüzünde insan hakları alanındaki mücadele yeni başlamış olmayıp insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan hayatının her alanında olduğu gibi insan hakları konusundaki temel prensipler de yüce dinimiz İslam ile tam ve tekâmül olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber, hayatı boyunca insan haklarının ikamesi için mücadele vermiş ve insan hakları ihlallerine müdahale etmiştir.

karşı hak ve görevleri, Allah'ın kitabına ve peygamberin sünnetine uymanın asıl olduğu, Müslümanların birbirine karşı hak ve vazifeleri, insanlığın yaratılışı konusu, ırkçılığı ret, üstünlüğü takva gibi bir kurala bağlama, savaş ve miras hukukunun temel hükmü, vasiyet, nesep, zina yasağı, borç ve kefalet gibi hukuki meselelere yer vermesi gibi özellikleriyle Veda Hutbesi, insan hakları açısından oldukça önemlidir.

İnsanın değeri ve yaşama hakkı

Bir toplumda insan haklarına değer verilir verilmediği, insana verilen kıymetten anlaşılır. Şayet insana değer veriliyor ve saygı duyuluyorsa orada insan haklarının varlığından söz edilebilir. Yüce dinimiz, insana en büyük değeri vermiş; evrende en değerli varlığın insan olduğunu ilan etmiş ve insanı, “eşref-i mahlûkat” olarak nitelmiştir. Dolayısıyla saygın bir konumda bulunan ve yeryüzünün halifesi onuruna sahip olan insana saygı göstermek, onun hak ve hürriyetine saygı göstermekle başlar. Son din olan İslam'ın insana verdiği değeri hiçbir inanç ve ideoloji vermemiştir.

İnsan haklarının başında yaşam hakkı ve can güvenliği gelmektedir. Çünkü yaşam hakkı diğer tüm hakların kaynağı durumundadır. Allah'ın verdiği cana kimsenin kıyma hakkı yoktur. Bunun ağır bir suç olduğu, yüce kitabımız Kur'an'da şöyle anlatılır:

“... Kim, bir insanı bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse o, sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır...” (Maide, 5/32.) Hz. Peygamber de (s.a.s.) her zaman insan yaşamı ve değeri üzerinde durmuş, tarihî Veda Hutbesi’nde; Müslümanların can, mal, ırz ve namus dokunulmazlığına vurguda bulunmuş, insanların sulh, sükûnet içerisinde birbirlerinin haklarına riayet ederek yaşamalarını istemiştir. İnsanın kendi hayatına saygı duyması gerektiği gibi başkalarının hayatına da saygı göstermesi gerekir. Dolayısıyla insan, intihar yoluyla kendi yaşamına kastedemeyeceği gibi başkalarının hayatına da kastedemez. Kendisiyle ve insanlarla barışık olan bir insandan böyle bir hareket beklenemez. Tarih boyunca İslam toplumlarında, gayrimüslim toplumlarında yaşanan kazıklı voyvodalar, insanların canlı canlı hayvanlara parçalattırılması, ölü insan kellelerinin sokaklarda dolaştırılması gibi insanlık dışı olaylar yaşanmamıştır. (Thomas Paine, *İnsan Hakları*, s. 38-39, terc., M. Osman Dostel, M.E.B.Y., İstanbul, 1998.) Dolayısıyla her zaman İslam’da ve bütün Müslüman toplumlarında insanın dirisine de ölüsüne de saygı gösterilmiştir.

İnanç ve ibadet özgürlüğü

Din, vicdan ve ibadet hürriyeti, insanın temel hak ve hürri-

”

İslam dini, ırk ayrımını asırlar öncesinden kaldırmıştır. Hz. Peygamber’in hadislerinde ve uygulamalarında bunun çok güzel örneklerini görmekteyiz. İslam’da insanlar arasında birinci sınıf, ikinci sınıf veya asiller gibi ayırım da yoktur. Hiçbir kimseye veya zümreye ayrıcalık veya imtiyaz verilemez.

yetlerinin en önemlilerindedir. Bu konuda kimseye dayatma ve baskı yapılamaz. Kişiler hür iradeleriyle seçim yapma hakkına sahiptir. Hiçbir kimse inancından dolayı kınanmamalı, aşağılanmamalı, alay edilmemeli ve rencide edilmemelidir. Din seçme hakkına sahip olan kişi, aynı zamanda dinini tümüyle öğrenme, öğretme, yayma ve yaşama hakkına sahiptir. Ayrıca hiç kimse başkalarına din dayatma hakkına da sahip değildir. İslam’ın evrensel mesajlarında bu konu da önemli bir yer tutmaktadır: “Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğutu tanımayıp Allah’a inanırsa kopmak bilmeyen sapa sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla iştirendir, hakkıyla bilendir.” (Bakara, 2/256.); “Eğer Rabbin dileyseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mümin olsunlar diye insanları zorlayacaksın?” (Yunus, 10/99.); “De ki: ‘Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.’...” (Kehf, 18/29.) Tarih boyunca bu mesajlarla hareket edildiği için İslam toplumlarında yaşayan gayrimüslimler İslam’a girmeye hiçbir şekilde zorlanmamış, cizye ödemek ve sorumlu hareket etmek şartıyla vicdan ve inanç hürriyetine sahip ve dinlerinde, ibadetlerinde serbest olmuşlardır.

Düşünce özgürlüğü

Kişinin yaşama hakkı, hukuki

güvenceye kavuşturulduğu gibi insana irade özgürlüğü verilmiş olduğu için ona düşünce özgürlüğü de tanınır. İnanç ve düşünce özgürlüğü konusunda yapılan baskılar ve kısıtlamaların hiçbir haklı mantığı ve sebebi yoktur. Düşünce özgürlüğü olmayan toplumlarda ilerleme ve gelişme de olmaz. İslam dini, insanları düşünme ve araştırmaya davet etmiş, körü körüne taklitten sakındırmış ve tahkîkî bir imana sahip olmalarını istemiştir. Nitekim İslam'da var olan içtihat faaliyeti, düşünceye ne derece değer verildiğinin en güzel göstergesidir. Düşünmek, tartışmak ve müzakere etmek, içtihat faaliyetleri arasında yer alan temel unsurlardır. Düşünce üretme ve düşünce aktarma, salt bir hak olmayıp aynı zamanda dinî bir yükümlülüktür. İslam dininin akla çok önem vermesi demek düşünceye de önem vermesi anlamına gelir. Bu bağlamda doğru, iyi ve yararlı düşünceleri açıklamak ve ifade etmek teşvik edilmektedir.

Hak ve adalet

Yeryüzünde insanların aradığı ve gerçekleşmesini istediği en önde gelen değerlerin başında adalet ve eşitlik ilkesi gelmektedir. Hak ve adalet konusu, insanları her zaman meşgul etmiş bir meseledir. Bunlara değer verilmeyen toplumlarda insanlıktan bahsedilemez, kargaşa eksik olmaz, birlik ve beraberlik sağlanamaz. Adalet herkese hakkını vermek, dengeyi sağlamaktır. Al-

lah Teâlâ, haksızlığı kendine de kullarına da yasaklamakta (Müslim, Birr, 55.) ve pek çok ayette kullarına adaletli davranmayı emretmektedir. Hz. Peygamber'in hayatı incelendiği zaman onun her zaman hak ve adaleti sağlamaya çalıştığı görülür. O, bir taraftan Mekke ve Medineli Müslümanlar yani muhacir ve ensar arasında kardeşlik ilan ederken diğer taraftan da Medine sözleşmesi ile Müslüman, Yahudi ve müşrikler arasında hak ve adaleti sağlamaya çalışmıştır. (Eskicioğlu Osman, *İslâm ve Uluslararası Adâlet*, s. 118, Doğu'da ve Batı'da İnsan Hakları, TDV, Ankara, 1996.)

İnsan haklarının temel ilkesi, "Üstünlük takva iledir."

İslam'da fertler arasında ırk, renk, soy, sop, makam, mevki, fakirlik, zenginlik, şan, şöhret gibi hususlarda üstünlük yoktur: "Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır." (Hucurat, 49/13.) Hukuk önünde herkes eşittir. Mahkemeler tarafsızdır. Hz. Peygamber, kanun önünde herkesi bir tarağın dişleri gibi eşit gördüğünü, kimseyi üstün görmediğini şu hadislerde pekiştirmektedir: "Ey insanlar! Şuna dikkat ediniz ki sizin Rabbiniz birdir; babanız birdir. Arap'ın Arap olmayana, Arap olma-

yanın Arap'a; beyazın siyaha, siyahın beyaza Allah korkusu dışında hiçbir üstünlüğü yoktur." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, v, 411.) Irkçılık günümüz insan hakları açısından aşılamayan bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Hâlbuki İslam dini, ırk ayrımını asırlar önceden kaldırmıştır. Hz. Peygamber'in hadislerinde ve uygulamalarında bunun çok güzel örneklerini görmekteyiz. İslam'da insanlar arasında birinci sınıf, ikinci sınıf veya asiller gibi ayırım da yoktur. Hiçbir kimseye veya zümreye ayrıcalık veya imtiyaz verilemez.

Netice olarak dünyada ve ülkemizde yükselen değerler arasında "insan hakları" kavramı gittikçe daha bir önem kazanmaktadır. İnsan haklarının toplumda hâkim olması herkesin arzu ve isteğidir. Bu hakları insanlara kimse vermiş değildir, bundan dolayı da kimse alamaz. Dünyaya ikinci kez gelme imkânına sahip olmadığının bilincinde olan insan, ilahi kudretin kendisine bahsettiği haklara sahip olarak onurlu ve insanca yaşamayı arzu etmektedir. İnsan haklarının toplumda hâkim olabilmesi için ferde ve topluma pek çok yükümlülükler düşmektedir. Keza dünya üzerinde yaşanan insan hakları ihlallerinin önüne geçmek de Müslümanların omuzlarına yüklenmiştir. İslam'a göre herkes bununla sorumlu olup üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmekle görevlidir. Bu da hi bizim kulluk borcumuzdur, vesselam. ■

İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA NEBEVİ EMANET: VEDA HUTBESİ

Prof. Dr. Tevhit AYENGİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hat: Fatih Özkafa - Tezhip: M. Gül Çerik - (Irvin Cemil Schick koleksiyonu)

Veda Hutbesi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hicri 10. yılda, vefatından üç ay önce hac ibadeti için geldiği Mekke'de Arafat düzlüğünde irad ettiği, İslam tarihinin en önemli hitabelerinden biridir. Hz. Peygamber'in hac yapacağını duyan binlerce Müslüman, Mekke'ye akın etmiş ve onun insanlığa hitap eden bu önemli hutbesini dinlemek için büyük bir topluluk oluşturmuştur. Bu hutbe, İslam'ın evrensel mesajlarını özetlemesi ve insan haklarına dair derin vurgular içermesiyle dikkat çekmektedir.

Veda Hutbesi'nin metni, tarihî kaynaklarda çeşitli rivayetlerle aktarılmıştır. Bu yazıda, Prof. Hamidullah'ın *İslâm Peygamberi* (c. 1, s. 273–276) adlı eserindeki tespitler esas alınmış; ayrıca Kamil Miras'ın *Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*'nde yer alan açıklamalarla desteklenmiştir. Metnin ana kaynaklarından biri ise İbn Hişam'ın *Siretü'n-Nebeviyye* (c. 4, s. 603–604) adlı eseridir. Kaynakların mukayesesi sonucunda Veda Hutbesi'nin anlam ve bağlamını daha iyi ortaya koyan bir değerlendirme yapılmıştır.

İslam âlimlerinin ifade ettiği ne göre Veda Hutbesi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) üç farklı konuşmasından bir araya getirilmiştir. Bu konuşmalar, Arafat'ta vakfe günü, Mina'da bayramın ilk günü ve yine Mina'da bayramın ikinci günü gerçekleşmiştir. (Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, c. 10, s. 396.) Ayrıca, o yıl hac için Mekke'ye gelenlerin sayısı hakkında farklı görüşler bulunmakta olup Prof. Hamidullah, bu sayının yaklaşık yüz kırk bin olduğunu belirtmiştir. (*İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 273.)

Veda Hutbesi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) 23 yıllık peygamberlik süresi boyunca tebliğ ettiği ilahi mesajın ana hatlarını özlü olarak bir araya getiren, insanlık için evrensel bir rehber niteliği taşıyan eşsiz metinlerdendir. Veda Hacci sırasında nazil olan, "...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim..." (Maide, 5/3.) ayeti, hutbenin hem tarihî hem de dinî önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu ayetin nazil olmasından sonra ahkâma ilişkin başka bir ayetin inmediği dikkate alındığında, Veda Hutbesi'nin insan hakları bağlamında İslam'ın temel değerlerini içerdiği ve özünü yansıttığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Veda Hutbesi'ni, "*İnsan haklarının İslami temellerini sunan ve evrensel bir mesaj taşıyan...*" bir metin olarak değerlendirenler de vardır. (*Diyanet Aylık Dergi*, 1999, Sayı 4, s. 35.)

Veda Hutbesi'nde ele alınan pek çok konu, günümüzde insan hakları çerçevesinde değerlendirilen temel haklarla yakından ilgilidir. Bu bağlamda *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nde değinilen noktalara, Veda Hutbesi'nde asırlar öncesinden vurgu yapılmış olması dikkat çekicidir.

Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin başlangıç bölümünde, insan haklarının doğuştan gelen onur ve eşitlik ilkelerine dayandığı belirtilmektedir. Sözleşmenin bu yaklaşımı, bireylerin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin uluslararası hukukun ana dayanaklarından biri olarak kabul edilmektedir. (*BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi*, Başlangıç Bölümü.) Veda Hutbesi de insan

onuruna ve eşitliğe yaptığı güçlü vurgu ile bu evrensel ilkelerin, İslam'ın temel prensipleri arasında yer aldığını göstermektedir. Bu bağlamda, hutbe yalnızca Müslümanlar için değil aynı zamanda insanlık için evrensel bir rehberdir.

Veda Hutbesi, üslup açısından değerlendirildiğinde, yer yer dönemin yerel unsurlarını kullandığı görülmektedir. Ancak ana hedef ve açılım bakımından yoğun bir şekilde evrensel mesajlar içerdiği görülmektedir. Örneğin, Cahiliye döneminde yaygın olan kan davalarına yer verilmesi bu tür uygulamaların tamamen yasaklandığını açıkça ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Cahiliye döneminde kamerî takvimin şemsî takvime uyarlanması suretiyle takvime yapılan müdahale anlamında kullanılan "nesî" gibi uygulamalara değinilmiş ve bu uygulamaların sonlandırıldığı belirtilmiştir. Ancak bu tür yerel konular, hutbenin genel kapsamı içerisinde sınırlı bir yer tutmaktadır. (Tevhit Ayengin, *İslam ve İnsan Hakları*, Ravza Yayınları, İstanbul 2007, s. 68.)

Hutbede yer alan evrensel mesajların en dikkat çekici yönlerinden biri ise Hz. Peygamber'in hitaplarında kullandığı dilde görülmektedir. "Ey İnsanlar!" (Ya ey-yühe'n-nas!) hitabını yedi sekiz defa tekrar eden Hz. Peygamber (s.a.s.), bu ifadeleriyle mesajlarının yalnızca Müslümanlara değil bütün insanlığa yönelik olduğunu vurgulamıştır. (İbn Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye*, c. 4, s. 603–604.) Bu üslup, hutbenin evrensel boyutunu ve insan haklarına dair ortaya koyduğu prensipleri belirgin bir şekilde göstermektedir. Bu bağlamda Veda Hutbesi, evrensel bir mesaj olarak insanlık için önemli bir rehberdir.

Veda Hutbesi, insan hayatının, malının, şeref ve haysiyetinin dokunulmaz olduğunu vurgulayarak başlamaktadır. Bu dokunulmazlık vurgusu, kutsal kabul edilen zaman ve mekân kavramları üzerinden açıklanmıştır. Hutbede, Mekke'nin kutsiyeti ve zilhicce ayında gerçekleştirilen hac ibadeti gibi değerler ile insan haklarının dokunulmazlığı arasında bir bağ kurulmuş, bu hakların da aynı şekilde mukaddes ve mükerrem olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşım, insan haklarının dinî ve ahlaki gerekçelerini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), bu konudaki vurgusunda şöyle buyurmuştur: “Bugün, bu belde-niz, bu ayınız ve bu gününüz gibi kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da birbirinize haramdır.” (Buhari, Hac, 132; Müslim, Kasâme, 29.)

İnsan hayatı, malı ve onuru gibi temel hakların dokunulmazlığını belirten bu ifadeler, bu hakların ihlâl edilmesini en büyük zulüm olarak nitelendirmektedir. İnsan haklarının temelinde, insan varlığının yaratılıştan gelen onuru ve saygınlığı yer alır. Kur'an-ı Kerim'de de bu durum, “Andolsun, biz insanı şerefli kıldık...” (İsra, 17/70.) ayetiyle vurgulanmıştır. Nitekim modern hukuk sistemlerinde de benzer bir anlayış benimsenmiş; *Birleşmiş Milletler Antlaşması* gibi uluslararası belgelerde, insanların doğuştan sahip oldukları onur ve eşitlik ilkesi temel prensiplerden biri olarak kabul edilmiştir.

Hutbede, “Ey insanlar! Rabbiniz bir, ceddiniz birdir. Hepiniz Âdem'in neslindensiniz.” (Tirmizi, Menakıb, 74.) ifadesiyle insanların yaratılıştaki birliğine dikkat çekilmiştir. Bu ifade, eşitlik ilkesinin dayanağını, insanın ay-

nı kökten geldiği gerçeği üzerine oturtmakta ve insanların yaratılıştaki eşit olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de geçen, “Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık...” (Hucurat, 49/13.) ayeti de bu birliğe işaret etmektedir. Tüm insanların aynı özden yaratılmış olması, haklar bakımından hiçbir bireyin diğerine üstün olamayacağını açıkça göstermektedir. Bu vurgu, hakların gözetilmesi gerektiği konusundaki dinî ve ahlaki altyapıyı güçlendirirken İslam'ın insan hakları anlayışının evrensel değerlerini de ortaya koymaktadır.

Veda Hutbesi, etnik köken merkezli üstünlük iddialarını kesin bir şekilde reddederek insanların eşit haklara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'in, “Arap'ın Arap olmaya, Arap olmayanın da Arap'a bir üstünlüğü yoktur...” şeklindeki ifadesi (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 23489.), bireylerin etnik ve sosyal kökenleri ne olursa olsun eşit derecede hak sahibi olduklarını açıkça dile getirmektedir. Bu yaklaşım, insan haklarının temel prensibi olan eşitlik ilkesine dikkat çekerken bireyler arasında üstünlük iddialarını da kesin bir şekilde ortadan kaldırmaktadır.

Hutbede, insan hayatının kutsallığına özel bir vurgu yapılmıştır. Hz. Peygamber, kan davalarını yasaklamış ve kasten cana kıymanın büyük bir günah olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur: “Bugünkü her hâl ve hareketinizden muhakkak sorulacaksınız. Sakın benden sonra eski dalâletlere dönüp de birbirinizin boynunu vurmuyunuz.” (Buhari, Hac, 132; Müslim, Kasâme, 29.) Bu ifadeler, hayat hakkını ihlâl eden

her türlü eylemin Cahiliye dönemine dönüş olarak nitelendirilmesiyle hangi çağ ve mekânda olursa olsun yaşam hakkına yapılan saldırıların İslam tarafından kesin bir şekilde reddildiğini göstermektedir. “Mallarınız... Mukaddes ve mükerremdir.” şeklindeki ifadeler ise mülkiyet hakkının dokunulmazlığını açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in, “Ne başkasına haksızlık yapınız (zulmediniz), ne de başkalarının size haksızlık yapmasına izin veriniz (zulme boyun eğiniz).” şeklindeki ifadesi (İbn Mâce, Fiten, 2.), mülkiyet ve kişisel hakların korunmasına ilişkin evrensel bir ilke sunmaktadır. Bu yaklaşım, İslam'ın insan haklarını “hak” ve “sorumluluk” temelinde ele alış biçimini özetlerken bireylerin hem kendi haklarını korumasını hem de başkalarına haksızlık yapmaktan kaçınmasını ilkel bir sorumluluk olarak ortaya koymaktadır.

Cahiliye dönemindeki faiz (ribâ) uygulamalarının yasaklanması, mülkiyet dokunulmazlığının korunmasına yönelik önemli bir adımdır. Bu yasak, İslam'ın hukuk sisteminde adaletin hem soyut hem de somut bir gerçeklik olarak ele alındığını göstermektedir. İslam, önce genel bir ilke ortaya koymuş, ardından bu ilkenin pratik hayata yansımalarını sağlamıştır. Hz. Peygamber'in, “Cahiliye dönemine ait faiz kaldırılmıştır, ilk kaldırdığım faiz de amcam Abbas b. Abdülmuttalib'in faizidir.” şeklindeki ifadeleri (Müslim, Hac, 147.), bu ilkenin uygulanmasında adaletin aile bireylerinden başlayarak toplum geneline yayıldığını göstermektedir.

Veda Hutbesi'nde kadın haklarına ilişkin ifadeler ise İslam'ın bu konuya yaklaşımını geniş kitlelere ulaştıran önemli bir mesaj taşımaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır.” (Tirmizi, Radda, 11.) şeklinde buyurarak kadınların haklarının korunmasını ahlaki bir sorumluluk olarak ifade etmiştir. Bu ifadeler, hakların korunmasında dinî bilincin önemini vurgularken aile hayatının kutsiyetini ve kadının bu bağlamdaki haklarının temel bir değer olduğunu göstermektedir.

Veda Hutbesi'nde kadın erkek arasındaki hak ve sorumluluk dengesine yapılan vurgu, İslam'ın toplumsal düzeni, hak ve sorumluluk temeli üzerine kurduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Cahiliye döneminin iki temel uygulaması olan ribâ ve kan davasının açıkça yasaklanması, İslam'ın adalet anlayışının kapsamını gözler önüne sermektedir. Hz. Peygamber'in, bu yasakları önce kendi ailesinden başlatması ise hukukun uygulanmasında eşitlik ve adalet ilkelerinin ne kadar güçlü bir şekilde benimsendiğini göstermektedir. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'de geçen, “Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun...” (Nisa, 4/135.) ayetinin pratiğe yansımalarıdır. Bu yaklaşım, İslam'ın adalet anlayışının sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de kalıcı etkiler bıraktığını açıkça göstermektedir.

”

Veda Hutbesi'nde ele alınan pek çok konu, günümüzde insan hakları çerçevesinde değerlendirilen temel haklarla yakından ilgilidir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nde değinilen noktalara, Veda Hutbesi'nde asırlar öncesinden vurgu yapılmış olması dikkat çekicidir.

Veda Hutbesi, insan haklarının temel ilkelerini, evrensel bir üslupla sunan eşsiz bir metindir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bu hutbede insan hayatının dokunulmazlığı, onur, mülkiyet ve adalet gibi temel hakları titizlikle vurgulayarak İslam'ın insan haklarına dair yaklaşımını bireysel ve toplumsal düzeyde kapsamlı bir şekilde özetlemiştir. İnsanın yaratılıştan gelen onurunu ve eşitlik ilkesini temel alan bu yaklaşım, hakların korunmasını yalnızca hukuki bir zorunluluk değil aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk olarak tanımlamaktadır.

Hutbe, aynı zamanda kadim dönemlerin adaletsiz uygulamalarını ortadan kaldırarak hak ve sorumluluklar arasında dengeli bir çerçeve sunmaktadır. Kadınların ve erkeklerin karşılıklı haklarına yapılan vurgu da aile hayatının kutsiyetini ön plana çıkarırken; bireylerin, hem kendi yaşamlarına hem de birbirlerine karşı taşıdıkları yükümlülükleri yeniden hatırlatmaktadır. İslam'ın adalet anlayışı, soyut bir ideal olmanın ötesinde, toplumsal düzenin temel taşı hâline gelmiştir. Veda Hutbesi, bu yönüyle insanlığın ortak değerlerini ve temel haklarını bir araya getiren ve evrensel ilkeler sunan bir rehber niteliğindedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke'de son irad ettiği Veda Hutbesi'nde yer alan ilkeler, yalnızca Müslüman toplumlar için değil, tüm insanlık için bir ahlaki ve hukuki çerçeve sunmaktadır. İnsan haklarının ilahi temellerini yeniden düşünmeye fırsat veren bu mesaj, İslam'ın barış ve adalet anlayışını her çağ ve mekâna taşıyan, insanlığın ortak vicdanına seslenen bir çağrı olarak kabul edilmektedir. ■

TEORİ VE PRATİK ARASINDA **BATI’NIN DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI SÖYLEMİ**

|| Prof. Dr. Cengiz TOMAR

Gazze’de yaşananlar ve Suriye’de son dönemdeki olaylar genellikle bizlere demokrasi, insan hakları, sosyal adalet gibi diskurlar çeken Batılı hükümetlerin diplomatik tabirle çifte standartlarını, amiyane tabirle ikiyüzlülüklerini âdeta bir turnusol kâğıdı gibi bir kez daha gün yüzüne çıkardı. Aslında bu değerleri sadece kendileri için istedikleri, başka halklar için ise sadece çıkarları doğrultusunda, tıpkı Demokles’in kılıcı gibi kullandıkları ayan oldu. Filistin’de Gazze’de kadın, çocuk ve yaşlı demeden on binlerce masum, İsrail tarafından katledilirken ve evleri başları-

na yıkılırken ses çıkarmayanlar, Suriye’deki son gelişmelerden sonra bölgede azınlık haklarının korunmasının gerektiğini ifade etmeye başladılar. Korkmalarına gerek yok: İslam hukuku zaten azınlıkların haklarını bir dinî vazife olarak teminat altına alır. Hâlbuki ataları Endülüs’te Müslümanları ve Yahudileri, Amerika kıtalarında yerlileri katlederken; Afrika’da milyonlarca insanı köle edinip zor şartlarda, bedava işgücü olarak kullanırken Müslümanlar, (Ortadoğu başta olmak üzere) bütün İslam coğrafyasında ve fethedilen diğer bölgelerdeki gayrimüslim halklara, zimmî hukuku çerçevesinde, yaşama

ve din, dil ve kültürlerini sürdürebilme haklarını tanıyorlardı. Haçlılar Kudüs’ü istila ettiklerinde Müslüman ve Yahudileri katledip Doğu Hristiyanlarını ikinci sınıf konumuna düşürürken Selahaddin Eyyubi, düşmanlarının fidyelerini ödüyor, yürüyemeyecek durumda olanlarına binek temin ediyordu. Endülüs’te katliam tehdidi ne maruz kalan Yahudiler, Osmanlı topraklarına sığınyordu.

Müslümanlar hem söylem hem de bu söylemin gerekliliklerini İslam hukuku çerçevesinde 622 yılındaki Hicret’ten itibaren vazedip uygularken Batı, 1215’teki *Magna Carta*’dan beri kendi halkları

için çeşitli haklar vermekle birlikte, bu hakları kendi dışındaki toplumlara yani ötekilere, layık bulmamıştır. Nitekim tüm bu bildireleri yayınlarken başkalarına, ötekilere, diğerlerine tam tersi uygulamaları yapmaya devam etmişlerdir. Aslında günümüzde de durum bundan çok farklı değil.

İnsan hakları söz konusu olduğunda Batı'da bu genel olarak 1215'te imzalanan *Magna Carta* belgesiyle başlatılır. Bu belgeyle İngiltere kralı bazı haklarından feragat ederek kendisini hukuk çerçevesinde sınırlamış, bir kısım haklarını meclislere devretmiştir. Hâlbuki bu belge, kendisinden altı asır önce vazedilen ve uygulanan, 47 maddelik Medine vesikasının akdedildiği topluma göre çok daha homojen bir toplum için ortaya konulmuştu. Oysa Medine toplumu Müslümanlar, müşrikler ve Yahudiler ile çok daha karmaşık bir yapıya sahipti. Daha da ötesinde dört halife döneminde ikinci halife Hz. Ömer ile sahabe arasında geçen diyalog da yöneten yönetilen ilişkisi açısından çok önemli örneklerdendir. Zira Hz. Ömer (r.a.) halife olarak göreve başladığında, "Ey insanlar, ben haktan, adaletten ve doğruluktan ayrılırsam ne yaparsınız?" diye sorduğunda cemaatten birinin, "Seni kılıçlarımızla doğrulturuz!" şeklinde cevap vermesi üzerine, "Elhamdülillah, beni kılıçları ile doğrultacak arkadaşlarım var." diyerek sevinip Allah Teâlâ'ya şükretmesi, bu durumun en güzel örneklerindedir. Nitekim Hz. Ömer, Nureddin Zengi ve Selahad-

din Eyyubi gibi İslam tarihinde öne çıkan liderlerin, adaletleriyle meşhur olmaları ve halk ile aralarında herhangi bir sınıf farkının olmaması da önemlidir.

Hz. Ömer'in Kudüs'ü anlaşmayla fethettiğinde (638) vermiş olduğu emanname de (İslam ordularına teslim olan gayrimüslimlere resmî olarak verilen güvence) gayrimüslimlerin hakları konusunda önemli bir tarihî belgedir. Gayrimüslimlerin can ve mallarını, dinî ve kültürel haklarını emniyet altına alan bu emanname, daha sonraki tüm Müslüman yöneticiler tarafından yenilenecek şekilde tatbik edilmiştir. Selahaddin Eyyubi'den Yavuz Sultan Selim'e kadar tüm sultanlar Kudüs halkı için bu emannamayı yenileyerek uygulamışlardır.

İslam hukukunda genel olarak gayrimüslim unsurlar üç sınıf altında değerlendirilmekteydi. Bunlar, İslam devletine tabi olan ve onun koruması altında bulunan zimmîler, İslam devleti ile savaş hâlinde olan harbîler ile İslam devleti ile barış anlaşması imzalamış ahid ehli olarak tasnif edilmiştir. İslam devleti, hâkimiyeti altında bulunan zimmîlerin can ve mallarını korumakla sorumluydu ve hukuki açıdan eşitlik sağlanıyordu. Zimmî statüsünde olanlar kendi ibadetlerini serbestçe yerine getirebilirlerdi. Yine kendi hukuklarına göre yargılanma talep edebildikleri gibi şayet isterlerse İslam hukukuna göre de yargılanabilirlerdi. Ticaret ve zanaatta aktif bir rol üstlenebilirlerdi. Hukukta Müslümanlara uygulan-

dığı gibi adalet, ekonomide ise Müslümanlarla eşit hak ve yükümlülüklerle sahiptiler.

Zimmîlerin bu haklar karşılığında devlete karşı sorumlulukları da vardı. Müslümanların aksine askerî hizmetten genel olarak muaf tutulduklarından, bunun karşılığında cizye vergisi öderlerdi. Zimmîler tabiatıyla yaşadıkları toplumun kamu düzenine uymakla mükelleftiler. Teoride zimmîlerin kamu görevlerinde yer almayacağı prensibi zaman içerisinde uygulamadan kalkmış, zimmî hukukunun genişlemesiyle pek çok İslam devletinde özellikle Osmanlılarda zimmîler kamu görevlerine atanmışlardır. Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler; millet sistemi içerisinde yaşama hakkı, din ve kültürlerini tatbik edebilme imkânına en geniş manada sahiptiler.

Endülüs'ün istirdadından sonra Müslümanlara ve Musevîlere yapılanlar ile Haçlı döneminde Müslümanlara yapılan muameleye karşın, günümüzde Filistin başta olmak üzere pek çok yerde Müslümanlara yapılan zulümlerin kıyası kabil değildir. Buna rağmen İslam hukukunun zimmîlere verdiği bu haklara, günümüzde insan hakları çerçevesinde yapılan düzenlemelerde atıfta bulunulmaz.

1789 Fransız Devrimi'nin ardından insan haklarını korumak amacıyla yayımlanan *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi* de temel metinlerden biridir. Fransa anayasasının mukaddimesini de oluşturan bu bildiri, tüm insanların

özgür ve eşit olduklarını, insan haklarının özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnme haklarından oluştuğu, insanların zulme karşı direniş hakkı olduğu, egemenliğin millete ait olduğu ve devleti yönetenlerin halka karşı sorumlu olduğu, halkın devleti yönetenlerden hesap sorabileceği ve hiç kimsenin inançları yüzünden kınanamayacağını vazedir. Ancak bu bildiri, uygulamaya gelince Fransa'nın 20. yüzyıl başlarında on binlerce Cezayirliyi katletmesine, 1917'de Çad'ta yaptığı Kabkab katliamına ya da 17 Ekim 1961'de Paris'te Cezayir protestosunda bulunan 100 barışçıl protestocunun Fransız polisi tarafından katledilmesine engel olmadı.

1948'de ilan edilen *BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname*si de Batı'nın temel aldığı en yeni tarihli metinlerden biridir. Bu beyannameye göre bütün insanlar haysiyet ve haklar bakımından eşit olarak ve hür doğarlar. Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin beyannameye belirtilen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir. Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır. Herkes yasa önünde eşittir ve hiçbir ayrımcılığa uğramadan yasanın eşit korumasından yararlanma hakkına sahiptir. Herkes bu beyannameyi ihlal eden her nevi ayrımcılığa ve bu ayrımcılığa yönelik her türlü kışkırtmaya karşı eşit koruma hakkına sahiptir. Herkes, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sa-

”

**Müslümanlar
hem söylem
hem de bu
söylemin
gerekliliklerini
İslam hukuku
çerçevesinde
622 yılındaki
Hicret'ten
itibaren
vazedip
uygularken
Batı, 1215'teki
Magna
Carta'dan
beri kendi
halkları için
çeşitli haklar
vermekle
birlikte, bu
hakları kendi
dışındaki
toplumlara
yani ötekilere,
layık
bulmamıştır.**

hiptir; bu hak, din veya inanç değiştirmek hürriyetini, dini veya inancını tek başına veya topluca, açık veya özel olarak öğretim, uygulama, ibadet ve ayinlerle açıklamak hürriyetini içerir. Herkes, tek başına veya başkalarıyla birlikte mülkiyet hakkına sahiptir. Herkesin düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı vardır; bu hak, herhangi bir müdahale olmaksızın düşünceye sahip olma ve ülke sınırları gözetmeksizin her türlü araçla bilgi ve düşünce arama, edinme ve yayma özgürlüğünü de içerir.

Teorik olarak çok ileri düzeyde bir metin olan, *BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname*si de ne Filistinlilerin topraklarının gasp ve işgal edilmesine ve Filistin halkının canice katledilmesine ne de 1995'te BM'nin güvenli bölge ilan ettiği Srebrenitsa'da yine BM'nin Hollandalı askerlerden oluşan Barış Gücü'nün gözetiminde 8000'den fazla Bosnalı erkeğin soykırımına engel oldu! 21. yüzyıla gelindiğinde, modern çağda (!) Filistin'de Gazze'de, Lübnan'da, Suriye'de, Myanmar'da ve daha pek çok yerde masum insanlar öldürülmeye, toprakları işgal edilmeye devam ediliyor. Dolayısıyla Batılı hükümetlerin insan hakları, özgürlük, eşitlik gibi söylemleri, söylemden öteye geçmediği gibi bu davranışları timsah gözyaşlarından farklı bir anlam barındırmıyor. Batılı hükümetlerin kibarca çifte standart olarak adlandırılan, daha açık bir ifadeyle ikiyüzlülükleri maalesef hâlâ devam ediyor. ■

Söyleşi
Dr. Sema Yiğit

PROF. DR. ALİ ERBAŞ:

“İslam; hak, hakikat ve fıtrat dinidir. Adalet ve merhamet dinidir. Her ruhun aradığı huzuru sunan, her gönlün arzuladığı mutluluğu veren hayat dinidir. Her insanın hayatını, onurunu ve hukukunu teminat altına alan evrensel bir inanç sistemidir.”

İnsan hakları, özgürlükler, hak ve hukuk kavramları tarih boyunca en çok konuşulan meseleler arasındadır. İnsanı getirdiği evrensel değerler açısından bakıldığında temel insan hakları konusunda yüce dinimiz İslam nasıl bir anlayış ortaya koymuştur?

Öncelikle ifade etmeliyim ki yüce dinimiz İslam; hak, hakikat ve fıtrat dinidir. Adalet ve merhamet dinidir. Her ruhun aradığı huzuru sunan, her gönlün arzuladığı mutluluğu veren hayat dinidir. Her insanın hayatını, onurunu ve hukukunu teminat altına alan evrensel bir inanç sistemidir. İnsanı maddi ve manevi yönüyle bir bütün olarak değerlendirmesi sebebiyle İslam, diğer tüm beşerî sistemlerden ayrılır. İnsanı, varlıkların en şerefli, en onurlusu kabul ettiğinden her insanın yaratılış gayesine uygun bir ömür sürmesine yardımcı olacak bir düzen sunar. İnsanın Rabbiyle, kendisiyle, çevresiyle ve bütün

Cenab-ı Hak, her insan için yaratılıştan gelen haklar ve sorumluluklar belirlemiş, bunları vahiyle bildirmiş ve söz konusu hak ve sorumluluklara riayet edilmesini bir görev olarak insanlığa tevdi etmiştir.

varlık âlemiyle olumlu ilişkiler kurmasını ister. Bütün ilişkilerinde adaleti, merhameti, hakkaniyeti gözetmesini telkin eder. Hatta savaş hâlinde bile adil davranılmasını, haklara riayet edilmesini emreder. Zira yeryüzünde huzur, güven ve barış ortamının tesisi, ancak bu ilke ve ölçülere riayet edildiğinde gerçeklik bulur.

İslam'a göre insan, yaratılıştan gelen hakları ve sorumlulukları ile muazzez bir varlıktır. Yüce Allah, insanı saygıdeğer bir varlık olarak yaratmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık." (İsra, 15 /70.) buyurmuştur. Cenab-ı Hak, her insan için yaratılıştan gelen haklar ve sorumluluklar belirlemiş, bunları vahiyle bildirmiş ve söz konusu hak ve sorumluluklara riayet edilmesini bir görev olarak insanlığa tevdi etmiştir. Bu bağlamda ırkı, rengi, inancı, coğrafyası ne olursa olsun, bütün insanların dokunulmaz hakları vardır. Söz konusu hakların korunmasıyla ilgili kuşatıcı ilkelere getiren İslam, kuvveti değil hakkı üstün tutmuş; hakların korunmasına yönelik birçok hüküm ortaya koymuştur. Bu konuda yaşanan ihlaller karşısında da duyarlı davranılmasını, bilinçli hareket edilmesini-

ni önemli bir görev olarak Müslümanlara öğütlemiştir. Bu sebeple can ve mülkiyet dokunulmazlığı gibi maddi hususların yanında manevi hakların korunması da İslam hukukunun temel gayeleri arasında yer almıştır. Bu bağlamda manevi haklar, insanın saygınlık ve haysiyetinin korunma hakkı olarak değerlendirilebilir. Hucurat suresinin on birinci ve on ikinci ayetlerinde "alay etmesin", "kötü lakapla çağırmanın", "gıybet etmeyin" ifadeleri ile yasaklanan fiiller, insanın izzet, şeref ve haysiyetinin korunmasını hedeflemekte ve haklarını garanti altına almaktadır. İnsan hakları kavramının özünde de birey onurunun toplumsal hayat içinde muhafazası vardır. Bu evrensel bir norm olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla İslam, her bakımdan çağları aşan ilkeler barındıran ve inananlara bu ilkelere uymayı dinî bir gereklilik olarak takdim eden, barış ve esenliği esas alan bir anlayış ortaya koymaktadır.

Batılın zıddı manasına gelen hak kelimesi İslam'da oldukça önemli bir kavramdır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gerekli olan maddi veya mane-

vi imkân, pay, eşya ve menfaatler; görev, sorumluluk, borç gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Bu tanım çerçevesinde bir Müslümanın riayet etmesi gereken hak ve sorumluluklar nelerdir?

Yüce dinimizin temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlayışı, bu konunun diğer toplumlara kıyasla farklı ve özgün bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir. Düşünce tarihine baktığımızda pozitivist ve maddeci yorumların insanın hak ve özgürlükleri konusunda yüzeysel bir tutum sergileyerek dini, özelde de İslam'ı, insan hak ve özgürlükleri açısından eleştirdiklerini görürüz. Bu eleştirinin dayanağı olarak da İslam'daki "kulluk" düşüncesini öne sürerler. Hâlbuki felsefi derinlikle ele alındığında İslam'daki kulluk bilincinin insanı maddi ve manevi tüm köleliklerin bağından kurtaran gerçek bir özgürlük olduğu anlaşılır. Hakk'a kul olan, kula kulluktan azad olur. Kelime-i tevhidin özü de bu anlayışın hâkim kılınmasını ifade eder. Bu manada dinimiz teorik ve pratik boyutu ile insan hak ve özgürlüklerinin

en büyük güvencesidir. O hâlde diyebiliriz ki İslam dininde haklar, “Hakkullah” yani Allah’ın hakkı ve “Hakkunnas” kulların hakkı olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir. Hakkullah, Allah’ın yaratan ve yaşatan olması sebebiyle kulları üzerindeki haklarıdır. Genel anlamda kul hakkı ise insan ile insan, insan ile toplum ve insan ile kâinat arasındaki ilişkilerden ortaya çıkan sorumlulukları içermektedir. Cenab-ı Hak tarafından en güzel şekilde yaratılan, sayısız nimet ve imkânla donatılan insan, her şeyden önce Rabbine karşı sorumludur. O’nun haklarına riayet etmekle mükelleftir. Bununla birlikte İslam düşüncesinde “zarurat-ı hamse” diye ifade edilen ve mutlaka gözetilmesi gereken hak ve hürriyetler de vardır. Bunlar, hayat, akıl, mal, nesil ve din kavramları ekseninde ifadesini bulan temel hak ve hürriyetlerdir. Her insanın yaşama ve neslini devam ettirme hakkı vardır. Her insan, inanç, fikir ve mülkiyet hürriyetine sahiptir. Dinimizin herkes için mukaddes kabul ettiği bu haklara riayet etmek, Müslümanlar için dinî bir sorumluluktur. Aynı zamanda söz konusu hakları teminat altına alacak bir inisiyatif geliştirmek de Cenab-ı Hak’ın, “her türlü aşırılıklardan uzak (örnek) bir ümmet” olarak tavsif ettiği Müslümanların kulluk görevidir.

Kur’an-ı Kerim’in ayetlerinde adalet, hak, hayat hakkı gibi kavramları incelediğimizde, ilahi vahyin çağlar aşan mesajları günümüz in-

sanına hak ve hukuk bağlamında neleri emrediyor?

İslam’a göre bir kimsenin temel haklara sahip olması için insan olması yeterli bir sebeptir. İslam hukukçuları evrensel bir yaklaşım benimsemiş ve “İsmet âdemiyettedir: Doku-nulmazlık ve temel haklar, insan olmak hasebiyledir.” diyerek insanlar arasında din, ırk, cinsiyet, sınıf ve memleket ayrımı yapılamayacağı görüşünü, bu bağlamda vazgeçilmez bir ilke olarak benimsemişlerdir. Müslümanlar, Allah’ın haklarına riayetle mükellef oldukları gibi kul haklarına da riayet etmekle mükelleftirler. Bu noktada, “Hac ibadeti için konulan hükümler arasında harem bölgesinde hayvanları öldürmek ya da bitkileri koparmak, ihramlı olsun olmasının herkes için haramdır.” hükmünün yer aldığını hatırlatmak isterim. Buradan hareketle İslam inanç ve düşüncesinin özünde, haklar bağlamında sadece insanların değil hayvanların ve bitkilerin bile varlığına hürmet esasının yer aldığını söylemek mümkündür. Bu husus, Batı medeniyetinin egemenliğinde her türlü hak ihlalinin alenen yaşandığı günümüz dünyası için önemli mesajlar içermektedir. İslam, hak ve özgürlükler bağlamında mesajını insanlığa iletiyor; ancak esas problem, uygulamalar noktasındadır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de, “Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse o sanki bütün insanları öldürmüştür.” (Maide, 5/32.) buyrulmaktadır. Bildiğiniz gibi hayat hakkı teminat

altına alınması gereken en öncelikli haktır. Herkes aynı oranda değerli ve eşittir. Hiç kimse bir diğerinden daha fazla ayrıcalığa sahip değildir. Bu husus, temel hak ve hürriyetlerin her biri için söz konusudur. Bu çerçevede son dönemde dünyada yaşananlara bakıldığında, Batı dünyasının ciddi savrulmalar yaşadığı açıkça görülmektedir.

Selçuklu ve Osmanlı devletlerinden bugüne uzanan devlet geleneğimizde; gayrimüslimlerin ibadet ve ifade özgürlüğü, kadın ve çocuk hakları, hayat ve mülkiyet hakkı gibi hususları güvence altına alan ne gibi kurumsal yapılanmalarla karşılaşılıyor?

Osmanlılar, kendilerinden önce kurulmuş olan tüm Türk devletlerinin insani ve içtimai kurumlarını, gelenekleri ve örflerini, inancımızın adalet ve merhamet değerleri ekseninde devam ettirmişlerdir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti’nde halk, Müslümanlar ve gayrimüslimler olmak üzere iki ana sınıftan oluşmaktaydı. Gayrimüslimler zimmî olarak adlandırılır ve millet sistemi adı verilen zimmî hukukuna tabi olurlardı. Tarihe baktığımızda farklı inanç ve milletten gelen toplulukların hâkim gücün etkisi ile zaman içinde asimile olduklarına çokça şahit oluruz. Ancak Osmanlılar bu toplulukları asla asimile etmemiş, uyguladığı millet sistemi sayesinde Müslüman ve gayrimüslim halk, bir arada barış içinde özgürce yaşamayı başarmıştır. Zimmî gruplar, İslam fıkının belirlediği bir hukuki zeminde, kendi özel hayatlarında kendi inanç-

larına uygun bir biçimde varlığını devam ettirirken sosyal ve ticari hayatlarını da herhangi bir engelle karşılaşmadan sürdürebilmişlerdir. Çünkü İslam medeniyetinde divan-ı adalet, mezalim divanları, divan-ı hümayun gibi isimlerle insan hak ve hürriyetlerini güvence altına alan, koruyan, kollayan kurumlar tesis edilmiştir. Bu sayede herkesin can ve mal güvenlikleri, mesken dokunulmazlıkları, din ve ibadet özgürlükleri, eğitim öğretim hakları, zimmet sözleşmesi ile güvence altına alınmıştır. Bu sistem sayesinde gayrimüslimler, hak ve özgürlüklerden tıpkı Müslümanlar gibi yararlanabilmişlerdir. Kısacası İslam'ı referans alarak onun evrensel değerleriyle neşvünema bulan medeniyetimiz, insana, hayata ve çevreye, adalet, emanet ve merhamet değerleri üzerinden yaklaşmıştır. Nitekim Müslümanların hâkimiyetinde dünyamız, yüzyıllar boyu huzur ve esenlik yurdu olmuştur.

Birleşmiş Milletlerin 1948 yılında kabul ettiği otuz maddelik Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi yazılı ilk insan hakları metni olarak kayıtlarda geçiyor. Hak ve özgürlükler deyince de akıllara ilk Batı dünyası geliyor. Fakat Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) Veda Hutbesi üzerinden Müslümanlara ve bütün insanlığa ilettiği mesajlar, aslında dünya tarihinin ilk insan hakları bildirgesidir. O hutbede insan, aile, toplum ve bütün insanlığı içine alacak şekilde hak ve özgürlükler ifade edilmektedir. Bu haklardan hayat hakkı, mül-

”

İslam düşüncesinde “zarurat-ı hamse” diye ifade edilen ve mutlaka gözetilmesi gereken hak ve hürriyetler vardır. Bunlar, hayat, akıl, mal, nesil ve din kavramları ekseninde ifadesini bulan temel hak ve hürriyetlerdir.

kiyet hakkı ve ailenin korunması hakkını Peygamber Efendimiz (s.a.s.) açık bir şekilde ifade ederken bizler Müslümanlar olarak bunu tam olarak idrak edip bütün insanlığın ufkunu bu hutbeyle aydınlatılabildik mi?

Veda Hutbesi, İslam'ın insana verdiği değerın Arafat'tan bütün dünyaya ilanıdır, gerçek anlamda tam bir insan hakları manifestosudur. Hz. Peygamber'in eşitlik, adalet, hürriyet, hakkaniyet, can ve mal güvenliği, şeref ve haysiyetin korunması, kadın hakları gibi ferdi, toplumsal ve sosyal hakları vurguladığı ve insan haklarının ana hatlarını teşkil eden Veda Hutbesi, evrensel bir beyanname niteliğindedir. Bu çerçevede dünya tarihine baktığımızda İslam'ın insana verdiği temel hakları, dünyanın, ancak İslam'dan asırlar sonra gündemine almaya başladığını görüyoruz. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Veda Haccı sırasında irad ettiği Veda Hutbesi, 1789 *İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi*'nden 1157 yıl önce insan hakları konusundaki temel esasları ortaya koymaktadır. Buna karşın modern dünya, asırlarca devam eden şiddetli çatışmalar ve kanlı ihtilallerden sonra özgürlük fikrini konuşmaya başlamıştır. Bu süreçte pek çok millet, özgürlük için kanlarını, canlarını feda etmek zorunda kalmıştır. Sağlam bir hürriyet fikrinin modern anayasalara yerleşebilmesi de bir anda olmamıştır. Bununla birlikte bir özleştirme yapmak gerekirse bugün İslam dünyasının da İslam'ın evrensel mesajına yara-

şır bir durumda olduğu söylenemez. İslam'ın hakikatlerini ve evrensel mesajını benimsemiş bir toplumun, bugün bütün dünyaya örnek olacak bir durumda olması gerekirdi. İslam toplumlarında yaşanan hak ihlalleri, aslında Veda Hutbesinin günümüz Müslümanları tarafından yeterince idrak edilemediğini göstermektedir. Dolayısıyla fert, aile, toplum ve bütün insanlığı kuşatan bu cihanşümül hitabı, Veda Hutbesini anlamak ve ondaki evrensel mesajları hayata taşımak için daha fazla gayret göstermek gerekmektedir.

Bir taraftan Magna Carta (1215), Fransız İnsan Hakları Bildirisi (1789) ve BM İnsan

Hakları Evrensel Beyanname-si (1948) deniyor, “Batı medeniyeti, Batı uygarlığı” gibi tanımlamalar ve “özgürlükçü Avrupa ve Batı” şeklinde algılar yapılıyor; diğer yandan tarih boyunca Batı dünyasının Müslümanlara reva gördüğü haksızlıklar, baskılar, sürgünler, sömürgeler, istilalar ve katliamlar da biliniyor. Batı ve Avrupa'nın bu ikiyüzlülüğü hakkında neler söylersiniz?

Modern dünyanın temel insan hakları kapsamında savunduğu ilkeler önemli ve değerlidir. Ancak, bugün dünyada yaşananlara bakıldığında, Batı'nın insan hakları ya da temel hak ve hürriyetler derken sadece kendilerini kastetmekte oldukları an-

laşılmaktadır. Bugün Batı medeniyetinin hegemonyasında yeryüzü, en temel hak ve hürriyetlere hasret kalmıştır. Özellikle son iki asırdır dünyada yaşanan her travmanın, Batı merkezli küresel emperyalizmle yakından ilişkisi vardır. Varlığını mazlum coğrafyalar üzerine kurduğu sömürge düzenine borçlu olanlar, gittikleri her yere kaos, kargaşa, savaş ve ölüm götürmüşlerdir. Bugün özellikle bölgemizde yaşananlar bunu açıkça gözler önüne sermiştir. İşte, peygamberler şehri, selam yurdu Kudüs'te, Gazze'de yaşananları görüyoruz. Vicdanı, ahlakı, hukuku ve insanlığı hiçe sayan gözü dönmüş azgın bir topluluk, Filistin'de tam bir vahşet uyguluyor. Gasp edilmiş

topraklar üzerinde emperyalist emellerle kurulan, sömürgeciler tarafından koşulsuz desteklenen ve tam anlamıyla ifsat aracı olarak varlık gösteren bir terör devleti, bugün tüm insanlığın huzurunu tehdit ediyor. İnsanlık adına bir utanç vesikası olan bu trajik tablo, kendilerini insan hakları savunucusu gibi göstermeye çalışan uluslararası yapıların ve devletlerin maskesini düşürmüştür. Her fırsatta insan haklarından, hukukun üstünlüğünden dem vuran Batı, bütün inandırıcılığını kaybetmiştir. İnsanlığa barış ve huzur getirme iddiasıyla ortaya çıkan Batı merkezli bütün politikalar iflas etmiştir. Bilinmelidir ki Filistin özgür olmadan insan haklarından bahsetmek mümkün değildir.

Önceki soruyla bağlantılı olarak son yıllarda artan İslamofobi ve acısını derinden hissederek müşahade ettiğimiz Filistin’de, Kudüs’te, Gazze’de yaşanan soykırım ve hukuksuzluklar üzerinden Batı’nın bir türlü bitmek bilmeyen İslam düşmanlığını değerlendirir misiniz?

Tarihî kökenlerini çok eskilere götürebileceğimiz İslam karşıtlığı, maksatlı olarak körüklenen bir durumdur. İslam’ı, şiddet ve terörü besleyen bir ideolojiden ibaret göstererek bunu suni bir korku ile dünya kamuoyunda yaymak için çalışan hain ve karanlık bir projedir. Ardında kirli çıkar ilişkileri ve ırkçılık barındıran bu proje, özellikle 11 Eylül 2001’de Amerika’da yaşanan saldırıların ardından ciddi şekilde gündemde tutulmuş ve manipülatif yayınlarla her geçen gün

desteklenerek, bugün tam anlamıyla bir kültürel ırkçılığa ve İslam düşmanlığına dönüştürülmüştür. Bugün emperyalist ideallerle üretilen ırkçı içerikler ve nefret dili, sosyal medyada, televizyon programlarında, yazılı ve görsel basında ve siyasi söylemlerde sorumsuz bir şekilde kullanılmaktadır. Gerçekte her insanın hayatını, onurunu ve hukukunu teminat altına alan İslam’ı terörle birlikte anmak suretiyle, yapay bir korku ve endişe ortamı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu noktada altını çizerek ifade etmek isterim ki İslam’ı hedef alan bu menfur teşebbüsler, aslında sadece Müslümanları ilgilendiren bir sorun değildir; bilakis bütün insanlığın ortak sorunudur. Zira bu nefret dilinden dolayı İslam ile arasına mesafe koyanlar, aslında insanlığın yegâne umudu olan bir inancın hayat veren ilkelere ve rahmet mesajından mahrum kalmaktadırlar. Nitekim bugün İslam’ın rahmet ikliminden mahrum kalan, adalet ve merhamete dayalı bir dünya kurma mefkûresinden yoksun kalan insanlık, savaşlar, terör olayları, yoksulluk, açlık gibi sorunların girdabında tarihin en zor dönemlerinden birini yaşamaktadır. Bu sebeple bizim en temel görevimiz, öncelikle İslam coğrafyasını cenderesine alan tefrika, şiddet ve terör sorununu çözecek müşterek bir irade geliştirmektir. İslam dünyası olarak yarınlara umutla bakabilmemizin yolu, her alanda birlik-beraberliğimizi güçlendirmekten geçmektedir.

Son olarak 2025 yılının bu ilk sayısında Başkanlığımızın, toplumun tüm kesimlerini kucaklayan hizmetleri hakkında okurlarımıza neler söylemek istersiniz?

Bildiğiniz üzere Diyanet İşleri Başkanlığının temel hedefi, insanlara manevi yönden rehberlik etmek, milletimizi ve tüm insanlığı İslam’ın aydınlık çağrısıyla buluşturmaktır. Bu hedef doğrultusunda Başkanlığımız, hem ülkemizde hem de tüm dünyada cami içi ve cami dışı hizmetleriyle hem milletimize hem de bütün insanlığa ulaşmaya gayret etmektedir. Ülkemizin en ücra köşesinden tutun da yurt dışında yaşayan Müslüman kardeşlerimize varıncaya kadar din hizmeti sunduğu her yerde insanlığın ortak kazanımlarını merkeze almakta; toplumun tüm kesimlerini kucaklayan bir anlayışla mezhep, meşrep, yorum ve uygulama farkı gözetmeksizin kuşatıcı ve bütünleştirici bir yaklaşımla hizmet üretmektedir. Bunu yaparken de zamanın gerçekliklerinin farkında olarak ihlas, samimiyet, fedakârlık ve hasbilikle, dinî değerleri nebevi metotla izah eden bir hizmet anlayışını benimsemektedir. Bugün millî birlik ve beraberliğimizi pekiştiren, inancımızı diri tutan çalışmaları ve yaptığı rehberlikle Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumumuzun kardeşlik harcı, dostluk mayası ve milletimizin göz bebeği bir kurum olmuştur. İnşallah bundan sonra da milletimizin teveccühüne layık olmak için elimizden gelen gayreti göstermeyi sürdüreceğiz. ■

OSMANLI DEVLETİ'NDE İNSAN HAKLARI VE İNANÇ HÜRRİYETİ

|| Prof. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA
|| Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler

Giriş

20. yüzyılda, insan haklarının kapsamı, başta yaşama hakkı olmak üzere inanç hürriyeti, işkence yasağı gibi klasik haklar yanında medeni ve siyasi haklar, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar gibi alanlarda önemli ölçüde genişlemiştir. Önceki yüzyıllarda bu tür haklar, devletin mutlak egemenliği kapsamında olup iç işlerini ilgilendiren bir konu olarak kabul edilirdi. Günümüzde ise başta Birleşmiş Milletler bünyesindeki uluslararası mutabakatın garantisini altında, diğer devletlerin ve uluslararası mahkemelerin müdahil olduğu bir alan hâline gelmiştir. Bu yazıda, insan haklarının henüz uluslararası nitelik kazanmadığı zamanlarda, Osmanlı döneminde belli başlı uygulamalara temas edilecektir. Konuyla ilgili bazı çarpıtmalara değinilecek ve *Mecelle*'den seçilen maddeler nakledilecektir. Bu çerçevede, konuyla ilgili fikir vermek üzere dikkat çeken bazı uygulamalar zikredilecektir.

Oryantalist çarpıtmalar ve gerçeker

İnsan hakları konusu, bir ülkenin öncelikle hukuk, adalet ve medeniyet seviyesiyle ilgili olduğundan birçok teknolojik buluş ve yenilikte olduğu gibi Batılı kaynaklar, bu alanda da önceliğin kendilerinde olduğunu iddia ederler. Mesela kralın mutlak yetkilerinin kısıtlandığı ilk belge olarak 1215'te Yurtsuz John'un imzaladığı *Magna Carta* gösterilmektedir. Hâlbuki bu tarihten önceki asırlarda Türk ve İslam dünyasında hatta Asya'daki

diğer medeniyetlerde sultanın, kağanın sadece soylular değil tebaa karşısında dahi yetkilerinin sınırı bulunmaktaydı. Birçok eski Türk metinlerinde benzerleri olduğu gibi Bilge Kağan'ın, "Türk milleti için gündüz oturmadım; gece uyumadım, ölesiye çalıştım... Çıplak halkı giydirdim; aç halkı doyurdum; yoksul halkı zengin ettim..." sözleri, devlet olarak sorumluluklarını yerine getirdim anlamına gelmekte, Kağan böylece bir anlamda halkına hesap vermektedir.

Osmanlı döneminde insan hakları konusunda kısaca temas edilecek hususlar, önemli ölçüde İslam'ın temel kaynakları olan Kitap, sünnet, icma ve kıyas-ı fukaha temeline dayanmaktadır. Bunların söz konusu olmadığı alanlarda ise eski Türk devlet geleneğinden gelen uygulamalar ile örf ve âdet unsurları dikkate alınmıştır. Mesela, Osmanlı'daki millet sistemi, farklı etnik grupların adilane bir şekilde yönetildiği başarılı bir politika olup benzer sistemi Göktürk Devleti'nde de görürüz.

Mecelle'den örnek maddeler

Osmanlı İmparatorluğu, yaklaşık 6 asır boyunca üç kıtada hüküm sürmüş bir devlettir. Gerek devletin hükümlerinde olduğu saha gerekse süre dikkate alındığında tarihte benzeri bulunmamaktadır. Bunun sonucu idari ve mali sistem yanında vatandaşların hak ve yükümlülükleri konusundaki düzenleme ve uygulamalar da zamanla değişmiştir. Bununla beraber adalet ve hakkaniyet temelli idari düzen, her de-

virde devam etmiştir. Osmanlı arşivinin farklı dönemlere ve kurumlara ait belgeleri önemli ölçüde yayımlanmış veya araştırmaya açılmıştır. Herhangi bir tartışmalı konuda, bir oryantalist araştırmacının kasıtlı saptırmaları yerine bu belgelere müracaat etmek gerekmektedir. Osmanlı'nın bu kadar uzun süre geniş coğrafyalarda hüküm sürmesinin temelinde adalet bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki "Adalet mülkün temelidir." vecizesindeki mülk, melikin yani padişahın yönettiği devlet demektir.

Osmanlı hukuk sistemi, belirtildiği gibi şeriat esaslarının temel alındığı, Kitap ve sünnette hüküm bulunmadığı alanlarda geniş bir icma ve kıyasın söz konusu olduğu teamül düzenidir. Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki heyetin hazırladığı *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, asırlarca uygulanan örf ve âdet hukukunu kod hâline getirmiş, tedvin etmiştir. Bir anlamda anayasa demek olan ilk yüz maddeden oluşan, "Kavâid-i Asliye" veya "Küllî Kâideler", "Genel Hukuk İlkeleri" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu maddeler arasında da temel insan hakları konusunda önemli düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: "Berâet-i zimmet asıldır." (8. Madde: Suçsuzluk karnesi); "Zarar izale olunur." (20. Madde: Tazminat hakkı); "Zaruretler memnû olan şeyleri mübah kılar." (21. Madde: Zorunlu hâlde müsamaha); "Mâni zâil olduktan memnû avdet eder." (24. Madde: Hakların kısıtlanması, kısıtlanma sebebiyle bağlı); "Def'i mefâsid celb-i menâfiden evlâdır." (30. Mad-

de: Zararı önlemek önceliklidir.); "Tevehhüme itibar yoktur." (74. Madde: Vehme dayanarak suçlanmaz, cezalandırılmaz.); "Külfet nimete ve nimet külfete göredir." (88. Madde); "Bir fiilin hükmü failine muzaf kılınır ve mücbir olmadıkça âmirine muzaf kılınmaz." (89. Madde: Suçlarda ve cezalarda kişisellik)...

Dilekçe hakkı

İnsan hakları literatüründe dilekçe hakkının ilk defa İngiltere'de 1689'da garanti edildiği iddiası doğru olmadığı gibi bu hak ve diğer benzeri belgelerle verilenlerin sadece soylular için söz konusu olduğu gerçeği genellikle dikkate alınmamaktadır. Osmanlı'da ise dilekçe hakkının ilk defa 1876 Kanun-i Esasi ile gerçekleştiği ileri sürülür. Hâlbuki eski Türk hanlıklarından itibaren diğer Türk ve İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı'da da dilekçe hakkı, bir anlamda nefes almak gibi yaşanan bilinen bir tatbikat olduğundan zikredilmez. Her vatandaş bulunduğu mahalle göre kadıya, valiye, paşaya, sadrazama, divana, hatta sultana dahi her devirde maruzatını sunabilmekteydi.

Osmanlı'nın en güçlü sadrazamlarından Sokollu Mehmet Paşa'nın vefatı, bir vatandaşın maruzat bahanesiyle Divan'a girerek sadrazamı hançerlemesi sonucu gerçekleşmiştir. İlginçtir ki katil vatandaş, "Divan'a maruzatım var." dediğinde herkes için olduğu gibi ön sorgulama yapılmadan, üstünün aranmasına dahi ihtiyaç duyulmadan devletin en büyük heyetine girebilmiştir.

Belirtmek gerekir ki 17. yüzyıldan itibaren İngiltere ve diğer Batı ülkelerinde; başta dilekçe hakkı olmak üzere, Osmanlı'da sıradan olan birçok uygulamaya sahip olmak için Avrupa insanı büyük bedeller ödemiştir. Günümüzde bu gibi konularda problem söz konusu olduğunda toplum ayağa kalkmakta, yönetim de söz konusu hakların engellenmesini göze alamamaktadır. Osmanlı ve diğer İslam toplumlarında ise bu gibi haklar konusunda ödenen bir bedel bilinmediğinden, ihlâli durumunda toplumsal tepkiler çok olmamaktadır.

Karınca'nın yaşama hakkı ve Ebussuud Efendi

İnsan hakları, aynı zamanda hayvanlara merhamet duygusuyla bağlantılı kabul edilmektedir. Bu gerçekten hareketle günümüzde Batılı ülkelerde oldukça kapsamlı düzenlemeler ve uygulamalar bulunmaktadır. Bir ülkede insanın, "eş-ref-i mahlûkat" olarak yaşama hakkına ne derece riayet edildiği, hayvan hakları kültürünü de gündeme getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında gerek Osmanlı'da gerekse önceki dönemler Türk ve İslam topraklarında hayvanların dahi bakımı, tedavisi, beslenmesi için nice vakıflar kurulmuş, toplumsal saygı ve farkındalık kültürü sonraki nesillere miras kalmıştır. Hayvan haklarıyla ilgili oldukça zengin örnekler ve uygulamalar bilindiği gibi Osmanlı'nın en güçlü döneminde karınca hakkıyla ilgili rivayet ise benzersizdir.

Kanuni Sultan Süleyman, saray bahçesindeki meyve ağaçlarını karınca sardığını görür ve çare arar. Karıncaların bir şekilde yok edilmesi talimatını verecektir ancak bunun hukuken/şer'an caiz olup olmadığını merak eder ve durumu Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye iki satırlık bir yazıyla sorar:

Dırahta ger ziyan etse karınca
(Karınca meyve ağaçlarını ziyan etse, zarar verse...)

Zarar var mıdır anı kırınca (O karıncayı yok etmenin vebali var mıdır?)

Şeyhülislam, Sultan'a aynı üslup ile cevap verir:

Yarın Hakk'ın divanına varınca,
Süleyman'dan hakkın alır
karınca!

Yargılanmadan cezalandırılmama hakkı ve Zenbilli Ali Efendi

Osmanlı padişahları idarecilik, cesaret, muktedirlik, ilim gibi meziyetleriyle sıralandığında Fatih Sultan Mehmet, söz konusu üstün vasıfların hemen hepsinde birinci gelir. Fakat diğer padişahların sıralamalarında farklılıklar vardır. Mesela II. Bayezid idarecilik bakımından ilk sıralarda olmasına rağmen muktedirlik, kararlarını icra kabiliyeti bakımından gerilerdedir. Yavuz Sultan Selim ise cesaret ve muktedir olma yönleriyle ilklere sahiptir. Bununla beraber yaşama hakkı söz konusu olunca her şey değişmektedir. Balkanlarda Sırpların yoğun olduğu bölgelerde yer yer asayiş problemi yaşanmakta, zaman zaman çapul yapılmakta, insanların canına ve malına

zarar gelmektedir. Fakat suçluların yakalanması konusunda bölgenin Sırp sakinleri devlete yardımcı olmamakta, suçluları gizlemektedir. Sultan, ferman hazırlar: Bölgedeki Sırplar ya Müslüman olacak veya cezalandırılacak. Fermanın tatbiki için Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi'nin tasdikinden geçmesi lazım. Şeyhülislam'ın, tarihin en muktedirlerinden olan Sultan'a cevabı son derece ilginç: "Ya bu fermanınızı geri alırsınız ya da Sultan şeriat dairesinden çıktığından halliniz (padişahlığınızın sona ermesi) için fetva veririm!" Çünkü İslam'da dinde zorlama yoktur, kimseye zorla Müslüman olması için talimat verilmez. Öte yandan çapul ve katliam yapanları devlet muhakeme eder, suçluları cezalandırır. Muhakeme olunmadan halk cezalandırılmaz.

Din ve inanç hürriyeti, gayrimüslimlerin mabetleri

Zenbilli Ali Efendi'nin Sultan'a cevabı, aynı zamanda din ve inanç hürriyetini de barındırır. Nitekim gerek Anadolu Selçuklu Devleti ile beylikler döneminde gerekse Osmanlı'nın bütün Anadolu ve Balkanlara hâkim olduğu dönemlerde gayrimüslimlerin mabetlerine, kiliselerine, havralarına dokunulmamış, birçoğu günümüze kadar varlığını muhafaza etmiştir. Başta Ayasofya olmak üzere camiye çevrilen kiliselerin sayısı sınırlı olup bunlar devletin yani Bizans imparatorunun kendi mülkiyetinde olanlardı. Şunu da belirtmek gerekir ki Bizans mimarisinin günümüze gelen örneklerini, sadece kili-

seden çevrilen camilerde görmekteyiz. Rumların ve Ermenilerin diğer kiliselerine dokunulmamış, zaten bunlar cemaatin ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılamış, bununla beraber cemaat vakıfları kararıyla mevcut mabetler yıkılarak Avrupa’da gelişen yeni mimari akımına göre inşa edilmişlerdir. Özellikle İstanbul’daki kiliselerin hemen tamamı, cemaat yönetiminin Avrupai tarzda yeniden inşa ettikleri binalardır.

Gayrimüslimlerin mabetleri ile insan haklarının en önemli maddelerinden olan din ve inanç hürriyeti arasındaki ilişkiyi anlamak için mesela Hristiyanların Müslüman mabetleriyle ilgili uygulamalarına bakmak gerekir. Yaklaşık sekiz buçuk asır boyunca İspanya coğrafyasında hüküm süren Endülüs Emevilerinden Granada, Malaga, Sevilla, Valencia, Kurtuba, Toledo gibi önde gelen şehirlerin hemen her birinde bin civarında cami kalmıştı. Günümüzde ise o dönemden kalan bir tek cami bulunmamaktadır. Tamamı ya kiliseye çevrilmiş veya yıktırılmıştır. Aynı durum 19. yüzyıl başında nüfusunun çoğu Müslüman olan Yunanistan şehirleri ve Erivan (Revan Hanlığı) için de geçerlidir.

Oysaki Osmanlı döneminde şer’i şerife göre gayrimüslimler için ihtiyaç dışı yeni mabet inşasına müsaade edilmediği hâlde mevcutların bakımı ve tamiri için her türlü kolaylık sağlanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi mevcut mabetler de cemaatin ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamakta idi. Balkanlar-

daki fetihlerden sonra aynı ırktan geldiği hâlde farklı kiliselere mensup olan Sırp, Hırvatlar ve Boşnakların durumuyla ilgili ilginç bir uygulama da şuydu: Hristiyanlar içinde Bogomili inancına mensup (tevhid esasına bağlı) Boşnaklara diğer Hristiyanların baskı yaptıkları, onların horlandıkları, ekonomik sıkıntıda oldukları, kiliselerinin harabe, papazlarının elbiselerinin perişan olduğu Fatih Sultan Mehmet’in dikkatini çeker. Sultan, kamu hizmeti olarak Boşnak tebaasının kiliselerinin tamiri ve papazlarının geçimi için tahsisat ayırmıştır. Boşnakların yaklaşık otuz yıl içinde tamamen kendi istekleriyle Müslüman olmalarının öncelikli sebebi, kendi Hristiyan yöneticilerinden dahi görmedikleri müsamahayı Müslüman sultandan görmeleridir.

Sonuç

Osmanlı’da insan hakları konusu, başta Kur’an ve sünnet olmak üzere edille-i şer’iye çerçevesinde, bunların boş bıraktığı alanda ise eski Türk uygulamalarından devreden teamül hukuku hâlinde oluşmuştur. Osman Turan’ın, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* adlı eseri bu konuda, birincil kaynaklardan oldukça zengin alıntılar nakletmektedir. Cihana hâkim olma ülküsünün temelinde adalet, hakkaniyet ve insan hakkına riayet olduğuna dair düzenlemeler, uygulamalar ve siyasetnamelerden örnekler bulunur. Buna karşın altı asırlık imparatorluğun bir dönemine ait, tekil bir olaydan veya uygulamadan hareketle hü-

küm çıkarmayı bilimle ve mantıkla bağdaştırmak mümkün değildir. Her bir örneğin, olayın kendi şartları içinde değerlendirilmesi son derece önemlidir.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah’ın veziri Nizamülmülk’ün *Siyasetname*’sinde, “Devlet, belki küfür ile abat olur ancak zulüm ile olmaz.” tespiti, Osmanlı yönetiminin de temel ilkesi olarak kabul edilmiş ve asırlarca uygulanmıştır. Bu tespitinde Nizamülmülk, adaleti tesis etmesi durumunda gayrimüslim bir yönetimin ayakta durabileceğini fakat Müslüman da olsa zulmeden bir yönetimin yıkılmaya mahkûm olduğunu belirtir. Osman Gazi’nin kayınpederi Şeyh Edebâli ise “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın!” tavsiyesiyle devletin ömrünün, insan hakkına riayete bağlı olduğuna işaret etmiştir.

Kaynaklar

Alâeddin Yalçınkaya, “Türk-İslam Devletlerinde İnsan Hakları Konusunda Örnek Uygulamalar”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, I/(1), 57-78.

Âşıkpaşazade, *Tarih-i Al-i Osman*.

Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 21-39 (III), Haz: Cavid Baysun, TTK, Ankara 1986.

Fuat Köprülü, *Orta-zaman Türk hukuki müesseseleri*, II. Türk tarihi kongresi za-bitleri, İstanbul, 1943.

Kitâb-i Dede Korkut, Kilisli neşri, İstanbul, 1332.

Kutadgu-Bilig, yay.: R.R. Arat, Ankara, 1959.

Mehmed Niyazi, *İslam Devlet Felsefesi*, Ötüken, İstanbul, 1989.

Nizamülmülk, *Siyâsetnâme*.

Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi, Türk Dünyâ Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsânî Esasları*, 6. Baskı, Cilt: 1, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1993. ■

VII. DİN ŞÛRASI

DİJİTALLEŞEN DÜNYADA DİYANET HİZMETLERİ

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
DİB Din İşleri Yüksek Kurul Üyesi

Başkanlığın en yüksek istişare toplantısı olma özelliğine sahip olan din şuraları, Diyanet İşleri Başkanlığının yurt içi ve yurt dışı hizmetlerinin gözden geçirilerek mevcut hizmetlerin iyileştirilmesi ve geleceğe matuf yeni stratejilerin belirlenmesi bakımından son derece önemlidir.

Yeni dünya düzeninin dijitalleşme ekseninde şekillendiği bilinmektedir. Dijitalleşme sürecinde geleneksel yaşam pratikleri yerini büyük ölçüde dijitalleşmenin yönlendirdiği yeni yaşam tarzlarına bırakmaktadır. Aile, arkadaş, işyeri buluşmaları, eğitim-öğretim ve ticari alışverişler gibi paylaşımlar her geçen gün dijital ortamlara taşınmaktadır. Bütün bunlar e-satış, e-kitap, e-yayın, e-eğitim, e-ticaret gibi örnekleriyle teknoloji destekli ve internet aracılı ortamlarda gerçekleşmektedir. Covid-19 salgınının bu süreci küresel ölçekte hızlandırdığı bilinmektedir. Dijitalleşmenin insan ve toplum hayatıyla kurduğu sıkı irtibat, din ile ilişkisini de zorunlu olarak etkilemektedir. Dinin teorik, pratik ve toplumsal boyutunun bu yeni süreçte nelerle karşı karşıya kalacağı, dinî bilgi başta olmak üzere dinî hayatın bu süreçten nasıl etkileneceği, dijital dünyanın gerçekliğine ne ölçüde uyum sağlayacağı ve nihayet dinî kimliklerin bu süreçte nasıl şekilleneceği gibi hususlar çözümlenmeye bekleyen sorunlar arasındadır. Öte yandan dijitalleşmenin mümkün kıldığı yapay zekâ teknolojileri konunun tartışılması gereken bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Yapay zekâ destekli uygulamaların yanı sıra inancın çeşitli görünümünün dijital ortama taşınması, dinî içeriklerin üretimi ve sunumuna etkisi gibi hususlar, tartışılarak çözüme kavuşturulması beklenen başlıklara eklenmektedir.

Dijital imkânları hem İslam dinine hem de bu muazzam dinin müntesiplerine yönelik nitelikli hizmetlere dönüştürmek, Diyanet İşleri Başkanlığının öncelikli sorumlulukları arasındadır. Bu kapsamda Başkanlık, 1993 yılından beri beş yılda bir düzenlediği din şûralarının yedincisini; yerelden ulusala, küreselden evrensele uzanan kuşatıcı bir dil ve modellerle hizmetlerini yeniden yapılandırmak amacıyla "Dijitalleşen Dünyada Diyanet Hizmetleri: Etkililik - Verimlilik - Sürdürülebilirlik" ana gündemiyle 26-28 Kasım 2024 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirdi. Başkanlığın en yüksek istişare toplantısı olma özelliğine sahip olan din şûraları, Diyanet İşleri Başkanlığının yurt içi ve yurt dışı hizmetlerinin gözden geçirilerek mevcut hizmetlerin iyileştirilmesi ve geleceğe matuf yeni stratejilerin belirlenmesi bakımından son derece önemlidir. Şûrada sunulan tebliğlerin çizdiği çerçevede yapılan müzakereler ve neticesinde alınan kararlar, Diyanet İşleri Başkanlığının sunduğu hizmetlerin başarıyla yürütülmesinde çok önemli görevler icra ediyor.

VII. Din Şûrasının açılışı, 26 Kasım 2024 salı günü öğleden sonra saat 14.00'te Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın teşrifleriyle gerçekleştirildi. Üst düzey devlet protokolünün de katılım sağladığı açılış programının ardından, şûranın ana temasının tartışıldığı genel oturuma geçildi ve ilk gün çalışmaları bu oturumla birlikte tamamlanmış oldu. Daha sonra şûra, 27 Kasım 2024 Çarşamba günü 3, 28 Ka-

sım 2024 Perşembe günü ise 2 oturum olmak üzere 5 oturumda icra edilen komisyon çalışmaları ile devam etti. Komisyon çalışmaları üye, tebliğci, müzakereci ve davetli olarak çağrılan tüm katılımcıların iştiraki ile gerçekleştirildi. Komisyonlarda sunulan tebliğler ve akabindeki müzakereler neticesinde ortaya çıkan karar teklifleri, her komisyonun son oturumunda oylanarak ve komisyon raporuna dönüştürülerek ilgili komisyon üyeleri tarafından şûra divanına arz edildi. 5 ayrı komisyonda 328 katılımcı ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilen toplam 25 oturumda kararlaştırılan teklifler birleştirilerek şûranın son günü katılımcıların genel müzakeresine sunuldu. Şûra karar taslağının görüşüldüğü genel müzakerede, komisyon çalışmalarında görev alan tüm katılımcılar nihai kararlar öncesi son katkılarını iletiler. Genel müzakerenin ardından toplanan şûra kapanış oturumunda ise VII. Din Şûrası Kararları, Diyanet İşleri Başkanı Sayın Prof. Dr. Ali Erbaş tarafından kamuoyuna ilan edildi.

Şûra kararlarının ilk maddesi insan ile ilgilidir ve bu maddede insanın manevi-aşkın yönünü ihmal eden, onu varoluş gayesinden uzaklaştırarak buhranlara sürükleyen tek boyutlu insan tasavvuru karşısında İslam'ın insan anlayışı ve insana yüklediği anlamın yeniden güçlü bir şekilde vurgulanması gerektiğine dikkat çekiliyor. İkinci maddede dijitalleşen dünyada etkin, verimli ve sürdürülebilir din hizmeti sunumunun, nitelikli dinî bilgi üretimi ve üretilen bilginin

toplumsal ihtiyaçları karşılaması ile yakından bağlantılı olduğuna işaret ediliyor. Üçüncü maddede ifade edildiği gibi Başkanlık, teknolojik ve dijital olarak değişen dünya şartlarını göz önünde bulundurarak her alandaki hizmetlerini dijital içeriklerle çeşitlendirmeye ve artırmaya devam etmelidir ve çağın gereklerini dikkate alarak bilgi üretimi ve yayın politikalarını periyodik aralıklarla güncellemelidir vurgusu yapılıyor.

Kararların dördüncü maddesinde; Diyanet hizmetlerinin kalitesini artırmak, modern teknolojilerle güçlendirmek ve dijital dönüşümünü hızlandırmak amacıyla çağrı merkezi, içerik takip ve yayın analiz sistemi, yapay zekâ asistanı gibi teknoloji destekli hizmetlerin sunumuna imkân veren yapay zekâ destekli bütünleşik bir platformun kurulmasına dikkat çekiliyor. Bu maddeyle bağlantılı olarak Başkanlık bünyesinde, yurt içi ve yurt dışındaki tüm birimleri entegre eden, vatan-daşların dinî bilgi ve danışmanlık taleplerine anında cevap verebilecek şekilde yapılandırılmış, çok dilli hizmet sunabilen bir çözüm merkezi kurulması teklif edildi. Bu çerçevede kullanıcı deneyimlerini ölçümleyerek içerik üretimi ve hedefe yönelik hizmetler sunan büyük veri analitiğinin de Başkanlığın uzun vadeli ihtiyaç planlamasında kullanılması, sunulan içeriklerin yapay zekâ algoritmaları dikkate alınarak yeniden planlanması ve kullanıcıların dinî konularda bilgi edinebilecekleri sahih dinî bilgileri içeren ve kültürel hassasiyetleri göze-

ten yapay zekâ chatbotların geliştirilmesi önerilmektedir. Yedinci maddede belirtilen tekliflerden biri de Başkanlığın ürettiği içerikler, modern bilgi teknolojileriyle kurumsal veri ontolojisine göre yapılandırılmış bir bilgi ağına dönüştürülmesidir. Dijital mecraların özelliklerini, toplumsal kabul ve beklentileri dikkate alan özgün bir iletişim ve sunum dilinin geliştirilmesi de şûranın dikkat çeken maddelerinden.

Şûra kararlarında dezavantajlı gruplar da unutulmadı. Bu kapsamda engelli, bağımlı vb. gruplara yönelik manevi destek hizmetleri için üretilen dijital uygulama ve içeriklerin sürekli güncellenmesi, bu içeriklere erişim kolaylığının sağlanması ve başta hedef kitle olmak üzere aile, gençler, çocuklar gibi kesimlere yönelik ideal düzeyde din hizmeti sunmak amacıyla Başkanlık bünyesinde manevi danışmanlık ve rehberlik kadrosunun ihdas edilmesi önerildi. Medya okuryazarlığı, dijital medya okuryazarlığı ve dijital dinî medya okuryazarlığı gibi çoklu okuryazarlık türlerine dayalı becerilerin geliştirilmesi, Başkanlığın tüm hizmetlerinde olduğu gibi Diyanet Akademisi eğitim ve ders programlarına da dâhil edilmesi ve bu derslerin ilahiyat, iletişim, insan, toplum, davranış ve mühendislik bilimleri başta olmak üzere; disiplinler arası işbirliğiyle gerçekleştirilecek projeler, uygulamalı eğitim ve seminer faaliyetleri ile de desteklenmesi teklif edildi.

On ikinci maddede Başkanlığın eğitimlerini ve hizmetlerini dijital çağın gerçekliğine göre

planlaması öneriliyor. On üçüncü maddede cami dışı ve toplumun farklı katmanlarına yönelik hizmetlerin de cami ile irtibatının güçlendirilmesi vurgulanıyor. Şûra kararlarında, dinin medyatikleşmesinin beraberinde getirdiği risklere de dikkat çekilerek herkesin sorumluluk bilinciyle hareket etmesi, özellikle yeni nesilleri değerlerinden uzaklaştıran paylaşımlardan özenle kaçınılması istenmektedir. Sosyal sorumluluk vurgusu ile öne çıkan diğer bir maddede ise göçmenlerle ilgili dezenformasyonun yaygınlaştığına, birlik ve beraberliğimiz açısından toplumsal uyumu güçlendiren ortak dinî kimliğin korunması amacıyla stratejiler geliştirilmesine dikkat çekilmektedir.

VII. Din Şûrası'nda ayrıca şu teklifler de yer aldı:

- Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından yürütülen bilgilendirme ve fetva hizmetlerinin dijital teknolojilerden de yararlanılarak erişilebilirliğinin ve etkinliğinin artırılması.
- Mümasil kuruluşlarla ilişkilere yönelik uluslararası bir platformun kurulması, bu platform vasıtasıyla başta Türk dünyası olmak üzere gönül coğrafyamızdaki kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyonun güçlendirilmesi.
- Dijital yayıncılık alanında profesyonel destek sunacak personeller yetiştirilmesi ve gerektiğinde hizmet alımı yoluyla Başkanlığın dijital alanlardaki varlığının güçlendirilmesi.
- Uluslararası işbirliği imkânlarının da kullanılarak, vahdet zemininde Müslümanların bütün-

leşmesini sağlayacak ve ortak sorunların çözümüne katkı sunacak projelerin artırılması.

- Başkanlık hakkında olumsuz algı oluşturma çabaları karşısında gerekli tedbirlerin alınması ve kamuoyundaki yanlış yönlendirmelerin önüne geçilmesi.
- Bağımlılıkla mücadeleye yönelik stratejilerin güçlendirilmesi ve kurumlar arası işbirliğine dayalı çok disiplinli çalışmaların yürütülmesi.
- Ailenin güçlendirilmesine yönelik evlilik okulu, anne-baba okulu gibi faaliyetlerin, dijital imkânlardan da yararlanarak geliştirilmesi.
- Başkanlık bünyesinde devam eden 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarının güçlendirilerek yaygınlaştırılması, öğretici formasyonları ve eğitim materyalleri dijital çağın gereklilikleri dikkate alınarak sürekli güncellenmesi, yasal alt yapısının güçlendirilmesi.
- Aile olmanın anlam ve önemi- ne vurgu yapan, ebeveyn rollerinin ideal biçimlerini gösteren, aile içi iletişim ve sorumluluk bilinci hususlarına temas eden içerikler sunan dijital platformlar oluşturulması, kurumlar arası işbirliği ile ailenin güçlendirilmesi ve cinsiyetsizleştirme gibi sapkın ideolojilere karşı toplumun bilinçlendirilmesi.
- Dinin ve dinî değerlerin amacı dışında kullanılması ve istismar edilmesi karşısında Başkanlığın, dijital imkânlardan da yararlanarak ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde tüm mecralarda daha etkin olması.
- Zekât ve kurban ibadetinin, dinî kurallara uygun olarak yeri-

ne getirilmesi, istismar edilmesinin önüne geçilmesi ve mükelleflerin haklarının korunması, Başkanlığın izni, denetimi ve gözetimi altında şeffaf bir şekilde yürütülebilmesinin sağlanması amacıyla yasal alt yapının güçlendirilmesi.

- İslam dini ve Müslümanlara yönelik nefret söyleminin yanı sıra Müslüman karşıtlığı ve İslam düşmanlığı üreten içeriklerle mücadele amaçlı araştırmalar yapılarak, konuyla ilgili kamusal bilgi ve bilinç oluşturma amaçlı önleyici tedbirlerin alınması, küresel farkındalık ve uluslararası işbirliği imkânlarının oluşturulması.

- Geleneksel İslam sanatlarını temsil eden objelerle zenginleştirilmiş ve İslam'ın kurucu sembollerini açıklayan çevrim içi dijital müzelerin ve sergilerin oluşturulması.

Şûra kararlarının son maddesinde, insanlığın kanayan yarası olan, İsrail'in Filistin ve çevresinde uyguladığı soykırım ve katliamlara dikkat çekiliyor. Bu kapsamda Diyanet İşleri Başkanlığının Filistin davası ve Kudüs bilinci konusunda; tepki, boykot, bilinçlendirme ve maşeri vicdanı harekete geçirmeye yönelik çalışmalara öncülük etmeye devam etmesi tavsiyesinde bulunuluyor. Esasen her yenilik bir imkân olduğu kadar zayıf yönleri, fırsatları kadar riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda, bugün dijital dünyada varlık göstermek kadar bu mecralarda var oluşun niteliği üzerinde de titizlikle durulması gerekir. Dinî bilgi üretiminden dinî yayıncılığa, radyo ve televizyon-

dan dijital yayıncılığa, cami ve irşat hizmetlerinden sosyal ve kültürel içerikli din hizmetlerine, dezavantajlı gruplardan sığınmacılara yönelik hizmetlere, sosyal medya platformlarından bu mecralarda sunulan içeriklere, eğitim hizmetlerinden yurt dışı din hizmetlerine kadar pek çok alanın, dijitalleşme gerçekliği dikkate alınarak yeniden analiz edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda dijitalleşmenin çeşitli boyutları titizlikle değerlendirilmeli; birey ve toplum hayatını etkileyen sorun alanları tespit edilmeli, dijital dünyanın bireyi yalnızlaştırarak toplumsal ilişkilerden uzaklaştırma, yeni sosyallikler üretme gibi tecrit edici yönlerine dikkat çekilmeli ve nihayet mevcut riskleri azaltarak fırsata dönüştürebilecek çözüm yolları bulunmalıdır. Dine ilişkin algıların bu süreçten olumsuz etkilenebileceği ve dinin manevi boyutunun zayıflayabileceği hususu ise asla gözden uzak tutulmamalıdır. Öte yandan dijital mahremiyete yönelik farkındalık oluşturulması, İslamiyet'in diriltici değerlerinden beslenen güven duygusunun ve bu duygunun oluşturduğu kültürün insanlar arası ilişkilerde her daim başat unsur olarak değerlendirilmesi; din hizmetlerinin yürütülmesinde bir kaos ortamının oluşmasına ve dinin istismarına fırsat verilmemesi; kontrol edilebilir, disiplinli ve ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanacak etkili, verimli ve sürdürülebilir hizmet politikalarının geliştirilmesi ve gerekli iyileştirmelerin ivedilikle yapılması hususu dik-katlere sunulmalıdır. ■

DÜNYA VE AHİRET MUTLULUĞU İÇİN İMAN VE SALİH AMEL

Dr. Mahmut KAYIŞ

Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ
مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ
أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Erkek veya kadın, kim mümin olarak salih amel işlerse elbette ona hoş/güzel bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.”

(Nahl, 16/97.)

İnsan, dünya hayatındaki serüveninde huzur ve mutluluğu aramakta ve ona ulaşmak istemektedir. Bu sebeple insanoğlu tarih boyunca mutluluğun nasıl elde edileceği noktasında pek çok görüş ve düşünce ortaya koymuştur. İnsanı yaratan Yüce Allah, gönderdiği son ilahi kitap olan Kur’an-ı Kerim’de, iman ettikten sonra salih amel işleyen erkek ve kadınların dünyada güzel bir hayat yaşayacağını, ahirette de yaptıklarının en güzeliyle mükâfatlandırılacaklarını haber vermektedir.

Görüldüğü üzere dünya mutluluğunu ve ahiret saadetini elde edebilmek için iki şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki Allah’a iman etmiş olmak, diğeri de yapılan işlerin ve davranışların salih amel kapsamına girmesidir. İnsanın yaratılış gayesi, Yardan’ı hakkıyla tanıması, O’nun varlığına, birliğine ve gönderdiği ilahi mesajlara iman etmesidir. Çünkü davranışların ve eylemlerin Allah katında anlam ve değer kazanması O’na iman etmekle başlar.

Dünyada ve ahirette güzel bir hayat yaşamanın ikinci şartı ise salih ameller yapmaktır. Kur’an-ı Kerim’de önemine binaen pek çok yerde “iman” ile “salih amel” beraber zikredilmekte, insanlar önce iman etmeye ve sonrasında iyi ve güzel işler yapmaya çağrılmaktadır. (Bakara, 2/25, 82; Nisa, 4/57.) Ayrıca Kur’an’da bu iki şartı yerine getirenlerin elde edecek-

leri mükâfatlara da yer verilmekte; onların hüsrana uğramayacakları, günahlarının örtülerek yaptıkları işlerin daha güzeli ile ödüllendirilecekleri ve sonunda cennete girerek orada ebedî kalacaklarına dikkat çekilmektedir. (Ankebut, 29/7; Asr, 103/3; Hud, 11/123.) Kur'an-ı Kerim'in salih ameli bu şekilde vurgulaması, dünya ve ahiret saadeti için imandan sonra onun çok önemli olduğunu bize göstermektedir.

Salih amel; yapılış amacı itibarıyla Allah'ın rızasını kazanma gayesi güdülen, dinin yapılmasını doğru ve meşru bulduğu, yapana sevap kazandıran her türlü hayırlı davranış ve eylem olarak tanımlanabilir. Tarifinden anlaşılacağı üzere salih amellerin kapsamı geniş olup hayatın her alanında bu güzel eylemler yer almaktadır. Cenab-ı Hakk'ın farz, vacip ve sünnet kapsamına giren emirleri, bunların başında gelmektedir. Dinin direği olan namaz bu amellerin en mühimidir, denilse yanlış olmaz. Zira Allah Resulü namazı koruyanın dinini koruyacağını, yıkanın ise dinini yıkmış olacağını haber vermektedir. (Tirmizi, İman, 8.) İslam'ın şartları arasında yer alan zekât, oruç ve hac gibi ibadetler de salih amellerin en kıymetlilerindendir.

Fert ve toplum için faydalı olan ve onlara huzur getiren pek çok salih amel vardır. Bu çerçevede anne babaya hürmet göstermek, akrabaya yardım etmek, sıla-i rahimde bu-

lunmak, yetimleri ve yoksulları koruyup gözetmek ve komşularla iyi geçinmek insana hem sevap kazandırmakta (Bakara 2/262; Nisa 4/36.) hem de onu mutlu etmektedir. Kişinin Müslüman kardeşi hastalandığında onu ziyaret etmesi, öldüğünde cenazesine katılması, borç istediğinde vermesi, muhtaç duruma düştüğünde ihtiyacını karşılaması, musibet anında sabrı tavsiye edip destek olması da salih amel kapsamındadır. (Buhari, Cenaiz, 2.) Bu güzel davranış ve eylemleri yerine getirenler, hem dünyada huzurlu bir hayat yaşarlar hem de ahiret saadeti için büyük bir hazırlık yapmış olurlar.

Müslüman, dünyadaki geçim çabalarını, salih amel kapsamına koyup dünya ve ahiret mutluluğu için sebep kılabilir. Bu minvalde mümin, kendisinin ve ailesinin rızkını meşru işlerde çalışarak kazanırsa bu say ve emeklerini kendisine sevap kazandıran salih amel hâline getirebilir. (Buhari, İman, 41.) Geçimini ticaretle kazanan dürüst ve güvenilir tüccar, dünyada insanlar tarafından güvenilen ve sevilen bir kişi olduğu gibi ahirette de peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olmayı hak eder. (Tirmizi, Büyu', 4.) İşçisinin hakkına riayet edip ücretini tam ve zamanından veren işveren, dünyada çalışanı tarafından sevilen bir patron olmasının yanı sıra ahirette de bu davranışının karşılığını alacaktır. (İbn Mace, Ruhun, 4.) İlim öğrenmek için yola çıkan talip, her şeyi Rabbinin

adıyla okuyarak dünyada ilmin verdiği manevi dinginlikten istifade etmesinin yanında, öğrendiği ilimle cennetin kapısını da açar. (Alak, 96/1; Tirmizi, İlim, 19.)

Salih amelleri ifsat eden en önemli etken riya'dır. Riya, kişinin yaptığı işleri gösteriş amacıyla yapmasıdır. Bu sebeple Müslüman iş ve eylemlerinde Allah'ın rızasını esas almayı, ihlas ve samimiyet içinde olmaya gayret etmelidir. Çünkü davranışlarımızın Allah'ın yanında değer kazanması, bizim niyetimize ve samimiyetimize bağlıdır. Zira Hz. Peygamber, "Ameller ancak niyetlere göre değer kazanır. Herkes niyet ettiği şeyin karşılığını alacaktır." (Ebu Davud, Talak, 10-11.) buyurmuştur. Dolayısıyla amel ve fillerimizi dünyevi hiçbir karşılık ve menfaat amacı gütmekten sadece Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yapmak gerekir. Allah için yapılması gereken amel ve ibadetler insanlara gösteriş olsun diye yapıldığında –Allah muhafaza buyursun- bunlar boşa gider. (Nisa 4/38; Müslim, Zühd, 46.)

Sonuç olarak dünyadaki mutluluğun ve ahiretteki ebedi sadetin formülü, imandan sonra hayatın "salih amel" ekseninde yaşanmasıdır. Allah'ın rızasını umarak salih amel işlemeyi hayatlarının merkezine koyan müminler, dünyada mutluluk ve sürur içinde yaşayıp ahirette de ilahi rahmetin ve nimetlerin ebedî olarak devam ettiği cennete girerler. Ya Rabbi, bizleri, iman edip salih amel yapanlardan eyle! Âmin. ■

GERÇEK İFLAS EDEN KİMDİR BİLİR MİSİNİZ?

Dr. Halil KILIÇ

Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: «أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ؟» قَالُوا: الْمُفْلِسُ
فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا مَتَاعَ، فَقَالَ: «إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ
أُمَّتِي، يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ، وَيَأْتِي قَدْ
شَتَمَ هَذَا، وَقَذَفَ هَذَا، وَأَكَلَ مَالَ هَذَا، وَسَفَكَ دَمَ
هَذَا، وَضَرَبَ هَذَا، فَيُعْطَى هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ، وَهَذَا مِنْ
حَسَنَاتِهِ، فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ، قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ،
أُخِذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ، ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ.»

Hız. Peygamber (s.a.s.), “Müflis kimdir, biliyor musunuz?” diye sordu. Ashabı, “Bize göre müflis, parası ve malı olmayan kimsedir.” dediler. Bunun üzerine Hız. Peygamber (s.a.s.), “Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekâtla gelir. Aynı zamanda şuna sövmüş, buna iftira etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş ve şunu dövmüş bir hâlde gelir. Bunun üzerine iyiliklerinin sevabı şuna buna verilir. Üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse hak sahiplerinin günahları kendisine yüklenir. Sonra da cehenneme atılır.”

buyurdu.

(Müslim, Birr, 59.)

Bu hadisi daha iyi anlamak adına bir anlığına gözlerinizi kapatın ve tahayyül edin:

Kıyamet kopmuş, ahiret hayatı başlamış, şaşmaz adalet terazisi kurulmuş; hak da batıl da ayan beyan belli olmuştur. Hız. Âdem’den kıyamet kopana kadar yaşamış bütün insanlar dirilmiş; hesap vermek ve her şeyin gerçek yüzünü öğrenmek için mizana (hesap yerine) doğru akın akın ilerliyorlar. İmtihan dünyasındaki bazı durumlara bakıp Allah’ın adaletini sorgulayanlar, hiçbir kimseye haksızlık yapılmayacağını ve adaletin mutlak manada ahirette tecelli edeceğini biraz sonra biz zat müşahede edecekler...

Akıbetinin ne olacağı endişesiyle hesap sırasının gelmesini bekleyen her bir kul, kendi derdine düşmüş; kendisine en yakın olanlardan; kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır hâle gelmiştir. (Abese, 80/34-36.) Oysaki o, dünyada iken sözleriyle bu kişiler için canını feda edeceğini, onlar uğruna her türlü dert ve sıkıntıya tahammül edeceğini ifade edip dururdu. Ne var ki adalet terazisini ve hesabın zorluğunu görünce bırakın kendi hanesinden bir sevap vermeyi, “Senin yüzünden günaha girdim!” diyerek yakasına ilk yapışacağı kişiler, belki de bu en yakınları olacaktır.

İşte böyle bir hâletiruhiye içerisinden hesap sırası gelen bir kul, telaşa kapılmış ve neredeyse gözleri yerinden çıkacak şekilde dehşete düşmüş bir hâlde, yapıp ettiklerinin amel terazisine konulmasını bekler. Her bir namaz vaktinde kılınmış, hiçbir ramazan orucu aksatılmamış, zekâtlar eksiksiz hesap edilip verilmiş, hac ve umreler yapılmış... Yapılan bu güzel amelilerin ağırlığından amel terazisinin

sağ kefesi iyice aşağı çökmüş bir hâdedir. Şimdi sıra sol kefeye konulacak günahlara geldi. Günahlar bir bir konuldukça terazinin sol kefesi aşağı, sağ kefesi de yukarı yönde hareket etmeye başlamıştır. Günahlar bitmiş ve sol kefeye konulacak başka da bir şey kalmamıştır.

Ne var ki hesap daha bitmiş değil... Kul hakkı olanlar sıraya girmeye başladı. Sırada, en yakını olan kişilerin yanı sıra hiç tanımadığı kimseler de var. Şaşkınlıkla alacaklılara bakar ve itiraz eder ama itiraza anında şahitlerle ve delillerle cevap verilir.

Hatırlar mısınız, dünyadayken sürekli başkalarının hakkına girecek şeyler yapardın. Elinle ve dilinle insanlara zarar verir, trafik kurallarını pek önemsemmez, kamu malını kimse görmeden zimmetine geçirir, tanıdık tanımadık herkesle alay ederdin. Dedikodu yapmayı da çok severdin. İnsanların arkasından, “Gıybet etmek gibi olmasın ama...” diye söze başlar ve onların hoşlanmayacağı şeyler söylerdin. Sen evinde çok güzel eğlenirken yaptığın gürültüden dolayı komşunun rahatsız olup olmayacağına aldırış bile etmezdin... İşte o tanıdığın ve tanımadığın kişiler, bugün haklarını almaya geldiler...

Ve alacaklılarla hesaplaşma başlar; her haksız fiilin karşılığı hesap edilerek amel terazisinin sağ kefesinden alınıp alacaklıya verilir. İbadet ve güzel işlerden elde edilen sevaplar alacaklılara ödene ödene tükenir. Ama dünyada hakkı ihlal edildiği için hâlâ sırada bekle-

Hiçbir kimseye haksızlık yapılmayan ve adaletin mutlak manada tecelli edeceği hesap gününde her haksız fiilin karşılığı hesap edilerek amel terazisinin sağ kefesinden alınıp alacaklıya verilir. İbadet ve güzel işlerden elde edilen sevaplar alacaklılara ödene ödene tükenir.

yenler vardır. Bütün sevaplar tükenince alacaklıların kendi günahlarının terazinin sol kefesine bırakılması suretiyle hesaplaşma devam eder. Hesaplaşma bittiğinde ortaya çıkan vahim tablo: Amel terazisinin sağ kefesi bomboş bir şekilde havada dururken sol kefesi olabildiğince yere yapışmış durumdadır. Gideceği yer artık belli olmuştur; kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden görevli melekler onu cehenneme doğru sürüklemeye başlamıştır...

İşte bu kişinin hâli, bir gün önce dünyayı satın alacak servete sahip olduğu hâlde bütün servetini kaybedip iflas eden ve başkalarına muhtaç hâlde gelen insanın hâlinden daha içler acısıdır.

Öyleyse;

1. Dünya hayatında malımızı kaybetmemek veya iflas etmemek için gösterdiğimiz gayretin daha fazlasını, ahirette tüm sevaplarını kul hakları sebebiyle kaybeden, sevapları borçlarını ödemeye yetmeyince bir de alacaklılarının günahlarını yüklenen gerçek müflislerden olmamak için göstermeliyiz.

2. İbadetlerimizde devamlılık ne kadar önemliyse kul hakkı yememek, her türlü haksız tutum ve davranıştan uzak durmak da o kadar önemlidir. Aksi takdirde bedbaht bir müflis olmamız kaçınılmazdır.

3. Dünyada iflasın neticesi geçici darlık ve sıkıntı iken ahirette iflasın neticesi cennet gibi bir nimetten mahrum kalmak ve can yakıcı bir azaba atılmaktır. ■

KUR'AN-I KERİM

AYDINLIĞA, GÜVENE

VE UMUDA AÇILAN KAPI

Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI

DİB Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

İnsan, doğuştan hiçbir şey bilmez bir hâlde bu dünyaya gelir. (Nahl, 16/78.) Allah'ın verdiği yeteneklerle bebeklik, çocukluk ve sonraki hayat safhalarında gelişir, büyür ve yaşamayı öğrenir. Ancak düşünen insan açısından bu hayat yolculuğunda kapalı ve karanlıkta kalan birçok nokta vardır. İnsan, anne rahmindeki karanlıklardan bu dünyaya ayak basar ama bu bilinmezlikler onun zihnini hep zorlar, arayışlarına yön verir. Aziz Kur'an, bu noktada insanın önünü aydınlatan bir meşale gibidir. Bu hayat yolculuğunda zifiri karanlıklarda, sarp kayalık ve uçurumlarda onun önüne ışık tutar.

Bir yaratıcı inancı fitri olarak insanda zaten vardır. Ancak o bunun külli bilgisini merak eder. Diğer taraftan ben kimim, bu dünyaya neden gönderildim, hayatın ve ölümün anlamı nedir, sonum çürüyüp toprak olmak mı? Ölümle her şey bitiyor mu yoksa yeni bir hayat mı başlıyor? Hayatımı hangi kurallara göre yaşama-

lıyım? İnsanın peşini bırakmayan sıkıntılar, musibetler, korkular, hüznler, tatminsizlikler, buhranlar neden acaba? Hayatı çekilmez hâle getiren soykırımlara, toplu cinayetlere ve zulümlere neden müsaade edilmiş?

İşte bunlar, varoluşla ilgili insanın merak ettiği ve çözmekte zorlandığı temel sorulardır. Kısaca hayat, maddi boyutlarıyla her ne kadar aydınlık olsa da bahsi geçen gizemli yönleriyle kapalı ve karanlıklarla iç içedir. Ama insan için bu sadece bir bilgi sorunu da değildir. Aynı zamanda bu, onun için darlık, sıkıntı ve gerilimlere de sebep olabiliyor. O yüzden Kur'an, doğru yoldan sapanların psikolojisini, yüksek bir yere tırmanan kimsenin çektiği nefes darlığı ve yaşadığı sıkıntı hâli benzetmesiyle anlatır. (Enam, 6/125.)

Allah Teâlâ müminlerin yar ve yardımcısı olduğunu, akabinde de karanlıklardan aydınlığa çıkararak onlara yardım ettiğini beyan eder. (Bakara, 2/257.) Böylece din, insanın anne rah-

minden başlayan ve sonsuzluğa uzanan yolculuğunda kendi varoluşu ve geleceği ile ilgili kapalı kalan alanları aydınlatır. İnsanın ona gücüyle asla ulaşamayacağı karanlık noktaların bilgisini ona bahşeder. Sonuçta hayat, ölüm ve sonrası bütün berraklığı ile aydınlanır.

Kur'an, âdeta karanlığa açılan ışıklı bir penceredir. Bu sayede müminin zihninde canlı cansız her bir olgu ve olay bir anlam kazanır. İnsanı yoran belalar, musibetler yeni manalar yüklenir. Mümin, takvası nispetinde yaşanan olgu ve olayları farklı boyutlarıyla görür. Karşılaşılan olumsuzlukların arkasında birtakım ilahi amaç ve hikmetler olduğunu düşünür.

Kur'an, insana bilmediğini öğretir, ayetler açık kalplerde bir aydınlanmaya sebep olur. Bu sayede hak ve batılı anlamada mümin keskin bir görüşe erişir. (Enfal, 8/29.) Hayat bir muamma olmaktan çıkar, her şey netleşir. Yaratılışın gayesi zihinlerde müşahhas bir hâle gelir. Bu gayeyi gerçekleştirme noktasında ihtiyaç duyulan bütün yol ve

yöntemler müminin önüne konur. Kısaca, Kur'an insanı gayb âlemine dost eder. İnsan işiğini ve gücünü oradan alır. Neticede o, dünyanın darlığından kurtulur, mana âleminin enginliklerine açılır.

İnsanın bu dünyadaki en büyük kaygısı, kendi varlığını tehlikeye atan ve hayatının sonlanmasına sebep olan bir durumla karşılaşmasıdır. Nitekim Kur'an, insanın ölümden köşe bucak kaçtığını bize söyler. (Cuma, 62/8.) İnsanın beka mücadelesi sadece bu dünya ile sınırlı olmayıp ölüm sonrasını da kuşatır. Çünkü insan bu dünyaya sığmayan bir tabiata sahiptir, arzu ve emelleri sonsuzluğa uzanır. Nitekim Mevlana, Kur'an'ın verdiği sonsuzluk müjdesini şöyle anlatır: "Allah başka bir ömür verecek, bitiyse ömür. / Geçici ömür kalmadıysa, işte şuracıkta sonsuz ömür. / Aşk âb-ı hayattır, durma dal bu suya / Bu denizin her damlasında başka bir hayat var."

İnsan, sonsuzluk duygusunu tatmin etmek için bir şekilde kendisinden sonra adının ve namının devamı için çaba sarf eder. Geriye varlığını hatırlatan eserler bırakmak ister. Kendisi fâni olsa da temsilini devam ettirme arzusunu böylece gidermeye çalışır. Bunlar, sonsuzluğun insan fitratının derinlerinde saklı, güçlü bir duygu olduğunu bizlere gösterir. Bu bakımdan, Kur'an'ın Hz. Âdem-İblis kıssasında bu konuya değinmesi dikkat çekicidir. Burada İblis, sonsuzluk duygusundan hareketle ilk insan çiftini aldatmaya çalışır. Yasak ağaçtan yedikleri takdir-

de fânilikten kurtulup ebedileşecekleri vesvesesini onlara verir. (Araf, 7/20.)

Kur'an'ın getirdiği ve hiçbir dinde bu denli detaylı bir şekilde işlenmeyen ahiret inancı, insan fitratı ve onun beka arzusuyla tıpa tıp örtüşür. Nitekim ayetlerde tekrar tekrar "huld", "ebed" ve "beka" keli-

meleri kullanılarak müttaki insanlar ahiretin eşsiz ve sonsuz güzelliklerine davet edilir. (Mesela Nahl, 16/96.) Böylece insana dünya hayatında ulaşmaya çalıştığı ama bir türlü erişemediği katıksız huzur, güzellik ve esenliğin yolları gösterilir. Bu, bir taraftan insandaki beka arzusunu tatmin eder. Diğer taraftan da bununla mükâfata erişmek için insanlar ahlaklı bir hayat ve salih ameller konusunda yarışmaya davet edilir. Böylece ahiret inancı, müminleri olgunlaştırır, hayatlarına çeki düzen verir, erdemli bir toplum oluşturmaları için teşvik eder. Sonuçta insanın bütün dinî gayretlerini, aslında onun kendisini ölüm sonrasında yokluktan kurtarıp varlığını güvence altına alma çabaları olarak değerlendirilir.

Kur'an, ölümlerle toprak olup kayıplara karışmanın insana yüklediği kabul edilemez ağırlığı hafifletir. Nitekim üstat Necip Fazıl Kısakürek şiirinde ölümden sonra yeniden var oluşu bir şükür vesilesi olarak kabul eder ve şöyle der: "Öleceğiz, müjdelersun müjdelersun! / Ölümlü de öldüren Rabbe secdeler olsun!" Şair Sezai Karakoç da kabirlerle bahar arasında bir irtibat kurar ve "Mezarlardan bile yükselen bir bahar vardır" der. Yine o, ölümün ötesindeki güzellikten bahseder ve şöyle der: "Ölümün çürütmediği güzellik Ben o güzelliği söylüyorum Ben o güzelliği söylüyorum Ölümün ötesindeki güzellik."

İnkâr ve nankörlük, insanın kendi yaratılış kaynağından kopmasıdır. Ağacın kökünden kopmasına benzer. Kopan ağaç, toprağın su ve mineralle-

”

Kur'an'a kulak veren biri, bu dünyada kendisinin yalnız ve korumasız olduğunu düşünmez. Aksine bütün dost ve yakınlarını kaybetse bile ezeli ve ebedi dost olan Allah'ın her daim kendisiyle beraber olduğu duygusunu taşır.

rinden beslenememesi gibi insan da Rabbinden uzaklaşınca O'ndan beslenemez olur. Dolayısıyla güven, umut ve aksiyon ruhu pörsür, zayıflar. Yine isyan, varlık içerisinde insanı yalnızlaşmaya sürükler. Şöyle ki insan da nihayetinde varlık ailesinin bir mensubudur. Varlığın da bir yaratıcısı, sahibi ve efendisi vardır. Dolayısıyla insan O'na isyan edince mensup olduğu varlık ailesinden kopar. Kendisini kuşatan bütün varlığa karşı bir yabancılaşma girdabına kapılır. Oysa bütün varlık, kevnî olarak Allah'ın buyruklarına teslim olmuş ve hâl diliyle O'nu tesbih eder. İşte bu noktada mümin bütün varlıkla bir dostluk ve kaynaşma içerisinde. (Âl-i İmran, 3/83; İsrâ, 17/44.)

Seküler medeniyet, insanın sahipsiz ve kimsesiz kalmasına sebep olmuştur. Çünkü eğitimden kültüre, sanattan medyaya bütün dinamikleriyle kendi kod ve yaşam tarzlarını insana telkin etmektedir. Böylece insanı Allah'tan kopan ve O'ndan ümidini kesen bir hâle getirmiştir. (Ankebut, 29/23.) Bu ise dünya hayatında insanın uğrayabileceği en büyük kayıp ve yıkımdır. Oysa Kur'an'a kulak veren biri, bu dünyada kendisinin yalnız ve korumasız olduğunu düşünmez. Aksine bütün dost ve yakınlarını kaybetse bile ezeli ve ebedî dost olan Allah'ın her daim kendisiyle beraber olduğu duygusunu taşır.

İsyan, insanın yaratılış anlam ve amacını yitirmesinin bir sonucudur. Nitekim onun Rabbinin unutmaması sebebiyle kendini unutmamasını (Haşr, 59/19.) bu şekilde yorumlayabilir ve konuyu şöyle açabiliriz: İslam inan-

cında bütün varlığın merkezinde Allah Teâlâ vardır. Dolayısıyla Müslüman kendisini O'nun iradesine göre konumlandıran kimsedir. Duygu, düşünce ve amel kodlarını O'ndan alır. İnkârcı/isyankâr ise hayatın merkezinde Mevla'yı konumlandırmadığı için bir anlamda kendi konumunu kaybetmiştir. Bu da onun kendisini unutmaması demektir. İnsanı bilmediği bir şehirde gezinirken düşünelim. Eğer belirlendiği bir alameti ve yol göstericisi yoksa bu kimsenin konumunu kaybetmesi mukadderdir. Aynı şekilde Allah'ı unutan kimse de bu dünyada konumunu kaybetmektedir. Dolayısıyla yolunu yitirmiş, istikametinden gittikçe uzaklaşan, avare ve şaşkın bir şekilde dolaşan biridir. (Enam, 6/71.) İşte Kur'an, insanı yolunu ve konumunu kaybetmekten koruyan bir kitaptır.

Kur'an'ın sayfalarına aklın ve kalbin nuruyla bakmak, ışıklı bir şehri temaşa etmek gibidir. Başka bir ifadeyle bu, rengârenk çiçek bahçesini seyretmek ve onları koklamaya benzer. Bununla müttaki insanların imanları artar, kalpleri doyuma ulaşır. Çünkü neredeyse her bir sayfada Mevla, insanı ya rahmet ve şefkatiyle ya da kayırma, koruma ve mağfiretiyle kucaklamaktadır. Ve benzeri daha birçok güzel ismiyle, hayatın badireleri karşısında hakikat yolcusunu teselli etmekte, kalbinde umut filizlerini yeşertmektedir. En olumsuz ve kötü durumda dahi umudun kesilmesi mümine yasaklanmaktadır. Bu, umutsuzluğun defterden silinmesi anlamına gelir.

Umutsuzluğa kapının kapanması, rahmet kapısından ırmağın her daim çağıldadığını gösterir. Belaların ardından çıkış kapıları aralanır, karanlıklar aydınlanmaya başlar, peşinden hesap edilmeyen nimet ve güzellikler sökün eder. (Talak, 65/2-3.) Sabırlı kullara yönelik lütuflar etrafı kuşatır. Mevla'nın sözünden asla dönmeyeceği vadi böylece tecelli eder. (Âl-i İmran, 3/194.) O'na olan iman ve teslimiyet bir defa daha şahlanırlar. (Ahzab, 33/22.)

Cenab-ı Hak, duaları kabul edeceği sözünü vermekte, duaların nasıl yapılacağını da örneklerle kullarına öğretmektedir. Böylece tazarru ve niyazla yapılan bu duaların, âdeta adrese teslim ve karşılıksız kalmayacağını bizlere hatırlatmaktadır. Diğer taraftan peygamber hayatlarından her biri, karanlıktan sonra bir aydınlık, düşüşten sonra bir yüceliş muştusunu bizlere verir. Böylece görünenin ötesinde görünmeyen kader tezgâhındailmek ilmek yeni bir hayat nakşedilir. Nitekim Sezai Karakoç mısralarında insanın hayat macerasında zahire değil batına, yüzeye değil derinlerdeki akıntıya şöyle dikkat çeker:

“Sakın kader deme kaderin üstünde bir kader vardır

Ne yapsalar boş göklerden gelen bir karar vardır

Gün batsa ne olur geceyi onaran bir mimar vardır

Yanmışsam külümden yapılan bir hisar vardır.

Yenilgi yenilgi büyüyen bir zafer vardır.”■

KUDÜS'ÜN
MİMARİ
MİRASI

Betül ALTUN ERİNCİK

BEN KUDÜS

Ben Kudüs'üm;

İslam'ın ilk kiblesi, tevhidin yeryüzündeki ikinci mescidiyim. İnsanlığın atası Âdem Peygamber'le başlar Müslüman tarihim. Kâbe-i Muazzama'dan sadece 40 yıl sonra inşa edildi mabedim. (Müslim, Mesacid, 1.) Mekke ve Medine'nin kardeşi, Gül Yüzlü Nebi'nin (s.a.s.) ümmete bıraktığı kıymetli bir emanetim. Onun tarafından ziyareti buyrulan üç mescitten biriyim. İnsanlığın yitirdiği huzura ve kardeşliğe duyduğu özlemi haykıran bir sesim.

Dünyadan metafiziğe yürüyüşün başlangıç noktası, göklere yükselişin dünyadaki son durağıyım. Benden çıkartıldı sidretü'l- münteha'nın ötesine Son Nebi (s.a.s.) göz yumup açincaya kadar kısa sürede gerçekleşen bir gece yolculuğunda getirilmişken topraklarıma. Bugün ve daima her bir zerremle ümmetin ve insanlığın yükseliş ve yüceliş özlemini haykıran isra mekânı, miraç durağıyım.

Ben Kudüs'üm;

Tevhidin tarihine ev sahipliği yaparım. Allah'ın elçilerinin tebliğ mücadelesine şahittir topraklarım. Bağrımda Hz. İbrahim'in, Hz. Yakub'un, Hz. Yusuf'un, Hz. Davud'un, Hz. Süleyman'ın, Hz. Zekeriya'nın, Hz. İsa'nın ve daha nice peygamberin ayak izlerini taşıyım. Peygamberlere imanın mahiyet ve hakikatini öğreten, bir asitane-i enbiya, cevalangah-ı asfiya'yım.

Kulak verseniz her bir taşıma, tarihten ibret dolu haberler fısıldarım. Hz. Davud'un Zebur okuyan güçlü sesi yankılanırken hâlâ Kudüs semalarında, bin yıllık kadim zeytin ağaçlarının gölgesinde havarileriyle hasbihal eden Hz. İsa'nın sesi Zeytin dağının yamaçlarında rüzgârla fısıldaşır. Cebel-i Mükebbet'den yükselen Halife Ömer'in hayret ve şükür dolu tekbirine, Peygamber müezzini Bilal-i Habeşi'nin fetih günü Kible Mescidi'nde okuduğu ezanın yankısı karışır. Nizamülmülk medreselerinin başmüdürrisiyken çıktığı hakikat yolculuğunda uğramışken topraklarıma, İhya-i Ulumi'd-din adlı muhalled eserini yazan kaleminin gıcırtilarını işitirsiniz Hüccetü'l-İslam İmam Gazali'nin, Mescid-i Aksa'nın kadim taşlarında.

Ben Kudüs'üm;

Bende dile geldi bebek İsa, benden yükseltildi göğe olgunluk çağındaki Mesih. Dile geldi taşım, toprağım hayvanat ve nebatat, Mescid-i Aksa'm-

da indirildi sahan sahan cennet meyveleri cennet kadınlarının sultanı Hz. Meryem'e. Çağının en zalim ve en güçlü komutanı Calut'u, attığı sapan taşıyla devirerek fethetti topraklarımı Talut'un ordusundaki genç Davud. Tarihime nakşedilen mucizeler, Yüce Allah'ın kudretinin apaçık delilleridir. Bundandır bugün dünyanın en büyük güç odaklarını arkasına almış her türlü ileri teknoloji ve askerî techizata sahip zalim bir güce, sapan taşları ile karşı koyan yiğit çocukların zaferine dair sarsılmaz inancım.

Nice ihtişamlı fetih ve zaferlere, nice acımasız savaş ve işgallere şahitlik ettim; neredeyse insanlık tarihi kadar uzun geçmişimde. Yıkılışların ve dirilişlerin canlı tanığı oldum var olduğum müddetçe. Defalarca el değiştirdim, devletler kuruldu, devletler yıkıldı üzerimde. Birden fazla kez tamamen yerle bir edildim, fakat küllerimden yeniden doğdum, taşlarımdan tekrar inşa edildim her seferinde. Mabetlerimi ve binalarımı yakıp yıkan, kendisi ile aynı dinden olmayan sakinlerimi kılıçtan geçiren zalim Babil Kralı Nebukadnezzar'a, Roma Valisi Titus'a, sokaklarımı kan gölüne çeviren barbar Haçlılara tanık oldum yüzlerce yıl önce. Bugün ise tarihinde en özgür ve mutlu yıllarını Müslümanların arasında geçiren bir milletin, ekmeğini yediği, suyunu içtiği bir kavme en acımasız ve vahşi bir zulmü reva görmesine şahit oluyordum. Zulüm ve işgalin ebedî sürmeyeceğinin en büyük delilidir tarihim; hiç bir işgalcime yar olmadım.

Ben Kudüs;

Direniş ve diriliştir bir adım.

Yiğitçe direnmekte ribat ve cihat ehli sakinlerim.

Ben Kudüs'üm;

638'de sulh yoluyla fethettiği topraklarımda tesis ettiği farklı inanca sahip sakinlerimin haklarını koruyan adil yönetim tarzı ile XX. yüzyılın başlarındaki İngiliz manda yönetimine kadar barış ve huzuru tesis eden adil Halife Ömer-i Faruk'un şehriyim. Bir ülkü uğruna henüz Kudüs'ü fethetmeden, Mescid-i Aksa'ya konulmak üzere muhteşem bir ahşap minber yaptıran – ki bu minber 1969 yılında yakılana kadar Kible Mescidi'ndeki yerinde kalmıştır- Şam ve Halep atabeyi Nureddin Zengi'nin şehriyim. 88 yıllık Haçlı işgalinden kurtararak topraklarımı yeniden barış ve esenlik yurduna dönüştüren Mısır, Suriye, Irak ve Yemen bölgelerinin hükümdarı Şarkın En Sevgili Sultanı Selahaddin Eyyubi'nin şehriyim.

Ben Kudüs'üm;

Uruşalem olarak çıktım M.Ö. 3000'lerin sonunda tarih sahenesine. Kudüs-i Şerif'im, Daru's-selam'ım. Doğruluk şehri, barış ve esenlik yurduyum. Yüzyıllar boyunca, Müslümanların adaletli idaresinde huzur içinde yaşarken halkım, bugün acı ve gözyaşıyla hatırlanır oldu ismim.

Ben Kudüs'üm;

“gerçeğin en uzun masalı”yım.

İslam'ın namusu,

İnsanoğlunun onuruyum.

İnsanlığın sınıandığı yerde,

Ortadoğu barışının kilit noktasındayım.

Tarihin kendisinden insanlığa seslenmekteyim,

Bulduğum yerde İslam için nöbetteyim.

Ben Kudüs;

Şehr-i kadim!

Gazze'ye, Şam'a, Bağdat'a, Kurtuba'ya, Semerkant'a, İstanbul'a selam ederim... ■

”

Benden çıkartıldı sidretül- münteha'nın ötesine Son Nebi (s.a.s.) göz yumup açıncaya kadar kısa sürede gerçekleşen bir gece yolculuğunda getirilmişken topraklarıma. Bugün ve daima her bir zerremle ümmetin ve insanlığın yükseliş ve yüceliş özlemini haykıran isra mekânı, miraç durağıyım.

NESNELERİN İNTERNETİ (IOT)

DİNÎ MEKÂNLARIN YÖNETİMİNDE YENİLİKÇİ ÇÖZÜMLER VE SAĞLADIĞI FAYDALAR

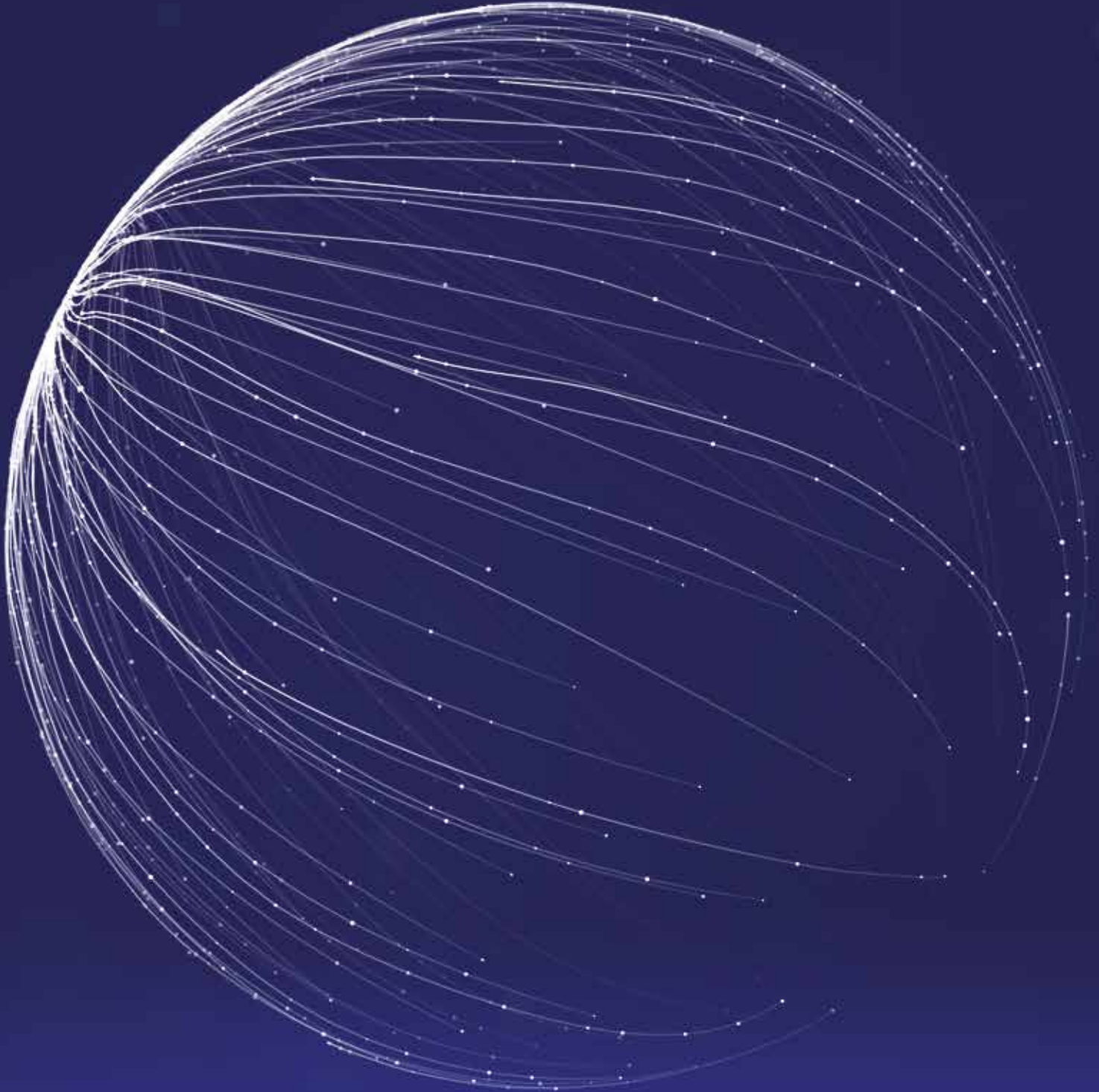
Miraç ATMİŞ

DİB Bilgi İşlem Daire Başkanı

IoT nedir?

Nesnelerin İnterneti (IoT), cihazların internete bağlanarak birbirleriyle iletişim kurmasını, veri paylaşmasını ve süreçleri optimize etmesini sağlayan bir teknoloji sistemidir. Bu sistem sadece bilgisayar ve telefon gibi dijital cihazları değil, günlük hayatta kullanılan birçok eşyayı da kapsar. Akıllı şehir altyapılarından sanayi ekipmanlarına, tarım aletlerinden ev eşyalarına kadar geniş bir uygulama alanı olan IoT, sensörler ve bağlantı teknolojileri sayesinde cihazların çevrelerini algılamasını, veri toplamasını, analiz etmesini ve süreçleri otomatik hâle getirmesini sağlar.

2024 yılı itibarıyla dünya genelinde 18.8 milyardan fazla IoT cihazı aktif olarak kullanılmaktadır ve bu sayının 2030 yılına kadar 41.1 milyara ulaşması beklenmektedir. IoT, günlük yaşamda ve endüstriyel süreçlerde köklü değişiklikler yaparken akıllı şehirler, sağlık hizmetleri, tarım ve enerji gibi farklı sektörlerde yenilikçi çözümler sunmaktadır. IoT teknolojilerinin bu yenilikçi etkisi, dinî mekânların yönetiminde de büyük bir dönüşüm potansiyeli taşımaktadır.

Dinî mekânların yönetiminde IoT teknolojilerinin rolü

Müftülükler, camiler, Kur'an kursları, gençlik merkezleri ve aile ve dinî rehberlik büroları gibi dinî hizmet mekânları, IoT teknolojilerinin sunduğu çözümlerle daha verimli ve kullanıcı dostu hâle gelebilir. IoT tabanlı sistemlerin bu mekânlarda kullanılması, enerji tasarrufu, güvenlik, kullanıcı konforu ve hizmet verimliliği gibi alanlarda birçok avantaj sağlamaktadır. Örneğin, cami ve gençlik merkezlerinde doluluk oranlarının, sıcaklık ve hava kalitesinin sensörlerle takip edilerek uygun seviyelere çekilmesi hem cemaat hem de çalışanlar için daha sağlıklı ve rahat ortamların oluşturulmasına yardımcı olabilir.

IoT'nin dinî mekânlara getirdiği yenilikçi çözümler

1. Akıllı aydınlatma sistemleri: Camiler ve müftülük binalarında kullanılan akıllı aydınlatma sistemleri, gün ışığı seviyesine göre otomatik olarak çalışır. Sensörler, cemaate göre aydınlatma düzeyini ayarlayarak gereksiz enerji tüketimini önler. Bu tür sistemler, çevre dostu bir yaklaşımın yanı sıra maliyet tasarrufu sağlar. Ayrıca doğru aydınlatma seviyesi, ibadet sırasında uygun atmosferin korunmasına da yardımcı olur.

2. Sıcaklık ve hava kalitesi kontrolü: IoT tabanlı sıcaklık ve hava kalitesi sensörle-

ri, ibadet alanlarında sağlıklı bir ortam oluşturur. İç mekân sensörleri, sıcaklık ve nem seviyelerini sürekli izleyerek ortam koşullarını optimize eder. Örneğin, karbondioksit seviyesi arttığında otomatik olarak havalandırma sistemleri devreye girer. Bu uygulama, özellikle kalabalık alanlarda cemaatin konforunu artırır ve enerji verimliliğini sağlar.

3. Güvenlik çözümleri: Akıllı güvenlik sistemleri, dinî mekânların 7/24 güvenliğini sağlar. Güvenlik kameraları, anormal hareketler tespit ettiğinde güvenlik ekiplerine anında bildirim gönderir.

4. Temizlik yönetimi: IoT teknolojileri, yoğunluk sensörleri ve temizlik robotları ile cami ve müftülüklerde temizlik süreçlerini optimize eder. Sensörler, hangi alanların daha sık kullanıldığını belirleyerek temizlik planlarını buna göre düzenler. Bu, hem hijyenik bir ortam sağlar hem de iş gücü tasarrufuna katkıda bulunur.

5. Su ve elektrik tüketimi izleme: Akıllı sayaçlar ve sensörler, su ve elektrik tüketimini izleyerek tasarruf için öneriler sunar. Örneğin, muslukların otomatik olarak kapanması su israfını önlerken enerji tüketimini optimize eden sistemler maliyetleri düşürür. Bu uygulamalar, dinî mekânların çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasına yardımcı olur.

6. Cemaat ve ziyaretçi etkileşimi: IoT teknolojileri, ziyaretçilerle etkileşim kurarak daha kişiselleştirilmiş bir deneyim sunabilir. Akıllı cihazlar, cemaatin geçmiş etkileşimlerine dayalı olarak dinî içerikler ve duyurular sunabilir. Dijital ekranlar, camilerde namaz vakitleri, etkinlikler ve duyurular hakkında güncel bilgi sağlar.

7. Akıllı envanter yönetimi: Müftülüklerdeki envanter sistemleri, IoT tabanlı çözümlerle daha etkin bir şekilde yönetilebilir. Kitaplar, ofis malzemeleri veya diğer tüketim malzemeleri, sensörler aracılığıyla izlenerek stok yönetimi optimize edilir. Bu, gereksiz alımları önler ve malzeme israfını azaltır.

Kur'an kurslarında IoT çözümleri

1. Akıllı sınıf yönetimi: IoT sensörleri, sınıflardaki öğrenci yoğunluğunu, sıcaklık ve hava kalitesini izleyerek verimli bir öğrenme ortamı sunar.

2. Eğitim performansı izleme ve kişiselleştirme: IoT cihazları, öğrencilerin katılım oranlarını, sınav sonuçlarını ve genel performansını analiz eder. Öğrencilere özel eğitim planları ve kişiselleştirilmiş içerikler sunularak öğrenme süreçleri daha etkili hâle getirilebilir.

3. Geri bildirim sistemleri: Öğrenciler, IoT tabanlı anketler ile Kur'an kursu öğreticileri, ders içerikleri ve ortam koşulları hakkında geri bildirim

sağlayabilir. Bu veriler, eğitim kalitesini artırmak için kullanılabilir.

4. Çevrimiçi veli iletişimi: IoT sistemleri, velilere öğrencilerin başarı durumlarını ve katılım oranlarını anlık olarak bildiren çözümler sunar. Velilerin eğitim sürecine daha aktif bir şekilde dâhil olmasını sağlayarak öğrencilerin gelişimi için daha etkin bir iş birliği oluşturulabilir.

Pilot uygulama ve sürekli iyileştirme

IoT projelerinin başarıyla uygulanabilmesi için pilot uygulama ve test süreçleri kritik öneme sahiptir. Küçük bir alanda başlatılan projeler, cihazların veri toplama, işleme ve analiz performansını değerlendirmek için önemli bir fırsat sunar. Bu süreçte elde edilen geri bildirimler doğrultusunda sistemin eksiklikleri giderilebilir. Ayrıca, teknolojik gelişmelere paralel olarak projeye yeni özellikler ve cihazlar entegre edilerek sistem sürekli iyileştirilebilir.

Güvenlik ve veri gizliliği

IoT projelerinde güvenlik, en hassas konulardan biridir. Veri şifreleme, kimlik doğrulama ve yetkilendirme gibi önlemler, cihazlar arasındaki iletişimde gizliliğin korunmasını sağlar.

Eğitim ve kullanıcı bilgilendirme

IoT sistemlerinin verimli kullanılması için teknik ekiplerin

Bilim ve teknoloji, insanlık için büyük bir ilerleme kaynağıdır. Ancak bu ilerleme, insanın ahlaki ve manevi değerleriyle dengelendiğinde gerçek anlamda faydalı olabilir.

ve kullanıcıların eğitilmesi gereklidir. Kullanıcılar, cihazların temel işlevlerini öğrenerek sistemin avantajlarından maksimum düzeyde yararlanabilir. Teknik ekipler ise cihazların bakımı ve sorunların çözümü konularında bilgi sahibi olmalıdır.

Sonuç ve gelecek perspektifi

IoT teknolojileri, dinî mekânların yönetiminde yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler sunmaktadır. Camiler, müftülükler ve Kur'an kursları gibi mekânlar bu teknolojileri kullanarak hizmet kalitelerini artırabilir ve maliyetlerini azaltabilirler. Bu tür projeler, hem çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunur hem de dinî hizmetlerin dijitalleşen dünyada daha erişilebilir ve etkili hâle gelmesini sağlar.

IoT'nin sunduğu imkânlar sayesinde, dinî hizmetlerin geleceği daha verimli ve kullanıcı odaklı bir yapıya dönüşmektedir. Bu dönüşüm, sadece bugünün ihtiyaçlarına cevap vermekle kalmayacak, gelecekteki nesiller için daha güçlü bir temel oluşturacaktır.

Bilim ve teknoloji, insanlık için büyük bir ilerleme kaynağıdır. Ancak bu ilerleme, insanın ahlaki ve manevi değerleriyle dengelendiğinde gerçek anlamda faydalı olabilir. Teknolojiyi doğru ve dengeli bir şekilde kullanmak suretiyle dinî eğitimi ve din hizmetini daha iyi sağlayabilmek mümkün olacaktır. ■

Prof. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

HURMA TANESİ VE KARPUZ ÇEKİRDEĞİNİN SÖYLEDİKLERİ

Hikâye bu ya, Halife Harun Reşit, atına atlamış, tebdil-i kıyafet Bağdat'ı dolaşmaya başlamış. Bağdat'ın dar ama bir o kadar tumturaklı sokaklarından geçmiş, atından inip kâh bir esnafla kâh bir müderisle sohbet dalmış. Nihayetinde yol onu bir köye götürmüştü. İhtiyar bir adam, ufacık bir hurma bahçesinde hurmalarının bakımını yapıyormuş. Hurma deyip geçmemek lazımdır. Ardında bir sürü hikâyeye saklıdır onun. Kulaklarımızı hemen “Hurmada belirginleşen Medine ve kaya ile simgeleşen Kudüs cennetten bir esintidir.” ifadesi okşar. Mescid-i Aksa'daki miracın çıkış noktası taş, sadece bir taş değildir elbet, isranın ve miracın tam ortasında dikilir, mehabetiyle. Hz. Peygamber, ona ayak basıp Rabbine yol almıştır ne de olsa. Sıradan bir taş, derken mübarek bir sahre olmuş, bir de bakmışız ki Kubbetü's-sahre olmuş da Davud Peygamber'in mihrabıyla kucaklaşmıştır. O taş, “Bir zamanların kiblesiyim ben...” diyen Mescid-i Aksa'nın gözyaşlarını siler hâlâ ve Medine'nin simgesi acve hurmasına selam söyler. Derken Hz. Aişe'nin, “Medine'de buğday ve arpa ekme-

ği nereden olsun. Allah Resülü üç gece arka arkaya buğday veya arpa ekmeğinden doya doya yememişti.” (Buhari, Et'ime, 23.) sözü akla gelir. Yokluk zamanlarında Nebi, hurmayı katık ederdi. Biz, hurmada bereket olduğunu bilir, oruçlarımızın mührünü onunla açarız, sonra irfan denizinden İbnü'l-Arabi çıkagelir. İlahi aşk şerbetine batırılmış sözlerle hurmayı kâinatın özüne yerleştiriverir. (İbnü'l-Arabi, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Osman Yahya (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, ty), 13/190.)

Bahçedeki ihtiyar, tanımadığı bu Tanrı misafirine hurmalarından ikram ederken belki bütün bunları aklından geçirmemişti ama hurmanın bereketini, helal kazançla yoğrulmuş lezzetini gayet iyi biliyor olmalıydı. Halife, “Bu kadar küçük bahçeden elde ettiğin mahsul ile geçinebiliyor musun?” diye sorduğunda onun dudaklarından, “Beyim! Toprak cömerttir. Üstelik vefakârdır.” sözleri dökülür. “Toprak insanlar gibidir. Onun değeri, eni ve genişliğiyle ölçülmez ki.” diye ekleyiverir. “Bana inan.” der, “Ben şu ihtiyar hâlimle on bir çocuğumu bu ufacık hurma bahçesi ile besliyorum. Üstelik her sene yüz dinar kenara atıyorum.”

Halife şaşırır. “Bu nasıl olur?” diye hayretini dile getirir. Yaşlı adam, “Efendim, benim hayatım ekip dikmekle geçer. Dinlenmek nedir, bilmem. Ekim işlerinden sonra hayvanları yanına giderim. Hayvanlarım dediysem birkaç keçi, birkaç tavuk... Tabii evimi çekip çeviren hanımımın da hakkını yememeliyim. Bizim burarlarda bir söz vardır: ‘Bir kadının hamaratlığı mahsulün yarısına denktir.’ derler. Şuracıktaki en az benim kadar ihtiyar beygirimi de anmadan geçemem. Elbette o, senin soylu küheylanın kadar gösterişli değil ama bana faydası saymakla bitmez. Emektar dostum, toprağı sürer, değirmen taşını çevirir. Bazen atıma eyer vurur, ormana da giderim, mantar ve şifalı bitkiler toplarken bana yarenlik eder. Komşumun hakkını da yememeliyim. Her hafta bir gün o bana yardım eder, bir gün ben ona. İmece olmadan köylük yerde işler dönmez. Büyük çocuklarım da bana yardımcıdır. Eh küçükler de bedavadan çiftçilik öğreniyorlar. Hastalanınca topladığımız şifalı bitkiler imdadımıza yetişir. Şifayı veren ise Allah'tır. Senin anlayacağın kendi yağımızla kavrulup gidiyoruz.” Özü de sözü gibi temiz olan köylü, ha-

lifeyi hurmalığın dibindeki evine götürür, halife, birkaç hurma ve biraz keçi sütü ile şenlenen sofrada tüm aileyle yemek yer. Demek ki bereket başka bir şeydir. Ayrılmadan kim olduğunu açıklayan Harun Reşit, bir kese altın bırakmayı da ihmal etmez. (Marun Abbud, *Hibr ala varak* (Müessesetü Hindavi: York House Windsor, 2017), 39-40.)

Bizim kültürümüzde ihtiyar babalara dair hikâyeler çoktur. İhtiyar bir adam dünya yolculuğunu tamamlamış ve Rabbinne kavuşmuştur. Ömrü boyunca haram lokma yememiş, küçük bahçesiyle üç çocuk yetiştirmiştir. Terekesinde çocuklarının gurur duyacağı sadece kocaman bir karpuz bırakmıştır. Çocukları hep birden bu baba yadigârına bakmalı, hiçbiri tek başına ona sahip olmamalıdır. Bu gösterişli karpuzu evin en mutena köşesine yerleştirirler. Ne var ki gel zaman git zaman karpuz pürsümeye ve bozulmaya başlar. Kötü kokular gelmesi de cabasıdır. Üç çocuk, kafa kafaya verip “Bu sorunu nasıl çözeriz?” diye düşünürler. Büyük çocuk, “Karpuz bozulsa da onu sonuna kadar muhafaza etmeliyiz, çünkü o, babamızdan bir hatıra.” der. Ortanca, “Karpuz daha da çürürse milletin maskarası oluruz. Yeni bir karpuz alalım babamızdan kalan karpuzun yerine onu koyalım, baktıkça da babamızı hatırlarız.” diye öne atılır. Küçük çocuk her iki öneriye de katılmadığını söyler. “Karpuzu keselim.” diye söze başlar. “Daha fazla çürümeden çekirdekleri toprağımıza ekelim. Bu güzel karpuzdan daha pek çok karpuz elde

”

Mescid-i Aksa’daki miracın çıkış noktası taş, sadece bir taş değildir elbet, isranın ve miracın tam ortasında dikilir, mehabetiyle. Hz. Peygamber, ona ayak basıp Rabbine yol almıştır ne de olsa. Sıradan bir taş, derken mübarek bir sahre olmuş, bir de bakmışız ki Kubbetü’s-sahre olmuş da Davud Peygamber’in mihrabıyla kucaklaşmıştır.

edelim.” diye sözünü tamamlar. Sonunda bu fikre kulak verir ve karpuzun çekirdeklerini toprağa ekerler. Bir sonraki mahsul zamanı ev, lezzetli karpuzlarla dolup taşar. Öyle ya! Bir ağaç küçük bir tohumdan doğar. Yüksek yüksek burçlarıyla koskoca kalelerin inşaatına bir avuç toprakla başlanır. (Basil Şeyhu, *Haza ma tebhasu anhu*, Dimeşk: Darü'l-Kalem, 2009, 15-16.)

Sanki her iki hikâye de Enes b. Malik’ten rivayet edilmiş olan Allah Resulü’nün şu hadisini bize öğretmek ister gibidir: “Kimin arzusu ahireti kazanmaya yönelikse Allah, onun kalbine ve zihnine zenginlik verir. Onun tüm dağınıklığını toplar, iki yakasını bir araya getirir. İstemese de dünya nimetleri onun ayağına gelir. Buna mukabil Allah, işi gücü dünyayı elde etmek olanın gözleminin önüne fakirlik endişesini koyar. Ne kadar kazansa da onun iki yakası bir araya gelmez. Dönüp dolaşıp elde edeceği zaten Allah’ın, onun kaderine yazdığından başka bir şey değildir.” (Tirmizi, Sünen, “Sıfatü’l-Kiyâme ve’r-Rekaik”, 2465.)

İşlerin bereketi, samimiyet ve ihlasla çalışmak ile olduğu kadar Allah’ın verdiği akli kullanmak ile de ilgilidir. Bu konuda Müslümanlar çok şanslıdır. Allah Resulü’nün buyurduğu gibi müminlerin kazancı da, görünürde bazı şeyler kayıp gibi görünse de kayıpları da son tahlilde bir kazançtır. ■

Hasan Hüseyin ALTAN:

“Ülkemizin birçok ilinde camilerimizin, Kur’an kurslarımızın ve okullarımızın güzelleştirilmesine vesile olduk. Bu güzel geri dönüşler benim azmimi ve gayretimi daha da pekiştirdi.”

Söyleşi: Mahir KILINÇ

Bir yazı sanatı olan kaligrafi ve bir süsleme sanatı olan nakkaşlıkla uğraşıyorsunuz. Bu sanatlara merakınız nasıl başladı ve ne şekilde gelişti?

Küçüklüğümde beri boşa vakit harcamayı sevmeyen, bir işim bittiğinde başka bir işle uğraşmayı seven birisiydim. İmam hatip lisesi yıllarında gençlik merkezine gidiyorduk. Orada çeşitli kurslar veriliyordu. Ben de hattat bir hocamızdan kurs almıştım yani kaligrafiyle ilk yıllarda tanıştım. Ancak Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde okurken kaligrafiyle ilgili ho-

calardan profesyonel anlamda dersler aldım, bu sanatımı ilerletmeye çalıştım ve hâlâ da bu uğraşım devam ediyor.

Kaligrafiyle olan bağım beni sanatın kıyılarına kadar getirince artık yazı ve süslemeye dair merakım da arttı. İlahiyat yıllarımda iki yıl üst üste “Tarihî Kültürü ve Yazılarıyla Bursa Ulu Camii” adlı bir ders aldım. O ders vesilesiyle âdetta bir hüs-i hat müzesi olan Bursa Ulu Camii beni tam anlamıyla sanatın içerisine çekti. Ayrıca ecdadımızın camilere gösterdiği özen ve onları en

güzel sanatlarla süslemeleri beni de derinden etkiledi. Bursa Ulu Camii’nde gördüğüm bu güzellikleri atandığım ilçedeki camilerimizde de yaşatmak istedim. Kendi çabalarımla ve uzun uğraşlarla cami süslemelerini öğrendim. Ulu Cami’de gördüğüm ve etkisinden kurtulamadığım Münafikun suresinin 8. ayetini, Hızır’ın (a.s.) önünde namaz kıldığı vav tablosunu, Şems ve Nas surelerini camilere nakşetmeye çalıştım ve ömrümce de ecdadımızın camilere gösterdiği özeni ben de görev yaptığım camilerde göstermeye çabalayacağım.

Din hizmetinizin yanı sıra pek çok caminin boyamasını ve bizzat nakış ve süslemelerini yaptınız. Bunları yaparken cemaatiniz ve çevrenizden ne gibi dönüşler aldınız?

Camiye ve ibadethanelere karşı hassas olan toplumumuz nerede bir cami yapılıyorsa ona destek olmaya gayret eder ve elinden ne geliyorsa yardımcı olmaya çalışır. Benim de camilere yönelik bu hassasiyetimi gören cemaatimiz bundan çok etkilendi. Görev yaptığım camideki çalışmalarımı ve süslemelerimi gören diğer cami cemaatleri kendi camilerinin de süslenmesini talep ederler. Asli görevim olan imamlığı aksatmadan namazlardan arta kalan vakitlerde ve özellikle de yatsı namazından sonra geceyi değerlendirerek sabah namazı vaktine kadar diğer camilere gittim ve çalıştım. Şimdiye dek sayısı 17'yi bulan camilerin hem süslemesini hem de var olan eksikliklerini gidermeye çalıştım. Benim bir imam olarak camileri sahiplenişim cemaati de etkiledi ve onları tetikledi. Yaptıklarımı sosyal medyamda paylaşmamla beraber bir iyilik zinciri oluştu ve Türkiye'nin her yerinden birçok kişiye ulaştı. Bu çalışmalarımı gören hocalarımızdan kendi camilerine, öğretmenlerimizden kendi okullarının mescitlerine, hoca hanımefendilerden de Kur'an kursu duvarlarına yapmaya çalışanlar oldu. Ben de her konuda destek sağlayarak onlara yardım ettim. Böylelikle ülkemizin birçok ilinde camileri-

mizin, Kur'an kurslarımızın ve okullarımızın güzelleştirilmesine vesile olduk. Bu güzel geri dönüşler benim azmimi ve gayretimi daha da pekiştirdi.

Elbette cami süslemelerinin dışında insanlara dokunan hizmetleriniz ve faaliyetleriniz de oluyordur. Bunlardan kısaca bahsedebilir misiniz?

Camilerimizi süslemenin dışında ilçe müftümüz Halil Akçal Hocamızın öncülüğünde topluma, gençlere ve doğaya fayda sağlayan pek çok faaliyet gerçekleştiriyoruz. Bunlardan en önemsedüğümüz, elbette gençlere yönelik olan faaliyetlerdir ki bu faaliyetleri gerçekleştirebilmek adına ilçemizde bir gençlik merkezi kazandık. Gençlerimizle her cumartesi akşamı gençlik merkezinde buluşuyoruz. Görevli bulunduğum köydeki gençleri ve çocukları arabamla ilçeye götürüp getiriyorum. Onlarla kitap okuyarak ve çeşitli spor etkinlikleri yaparak bir gönül bağı kurmaya çalışıyoruz.

Bunun dışında görevli olduğum köydeki çevre temizliğine önem veriyorum. Köyümüzün atıl bırakılmış yerlerini temizleyip ağaçlarla ve çiçeklerle süsleyerek oraların güzel görünmesini hem de insanlara faydalı olmasını sağlıyorum.

Din hizmetinin dışında yaptığınız çalışmalarınızın mesleki hayatınıza yansımalarından söz edebilir misiniz?

İnsan ve toplum odaklı çalışmalarım insanlarla daha güzel iletişim kurabilmemi sağladı ve onların gönüllerine doku-

nabilme fırsatı buldum. İlk göreve başladığımda caminin cemaat sayısı çok azdı. Neredeyse köyde yüze yakın çocuk ve genç olmasına rağmen onların camiye gelmediğini gördüm. Ne zaman ki camiyi kadim gelenegimizde olduğu gibi hayatın merkezi yapmaya çalıştım, işte o zaman camimin cemaat sayısında değişiklikler görmeye başladım. Camileri güzelleştirme çalışmalarım sayesinde pek çok insanı tanıma fırsatı buldum. Güzelleşen ve çevre düzenlemesi yapılan camilere insanların daha fazla rağbet ettiğini ve burada daha fazla vakit geçirdiklerini görmek benim hem faaliyetlerimi artırmayı hem de mesleki anlamda kendimi daha da geliştirmeyi zorunlu kıldı. Bu da sürekli gelişmenin, yenilenmenin ve iletişim araçlarını daha iyi kullanmanın yollarını araladı. Dolayısıyla Allah'ın rızasını gözeterek çalışmak, türlü türlü bereketiyle karşıma çıkageldi. ■

Öz Geçmiş

Hasan Hüseyin Altan, 1998 yılında Aksaray ilinin Eski ilçesine bağlı Gözlük Yaylası köyünde doğdu. İlk ve ortaokulu köyünde tamamladı. 2016 yılında Çanakkale Biga Anadolu İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. Akabinde Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazanan ve 2021 yılında mezun olan Altan, Aksaray'ın Sultanhanı ilçesi Yeşiltömek köyünde başladığı imam hatiplik görevini sürdürmektedir.

HER ŞEYE YENİDEN BAŞLAMAK İÇİN ÜÇ AYLAR RECEP, ŞABAN VE RAMAZAN

Berrin ERDOĞAN

Eskişehir İl Müftü Yardımcısı

Zamana hâkim olmak, zamana yetişmek ya da zamanı bereketlendirmek... Zaman, insan için her daim farklı bir kavram olmuştur hayatında, doğumdan ölümüne değin ömür dediğimizde çok şey barındırır içinde. Kararlar, ümitler, korkular, belki de çoğu zaman kaybedişler... Tüm bu yaşanmışlıkların içinde insan yeniden başlamak ister, yeniden karar almak, yeniden zamaniyla barışmak. Tüm bunları ömrünü bereketlendirmek için ister, “iyi ki...” dediği cümlelerin artması için çabalar.

Kur’an-ı Kerim’de Rabbimiz, insanın dünya hayatındaki gayesini açıklarken şöyle buyurmuştur: “O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.” (Mülk, 67/2.) Hayatı anlamlandırmak, doğumla ölüm arasında yaptığımız güzel işlerin toplamıdır aslında. Bize kalan, bizi değerli kılan budur. Allah Resulü (s.a.s.), insanları, zamanı ve sağlığı yerinde kullanma konusunda hata yapma ihtimaline karşı uyarmıştır: “İnsanların çoğunun gafil olduğu iki nimet vardır: Sağlık ve boş zaman.” (Buhari, Rikak,1.) Her sene hasretle beklediğimiz, yeni bir soluk, yeni bir heyecan getiren üç aylar mevsimi bu sene miladi takvimin ilk günü, yani 1 Ocak’la başlıyor. Hicri takvime göre üç ayların ilk günü 1 Recep 1446, 1 Ocak 2025 Çarşamba günü olarak takvimlerde yerini alacak. Yeni yıl insanlara muhasebeyi, değerlendirmeyi, geçmişle gelecek arasında köprü kurmayı hissettirirken Recep ayı şimdi, yeni, yeniden diyor bizlere. Çünkü kulluk daima tazelenmeyi ister, Rabbiyle arasındaki bağları kuvvetlendirmeyi, yakarış ve gözyaşlarıyla kalbi temizlemeyi, bir ayna gibi parlatmayı ister. İnsan saatlerin, günlerin, ayların arka arkaya hızlıca akmasına bir dur demek ister, yavaşlamak, hissetmek ve içine doğru dalmak ister. Hayatın koşturmasında, telaşında belki de en çok ihtiyacımız olan budur. Kalbimizin

inancıyla bedenimizi birleştirip ibadet zevkini alarak ruhu donatmak, kendimizi iyileştirmek... “Haz ve hız çağı” dedikleri bu zamanı kendi saatimizle yavaşlatmak ve yaklaşmakta olan bereket ve mağfiret denizi üç aylarda nefes almak...

Allah Resulü (s.a.s.), üç ayları karşılarken şöyle dua etmiştir: “Allah’ım! Recep ve şaban aylarını hakkımızda mübarek eyle, bizi ramazan ayına ulaştır.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 259.) Üç ayların ilk müjdecisi, ilk bereket yağmurunu üzerimize yağdıran gece olan Regaip Gecesi ise 2 Ocak 2025 Perşembe günü idrak edilecek.

Regaip, özlenen, rağbet edilen ve değer verilen demektir. Regaip Gecesi, asıl rağbet edilmesi gereken nimetin; Rabbinize yönelmek, kulluk sözü müzü tutmak olduğunu bize hatırlatır. Dünya ile ahiret arasındaki dengeyi tutturabilme yi öğütler. Ne dünyadan elini eteğini çekip vazgeçmek ne de ahireti unutturmasına dünyaya dalmak. Güzel ölçüyü bize öğretir, gece boyu yapacağımız secdeler ve yakarışlar. Kur’an-ı Kerim’de insana bu ölçü şöyle tarif edilir: “Kim ahiret kazancını isterse onun kazancını artırırız; kim de dünya kazancını isterse ona da istediğinden veririz; fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur.” (Şura, 42/20.) Aslında rağbetimiz daima güzele ve kalıcı olan amellere olmalıdır. Rahmet ve mağfiretle dolu üç aylarda daha fazla iyilik yapmaya, iyiliğin vesilelerini arttırmaya çabalamak gerekir. İyilik bazen küçük deyip küçümse-

diğimiz işlerde gizlidir, hayata ve iyiliğe bakışımızı yenileyecek bir mevsimdir üç aylar.

Allah Resulü (s.a.s.) şöyle buyurur: “Beş gece vardır ki onda yapılan dua geriye çevrilmez: Recep ayının ilk, şaban ayının on beşinci, cuma, Ramazan ve Kurban Bayramı geceleridir.” (Abdurrezzak, *el-Musannef*, IV, 317, Hadis No: 7927.) Regaip Gecesi’yle başlayan recai ayı, bitmeden ruhen yükselişin simgesi Miraç Gecesi ile şaban ayına bağlanır. Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: “Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.” (İsra, 17/1.) İlk kıblemiz Mescid-i Aksa’da özgürce namaz kılabilmenin hayali için duaya durduğumuz en kıymetli gecedir Miraç Gecesi. Miraç, Mekke ile Kudüs arasındaki mukaddes bağı korumanın adıdır. Gözbebeğimiz olan Kudüs, dilimizdeki dua, yüreğimizdeki yaradır. Kudüs ve Mescid-i Aksa, bize emanettir. Emanet bilincini daima hatırlamak ve yaşamaktır Miraç Gecesi. Aynı zamanda Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) tarafından “gözümün nuru” olarak nitelenen ve “müminlerin miracı” olan iç dünyamızdaki yükselişi ve arınmayı ifade eden namaz, bu mübarek gecenin bir hediyesidir bize. Çünkü insan, namazda sadece bedeni ile değil gönlüyle, duygularıyla Rabbi ile baş başa kalmanın mutluluğunu yaşar ve

her zaman Allah’ın huzurunda ve gözetiminde olduğu bilinciyle mümin olmanın huzurunu yakalar. Zira ayet-i kerimede, “Arınan ve Rabbinin adını anıp namaz kılan kimse mutlaka kurtuluşa erer.” (Alâ, 87/14-15.) buyrulmaktadır.

Ramazan ayını müjdelercesine şaban ayının on beşinci gecesi idrak edeceğimiz Berat Gecesi pişmanlıkların, tevbelerin, yeni kararların gecesidir. Berat Gecesi, aynı zamanda dua gecesidir. Dua, hayatın zorlukları karşısında bizlere direnme gücü veren eşsiz bir nimettir. Dua, kulun hâlini Rabbine arz etmesi, aciziyetini kabul etmesi, O’nun lütuf ve inayetine sığınmasıdır. Kur’an-ı Kerim’de, “...Bana dua edin, duanıza cevap vereyim...” (Mümin, 40/60.) buyrulmaktadır. Ve üç ayların üçüncüsü, on bir ayın sultanı ramazan ayının bin aydan daha hayırlı gecesi Kadir Gecesi’yle zirveye ulaşır kulluk bilinci, öyle bir tazelenme olmuştur ki ruhen ve bedenen hafiflemeyi hisseder insan. Ramazan Bayramı tam bir bayram sevinci yaşatır artık. Üç ayların bereketini, mağfiretini bir çocuk sevinciyle karşılar insan. Ashabın birbirine tavsiye niteliğinde okuduğu Asr suresini tekrar tekrar okumanın, anlamanın ve hayata yansıtmanın hediyesi olsun bu üç aylar: “And olsun zamana ki insan gerçekten zıyan içindedir. Ancak, iman edip de salih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir.)” (Asr, 103/1-3.) ■

1446 RECEP AYI BAŞLANGICI ÜÇ AYLARIN GİRİŞİNE İLİŞKİN ASTRONOMİK BELİRLEME

Hümeyra Nur İŞLEK

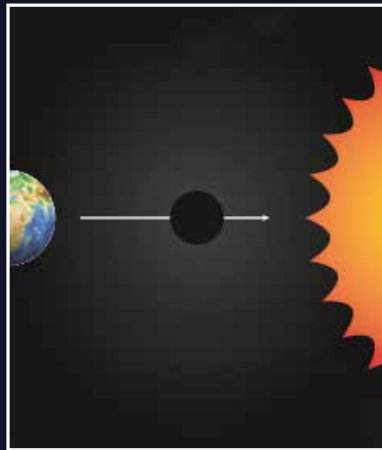
DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Astronom

Kur'an-ı Kerim'de Güneş ve Ay'ın bir hesaba göre hareket ettiği (Rahman, 55/5.), bunların diğer fonksiyonlarının yanında aynı zamanda birer hesap ölçüsü de kılındığı (Enam, 6/96.), yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için aya menziller tayin edildiği (Yunus, 10/5.), gökler ve yer yaratıldığı zaman on iki ay meydana gelecek şekilde bir nizam konduğu (Tevbe, 9/36.) Ay'ın, yeryüzünde hilalin farklı şekillerde görülmesinin, hilalden başlayarak kade-

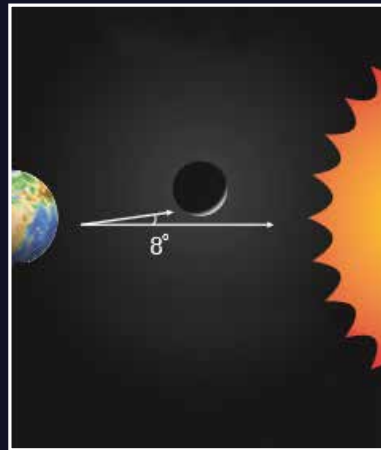
me kademe değişen bu evrelerin, "insanlar ve hac ibadeti için vakit ölçüsü" olduğu (Bakara, 2/189.) belirtilmektedir.

Bu ayetler doğrultusunda kamerî ay başlangıçlarının belirlenmesi için Ay'ın günlük hareketleri izlenirken Ay'ın içtima (kavuşum) pozisyonuna ne zaman ve yeryüzünün neresinden gireceği, içtimadan sonra ne zaman ve yeryüzünün neresinde insan gözü ile görülebileceği hassas bir şekilde hesaplanmaktadır.

Ay, Dünya etrafında belirli bir yörünge üzerinde dolanmakta ve bunu 29,5 günde tamamlamaktadır. Ay, yörünge üzerinde her dolanmasında bir kez Güneş ve Dünya'nın arasına girerek aynı hizada bulunmaktadır. Güneş, Ay ve Dünya'nın aynı doğrultuya geldiği ana **İçtima** veya **kavuşum** denilmektedir. Ay'ın, içtima yani Dünya-Güneş doğrultusundan açıldığında, hilal şeklinde ilk kez görülmesi olayına ise **rü'yet** adı verilmektedir.

İçtima

Rü'yet

1978 yılında İstanbul'da yapılan Rû'yet-i Hilal Konferansı kriterlerine göre, Ay'ın hilal olarak görülebilmesi için; içtima pozisyonundan en az 8° ayrılması, güneş battığı anda da en az 5° ufkun üstünde olmasının gerekli olduğu görüşü benimsenmiştir. Bu kriterlerden bir tanesi gerçekleşmez ise çıplak gözle ilk gün hilalini görebilmek mümkün olmayabilir.

2016 yılında yapılan Hicri Takvim Birliği Kongresi kriterlerine göre; hicri ayın başlangıcı için yukarıda zikredilen iki kriterin yeryüzünün karalarından görülecek şekilde gerçekleşmesi ve içtima anında dünyanın en doğusunda imsak vaktinin geçmemiş olması da şarttır.

2016 yılında yapılan Hicri Takvim Birliği Kongresi, önceki kongrelerin kararlarını teyit etmiştir. Bu bağlamda 1966 Mecmeu'l-Buhusi'l-İlmiyye, 1973 Kuveyt, 1978 İstanbul Kongreleri ile İslam İşbirliği Teşkilatı'na bağlı Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslami (Fıkıh Akademisi), 2009 yılında el-Meclisü'l-Urubbi li'l-ifta ve'l-Buhus (Avrupa Fetva Ve Araştırma Meclisi), 2012 yılında Rabîta Fıkıh Akademisi'nin kabul ettiği temel ilke ve ölçütler teyit edilmiştir. Bunların arasında en önemlileri şunlardır: Kamerî ayın başlangıcını tespitteki temel ilke, ister çıplak gözle olsun ister modern astronomik aletlere bağlı gözlemlerle olsun, hilalin görülmesidir. Fakiplerin çoğunluğuna göre de; kamerî aylar, Ay'ın Güneş battıktan sonra, yeryüzünün herhangi bir yerin-

den hilal hâlinde görülmesiyle başlar. (Buhari, Savm, 11.) Günümüzde Ay'ın hilal hâlinde nerede ve ne zaman görülebileceği, hatasız olarak, hesapla tespit edilebilmektedir. Ülkemizde hesaplamalar, hilalin dünyanın herhangi bir yerinde görülebileceği dikkate alınarak yapılmakta ve takvimler hilalin görülebilirlik esasına göre düzenlenmektedir. Bu doğrultuda dinî günler de bu hesaplara göre belirlenmektedir. Ancak bazı İslam ülkeleri, kamerî aybaşlarının tespitinde ihtilâf-ı metâli' ilkesine itibar etmekte, yani hilalin sadece kendi ülkelerinde görülebilirliğini esas almaktadırlar. Bu durum, hilalin dünyanın farklı bölgelerinde görülmesi veya görülebilirliği temel alınarak yapılan hesaplarla farklılık oluşturabilmektedir. Dolayısıyla, bizim yaptığımız hesaplar

ihtilâf-ı metâli' ilkesine dayanmamakta; tüm dünya için geçerli olacak şekilde düzenlenmektedir. Bu nedenle İslam dünyasında zaman zaman bizden bir gün önce ya da bir gün sonra kamerî aya başlayan ülkeler bulunmaktadır.

İslam ülkeleri arasında hilalin kabulü konusunda öne çıkan başlıca yaklaşımlar şunlardır:

1. Dünyanın Herhangi Bir Yerinde Görülen Hilali Kabul Etme:

Bu yaklaşıma göre, dünyanın herhangi bir yerinde hilal ilk kez gözlemlendiğinde bu, ayın başladığına işaret eder. Bu bakış açısı, geniş bir coğrafi alanda uyum sağlamayı hedefler. Türkiye, bu yaklaşımı benimseyen ülkeler arasında yer almakta ve böylece İslam dünyasındaki diğer ülkelerle uyum sağlanması amaçlanmaktadır.

2. Görülme de Ay'ın Batma Zamanına Göre Hilali Kabul Etme: Suudi Arabistan, hilal çıplak gözle görülme bile, Ay'ın Güneş'ten sonra batması durumunda yeni ayı başlatır. Örneğin, 6 Haziran 2024'te Mekke'de yapılan zilhicce hilal gözleminde, Diyanet İşleri Başkanlığı ekipleri hilali göremezken, Riyad'a 200 km uzaklıktaki el-Harik bölgesinde hilalin görüldüğü haberi bildirilmiştir. Bu görüldü haberi üzerine Yüksek Mahkeme de 07 Haziran 2024 tarihini Zilhicce ayının 1'i olarak ilan etmiştir. Ancak hesaplamalar, bu bölgede Ay'ın Güneş battığı anda 0 derece 27 dakika ufkun üzerinde olduğunu göstermiştir; yani Ay, Güneş battıktan 11 dakika sonra batmıştır. Bu yükseklikteki hilalin çıplak gözle görülmesi mümkün değildir.

3. Kendi Ülkesinin Coğrafyasında Hilalin Görülmesini Bekleme: Malezya, Özbekistan ve Pakistan gibi bazı ülkeler, hilalin kendi coğrafyalarında gözlemlenmesini şart koşarlar.

2016 Kongresinde oy çokluğu ile bütün dünyada uygulanması için tekli takvim tercih edilmiştir. Böylece herkesin önünde tek bir hicri takvim bulunacaktır. Bu takvim, hilalin dünyanın herhangi bir yerinde gözle veya astronomik rasat aletleriyle görülebilme imkânını ve ihtilaf-ı metali' ilkesine itibar edilmemesi görüşünü esas almıştır. Bunların yanında bu takvim, dinî metinler/naslar ile kesin astronomik kurallar arasında bir çelişki ve çatışma olmadığından astronomik ölçüt-

Hilal gözlemleri, sadece dinî bir zorunluluk değil, aynı zamanda İslam kültüründe derin yer edinmiş bir gelenektir. Bu gözlemler, Müslüman toplumların yüzyıllar boyu süregelen bir ibadet zamanlaması kültürünü ve dinî günlerin belirlenmesi ihtiyacını yansıtır. Modern dönemde ise hem gözlem hem de astronomik hesaplamalar birbirini tamamlayan yöntemler olarak değerlendirilir.

ler ve fihhi kuralları beraberce göz önüne almıştır.

Bütün bu kriterler ışığında yapılan hesaplamalara göre belirlenen **1446 Recep Hilali için**, 30 Aralık 2024 Pazartesi günü Greenwich saatiyle 22.27 'de İÇTİMÂ, 31 Aralık 2024 Salı günü Greenwich saatiyle 10.59 'da RÜ'YET olacak ve hilal ilk defa Avustralya Kıtası'ndan itibaren görülmeye başlayacaktır.

1446 Recep Hilali Görülebilirlik Haritası'na göre, Recep Hilali Türkiye ve Suudi Arabistan'dan gözlemlenemeyecek, ancak hava şartlarının uygun olması durumunda Avustralya kıtasından görülebilecektir. Örneğin, Avustralya'nın Sydney şehrinde 31 Aralık 2024 rü'yet günü hilal gözlem değerleri incelendiğinde, Ay'ın Güneş'ten 37 dakika sonra battığı ve Güneş battığında hilalin ufuk yüksekliğinin 5° 37' olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler, hilalin görülebilirlik kriterlerini sağlamaktadır. 31 Aralık tarihinde Avustralya kıtasında hilalin görülmesiyle, kamerî takvime göre 1 Recep 1446, miladi takvimde 1 Ocak 2025 olarak ilan edilmiştir. Başkanlığımız, uluslararası toplantılarda belirlenen kriterlere uygun şekilde kamerî ay başlangıçlarını hesapladığından, recep ayının ilk günü olarak 1 Ocak 2025 Çarşamba gününü kabul etmiştir. Ayrıca, 1 Recep, üç ayların başlangıcını ifade etmektedir.

Ankara (Türkiye) ve Mekke (Suudi Arabistan) şehirlerindeki Ay'ın değerlerini örnek olarak ele alacak olursak, 31 Aralık 2024 rü'yet günü Mekke'de

Ay, Güneş'ten 28 dakika, Ankara'da ise 16 dakika sonra batacaktır. Güneş battığında Ay'ın ufuk yüksekliği Mekke'de 4° 42', Ankara'da ise 1° 46' olacaktır. Ancak, bu değerler her iki şehir için de hilalin (ufuk yüksekliği için gerekli olan 5°) görülebilirlik kriterlerini sağlamadığından hilal gözlemlenemeyecektir. Buna rağmen, Türkiye ve Suudi Arabistan 1 Ocak 2025 Çarşamba gününü recep ayının başlangıcı olarak kabul etmiştir. Çünkü Türkiye, dünyanın herhangi bir yerinden hilalin görülmesini esas alırken, Suudi Arabistan Ay'ın Güneş'ten sonra batmasını kamerî ay başlangıcı için yeterli kabul etmektedir.

Hilal Gözlemlerinin Tarihçesi ve Eğitimi

1970'li yıllardan başlayarak sürdürülen ramazan, şevval ve zilhicce hilal gözlemleri çalışmalarına 1987'den itibaren bütün il müftülükleri dâhil edilmiştir. 2000'li yılların başında bir müddet gözlemlere ara verilmiş olmakla birlikte 2011 yılından itibaren tekrar başlamıştır.

Ramazan ayının başlangıcı ve bayram günlerinin tespiti konusunda kamuoyunun aydınlatılması açısından kamerî aybaşları hesaplarının gözlem yolu ile tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple 2014 yılında 23 ilden müftülüklerin uygun gördüğü 23 kişiye, 2016 yılında 41 ilden 41 kişiye daha kapsamlı bir eğitim daha verilmiştir. Ayrıca farklı tarihlerde yurt dışına din görevlisi olarak gidecek personele oryantasyon eğitiminin içerisinde hilal göz-

lem eğitimi de verilmiştir. 2015 yılında yurt dışında da hilal gözlem çalışmaları başlamıştır.

Aynı zamanda 2025 yılı için yurt içinde ve yurt dışında ramazan, şevval ve zilhicce hilal gözlem çalışmaları da yapılacaktır. 2024 yılında toplam 74 şehirde gözlem yapılmıştır. 2025 yılında hangi şehirlerden gözlem yapılacağı ise çalışma halindedir. Bu rakam her sene hilal görülebilirlik sınırına göre değişiklik göstermektedir.

Günümüz teknolojisinin gelişimi, hilal gözlemlerinin daha hassas hesaplarla yapılmasına imkân tanırken aynı zamanda ışık ve hava kirliliği gibi modern dünyaya özgü zorlukları da beraberinde getirmiştir. Bu durum, özellikle şehirlerde gözlem yapmayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, iletişim teknolojilerindeki ilerleme sayesinde hilal gözlem sonuçlarının anında paylaşılabilmesi, ülkeler arası koordinasyonu artırmış ve hesaplama farklılıklarının önüne geçilmesine katkı sağlamıştır.

Hilal gözlemleri, sadece dinî bir zorunluluk değil, aynı zamanda İslam kültüründe derin yer edinmiş bir gelenektir. Bu gözlemler, Müslüman toplumların yüzyıllar boyu süregelen bir ibadet zamanlaması kültürünü ve dinî günlerin belirlenmesi ihtiyacını yansıtır. Modern dönemde ise hem gözlem hem de astronomik hesaplamalar birbirini tamamlayan yöntemler olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, İslam dünyasında hem bilimsel hem de dinî bir geleneği koruma amacını taşır.

Hilal gözlemlerinin dinî ve tarihsel önemi, İslam toplumlarında süreklilik taşıyan bir düzen anlayışının parçasıdır. Bugün gözlem ve hesaplama yöntemlerinin bir arada kullanılması, İslam dünyasında hilal gözlemlerinin dinî, toplumsal ve kültürel değerini korumakta ve bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır.

Hilal gözlem sonuçları, İslam astronomisi alanında çalışan bilim insanları ve uzmanlar tarafından analiz edilir. Bu değerlendirmeler, hem gözlemin doğruluğunu hem de diğer bölgelerdeki sonuçlarla uyumluluğunu belirlemeyi amaçlar. Ayrıca, bu değerlendirmeler gelecekte yapılacak gözlemler için kriterlerin güncellenmesine yardımcı olabilir.

Başkanlığımızın kamerî aybaşları ile ilgili çalışmaları <https://vakithesaplama.diyane.gov.tr/index.php> adresinde Rü'yet Çalışmaları başlığı altında yer almaktadır. Yıllık olarak her ayın hilal gözlem haritaları ve dünyanın çeşitli yerlerinden belirlenmiş 57 şehrin hilal gözlem değerleri adı geçen adreste yayınlanmaktadır. Aynı adreste Önemli Günler Başlığı altında 2035 yılının sonuna kadar hesaplanıp belirlenmiş dinî günler listeleri ile Haritalar başlığı altında da her ayın hilal görülebilirlik haritaları yayınlanmaktadır. Aynı zamanda vakit hesaplamalarıyla ilgili her türlü soru ve görüşler için vakit@diyanet.gov.tr ve vakithesaplama@diyanet.gov.tr e-posta adresleri aktif olarak çalışmaktadır. ■

FURKAN SURESİ

Doç. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Furkan suresi, Kur'an-ı Kerim'deki sıralamada yirmi beşinci sure olup 77 ayetten oluşmaktadır. Yasin suresinden sonra Mekke döneminin sonlarında indiği belirtilmektedir. Sure adını, ilk ayette geçen, "Furkan" kelimesinden almaktadır. (İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus: 1984, 18/313, 314.) Söz konusu kelime, "hak ile batılı birbirinden ayıran" anlamına gelmekte olup aynı zamanda Kur'an'ın isimlerinden biridir. Kur'an'a "Furkan" denilmesinin sebebi inançta hak ile batılı, haberde doğru ile yalancı, amelde gerçek ile sahteyi birbirinden ayırmış olması sebebiyledir. (Emin Işık, "Furkan Suresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13/221.)

Surede genel hatlarıyla tevhid, ahiret ve peygamberlik gibi temel inanç konuları ve müminlerin sahip olduğu bazı güzel hasletler ele alınmaktadır. Ayrıca Kur'an'ın Allah katından indirilişinin ispatı, Hz. Peygamber'in tüm insanlığa gönderilen hak peygamber oluşu, tebliğ sürecinde karşılaştığı zorluklar, müşriklerin hem onun peygamberliği hem de genel olarak peygamberlik kurumu hakkında ileri sürdükleri iddia ve iftiralara verilen cevaplar ile

geçmiş toplumların yaşadığı felaketele değerlendirilir. Surenin son bölümünde müminlerin sahip olduğu güzel nitelikler ve erdemli davranışlar öne çıkarılarak bunların onları güzel sonuçlara ve cennette büyük mükâfatlara ulaştıracağı belirtilir. (İbn Aşur, *et-Tahrir*, 18/314, 315.)

Furkan suresi, Allah Teâlâ'nın yüceliğini ve kâinat üzerindeki mutlak hükümlerliğini vurgulayan, O'nu ulûhiyetine uygun olmayan niteliklerden tenzih eden ayetlerle başlar. Bu bağlamda Mekkeli putperestlerin, Allah'a ortak koşarak O'nun yüceliğine uygun düşmeyen iddiaları cevaplanır; tevhid ilkesini zedeleyen, reddeden veya tamamen yok sayan inanç, düşünce ve davranışları, surede kesin bir şekilde reddedilir. Bu bölümde, Allah'ın varlığına ve birliğine dair deliller ortaya konularak insanların akıl ve mantıklarını kullanmak suretiyle hakikati fark etmelerinin gereği vurgulanır. Ardından, Kur'an'ın ilahi bir kaynaktan geldiği ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğu konusundaki şüpheleri reddeden açıklamalar gelir. Bu bağlamda müşriklerin; "Birileri ona yardım ediyor.", "Bunlar eskilerin masallarıdır." şeklindeki

hezeyanlarıyla Kur'an'ın Allah tarafından vahyedilmiş olamayacağı yolundaki asılsız iddiaları çürütülerek onun bütün sırları bilen Allah tarafından indirilmiş bir vahiy olduğu bildirilir. Ayrıca Resul-i Ekrem'in yiyip içmesi, çarşıda pazarda dolaşması ve gündelik hayatını diğer insanlar gibi sürdürmesi konusundaki itirazlara cevap olarak daha önceki peygamberlerin de aynı şekilde yiyip içen ve toplumun içinde yaşayan kimselerden seçilmiş olduğu vurgulanır. Böylece Hz. Peygamber'in beşerî özelliklerini bir kusur olarak değerlendiren inkârcılar eleştirilir. Sunulan bu delillere rağmen inkâr etmeye devam edenlerin, bu inatlarının sonucu olarak ahirette yaşayacakları acı akıbet konusunda uyarılarda bulunulur. (Furkan, 25/1-20.)

Surenin bundan sonraki ayetlerinde inkârcıların ruh hâlleri tasvir edilir; onların iman etmemek için çeşitli bahaneler ileri sürdükleri belirtilir. Asıl inançsızlıklarının ise kibirlerinden, sergiledikleri zalimce ve azgınca davranışlardan kaynaklandığı ortaya konulur. Daha sonra ahiret hayatına ve kıyamet gününe ilişkin sahnelere vurgu yapılarak inkârcılar için o günün zor bir gün olacağı, onların duydukları öfke ve pişmanlık duygularıyla ellerini ısırarak "Keşke peygamberle birlikte aynı yolda olsaydım!"; "Eyvah! Keşke falancayı kendime dost edinmeseydim!" (Furkan, 25/27-28.) gibi sözlerle haktan sapmış olmanın acısını ve elemi derinden yaşayacakları haber verilir. Devamında

Hz. Peygamber'e bir teselli olması amacıyla tebliğ ve irşat faaliyetleri sırasında maddi ve manevi baskılara, haksızlıklara ve düşmanca davranışlara maruz kalan kişinin sadece kendisi olmadığı, benzer durumlarla bütün peygamberlerin karşılaştıkları belirtilir. Ancak inkârcıların düşmanca girişimlerinin başarılı olamayacağı, Allah'ın yol göstericiliği ve yardımıyla resulünün başarıya ulaşacağı bildirilir. (Furkan, 25/20-31.) Daha sonra gelen ayette Kur'an'a inanmamak için farklı bahaneler üreten müşriklerin "Kur'an'ın niçin bütünüyle indirilmeyip ayet ayet nazil olduğu" şeklindeki itirazları dile getirilir ve bu yöntemin Hz. Peygamber'in kalbine daha iyi yerleşmesi için seçildiği belirtilir. (Furkan, 25/32.)

Devamındaki ayetlerde, geçmişte peygamberlerini reddedip inkâr eden Nuh, Ad, Semud, Ashab-ı Res ve Lut kavmi gibi bazı toplumların nasıl cezalandırıldıklarına değinildikten sonra bu kavimlerin kalıntılarını görmelerine rağmen bundan ders çıkarmayan Mekkeli putperestlerin, Hz. Peygamber ile alay ederek aynı yanlıştta ısrar ettikleri ve bu tutumlarıyla hayvanlardan bile daha aşağı bir durumda oldukları vurgulanır. (Furkan, 25/35-44.) Bundan sonraki ayetlerde, insanın akıl ve basiretine hitap eden kozmolojik deliller sunulur. Tabiatın yaratıcı kudrete işaret ettiği gözler önüne serilir. Bu düzeni kuran ve sürdüren ilahi yasalardan örnekler verilerek hem dünya hayatının hem de ahiret

âleminin mutlak hâkiminin Yüce Allah olduğu vurgulanır. Bu şekilde insanlar Kur'an'ın temel amacı olan Allah'a iman ve hidayet yoluna davet edilir. (Furkan, 25/45-55.) Sonraki ayetlerde Allah Resulü'nün tebliğindeki vasıflarına dikkat çekilerek onun müjdeleyici ve uyarıcı olduğu hatırlatılır. Ayrıca Hz. Peygamber'in, yaptığı davete karşılık hiçbir maddi çıkar, kişisel bir menfaat beklemediği vurgulanır. (Furkan, 25/56-58.)

Surenin son bölümünde, Yüce Allah'a iman etmenin, O'na güvenmenin ve huzurunda secde etmenin insan için hem bu dünyada hem de ahirette sağladığı kazançlara dikkat çekilir. Bunun yanı sıra gerçek müminler "Rahman'ın kulları" ifadesiyle övülerek Allah'ın razı ve hoşnut olduğu kulların bazı güzel hasletlerine dikkat çekilir. Bu bağlamda onların yeryüzünde vakarla yürüdükleri, gecelerini Rablerine ibadet ederek geçirdikleri, kendilerine sözlü sataşanlara "selam" diyerek esenlik dileğiyle karşılık verdikleri, yardımsever oldukları, israftan ve cimrilikten uzak durdukları, Allah'tan başkasına boyun eğmekten, cana kıymaktan, zina etmekten, yalan söylemekten ve yalan yere şahitlik etmekten kaçındıkları ve iyilik yolunda önderlik etme arzusu taşıdıkları belirtilir. (Furkan, 25/63-76.) Sure, "De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin! (Ey inkârcılar!) Siz yalanladınız öyle ise azap yakanızı bırakmayacak!" ayetiyle sona erer. (Furkan, 25/77.) ■

DİJİTAL DÜNYANIN SUNDUKLARI FIRSAT MI, RİSK Mİ?

İnsanoğlunun yeryüzündeki serüvenine her geçen gün yeni hikâyeler eklenirken son yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan dijitalleşme, bu hikâyenin en önemli dönüşümlerinden biri olarak satırlardaki yerini alıyor. Önceki zaman alan ve emek isteyen süreçler, şimdi parmaklarımızın ucunda anlık çözümlerle sonuçlanıyor. Bir bilgiye ulaşmak için kütüphaneleri gezmek, kitaplara ulaşmak yerine birkaç saniye içerisinde bir bilgi denizine erişebiliyoruz. Bu anlamda sınırları kaldıran dijitalleşme, dünyanın her bir köşesini birbirine bağlayan görünmez bir ağ ördü.

Dijital dünyayı, salt bir teknoloji devrimi olarak görmek eksik bir değerlendirme olur. Zira bu durum, iletişimden eğitime, ticaretten sanata, kültürel birikimden dinî yaşantıya kadar her alanda büyük bir dönüşümün önünü açtı ve insanlı-

ğı bambaşka bir zamanın içine çekti. Dijital mecralarda varlık göstermek, günlük yaşantının vazgeçilmez bir parçası ve bir yaşam tarzı hâline geldi.

Sabahları telefonlarına düşen bildirimlerle güne başlayan insanlar, iş hayatındaki dijital çözümlerle yaşama devam ediyor ve akşamları sosyal medya platformlarının sonsuz kaydırma (infinite scroll) girdabında günü tamamlıyor. Alışkanlıklar, algoritmaların kaskacında şekillenirken ihtiyaçlar online alışveriş sitelerinden karşılanıyor ve sevdikleriyle ekranlar aracılığıyla iletişim kurmak insanların artık günlük rutininin bir parçası oluyor. Teknolojinin sunduğu yenilik, insanın kendisiyle, çevresiyle ve dünyayla kurduğu bağı yeniden şekillendiriyor.

Bu dönüşümün en önemli boyutlarından birini de hiç kuşkusuz iletişim süreçleri oluşturuyor. Sınırları ortadan kaldıran, uzakları yakınlaştıran teknolojiler, iletişime yeni anlamlar kazandırıyor. Haberleşme süreçleri saniyeler içinde ve hayret verici seçeneklerle gerçekleşiyor. Çevrim içi bir toplantı ortamında farklı yerlerdeki insanlar âdeta bir masa etrafında buluşabiliyor. Dünyanın bir ucunda paylaşılan bir mesaj, bir fotoğraf veya bir video çok kısa bir süre içerisinde dünyanın diğer bir ucunda yankılanıyor. Farklı toplum ve kültürler arasındaki dil sorununu bile çözecek yazılımlar, neredeyse tercüman ihtiyacını ortadan kaldırdı. Bütün bu gelişmeler, iletişimi küresel ve daha kapsamlı bir noktaya taşıyor.

Dijital dünyada en yaygın kullanılan sosyal medya platformları, insanların bir araya gelerek birlik oluşturduğu bir zemin hâlini de alabiliyor. Özellikle son bir yılda Gazze’de soykırıma uğrayan mazlumların feryadının sadece kendi çevresinde kalmayarak küresel bir çılgılığa dönüşmesi bir örnek olarak karşımızda duruyor. Tabii sosyal medya platformlarının yapmış olduğu kısıtlamaları da hatırdan tutmak bu değerlendirme açısından önemlidir. Diğer taraftan doğal afetlerden sosyal adaletsizliklere birçok farkındalık çalışması bu dijital ortamda hızla karşılık buluyor. Yardım çağlıkları, umut ışığına dönüşebiliyor.

Sağladığı imkânlarla hayatı yeni bir boyuta taşıyan gelişmeler, beraberinde ciddi riskler de getiriyor. Bireysel alışkanlıklarımızı, sosyal ilişkilerimizi ve toplumsal rollerimizi yeniden şekillendiriyor. Örneğin ekranlarla olan sıkı temas, yüz yüze iletişimdeki samimiyeti zayıflatırken dikkat edilmediği takdirde sosyal ilişkilerimizi de sanal bir çerçeveye hapsedebiliyor. Bu durum dijital dünyayı dengeli bir şekilde kullanmayı mecbur kılıyor. Aksi hâlde görünürde hayatı kolaylaştıran imkânlar, kendi içinde sınırlılıklara ve yer yer esarete dönüşebiliyor.

Farklı fikirlerin özgürce dile getirildiği, güçsüz seslerin duyulabildiği bu alan, aynı zamanda kutuplaşmanın ve çatışmaların merkezi de olabiliyor. Algoritmaların yankı odalarına hapsedtiği insanlar, zamanla farklı görüşlere karşı tahammülsüz

bir yaklaşıma sahip olabiliyor. Bu kutuplaşma, toplumsal barış açısından tehlike barındırıyor.

Mahremiyete dair taşıdığı tehditler sosyal medyanın bir başka olumsuz yanını ortaya koyuyor. Beğenilmenin ve onaylanmanın bireye verdiği ayartıcı haz, onu çoğu zaman bu tehlikeye karşısında savunmasız bırakabiliyor. Bu alanda dikkatsizce paylaşılan bir içerik, bireylerin hayatında onarılmaz izlere sebep olabiliyor. Yayınlanan bir fotoğraf, yapılan bir yorum yahut gönderilen bir video zaman sonra hiç umulmadık bir şekilde karşılıklarına çıkabiliyor. Dijital dünyada mahremiyetin ve gizliliğin önemini tam olarak fark edemeyen bireyler, özellikle de çocuklar ve gençler bu tehlikeye daha açık hâle gelebiliyor.

Bununla beraber, kullanıcıların dijital ayak izlerini takip ederek verilerini toplayan algoritmalar, bireylerin mahremiyetini daha fazla riske atıyor. Analiz ettikleri bu verileri şirketlere satan sistemler, insanın bütün duygularını ve mahremiyetini bir metaya dönüştürebiliyor. Bu nedenle, sosyal medya kullanılan herkesin dijital farkındalığının yüksek olması büyük önem taşıyor. Çünkü hayattaki değerlerden biri olan mahremiyetin kaybedildikten sonra geri kazanılması neredeyse imkânsızdır.

Dijital çağın sunduğu imkân ve taşıdığı riskler, kullanıcılar açısından ihmal edilemez sorumluluklar doğuruyor. İletişimin hız, çeşitlilik ve erişilebilirlik gibi avantajları, ahlaki değer-

lerle dengelenerek bu dijital dünya daha anlamlı hâle getirilmelidir. Teknoloji, sosyal hayattaki yerini artırmaya devam ederken her birey onun insan odaklılığını kaybetmemesi için çaba göstermelidir. Zira bu çağ, sadece teknolojik gelişimle değil; bireysel, sosyal ve kültürel değişimlerle yaşamı yeniden tanımlıyor.

Dijital dünyanın risklerini bertaraf etmek için bireylere, topluluklara ve kurumlara önemli görevler düşmektedir. Dijital okuryazarlık becerisine sahip olmak her bireyin önceliği olmalıdır. Veri güvenliği hususunda yetkili birimlerin tedbirler alması, bireylerin ise kişisel bilgilerin paylaşımı noktasında bilinçlenmesi dijital dünyayı güven içerisinde kullanabilmek için gereklidir.

Teknoloji kullanımı ahlak, mahremiyet ve eleştirel düşünce boyutlarıyla da ele alınmalıdır. Kullanıcılar, algoritmaların etkisinin farkında olmalı, yankı odalarına hapsolmeden içerikleri ele almalı ve bilinçli hareket etmelidir. Kutuplaşmayı önleyici ve mahremiyeti koruyucu tedbirler alınmalı, hâlden anlamayı esas alan bir iletişim kültürü yaygınlaştırılmalıdır.

Teknolojinin insan ve değer merkezli ele alınması, insan odaklı bir dijital ekosistemi oluşturmayı mümkün kılabilir. Bu da bireylerin, toplumların, yasa koyucuların, teknoloji ve içerik üreticilerinin ortak çabalarıyla oluşturulabilir. ■

İnsan, kâinat sahnesinde yaratılmışların en şerefli (Tin, 95/4.) olarak yer almıştır. Madde ve ruhun eşsiz bileşimiyle yaratılmış, kendisine akıl ve irade bahşedilmiştir. Bu donanımıyla bilen, araştıran, kâinatın sırlarını çözmeye çalışan bir varlıktır. Akıl, kalbin ve ruhun eşsiz uyumu, onu ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmiş; insan, yaratılanlar içinde kendine ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Bu yönüyle insan, yeryüzünün halifesidir. (Bakara, 2/30.)

Halife olmak, insanı diğer varlıklardan üstün kıldığı gibi aynı zamanda ona sorumluluk da yükledi. O artık diğer canlılar gibi yalnızca içgüdüleriyle hareket etmiyor, sahip olduğu akıl ve irade ile düşünüyor, araştırıyor ve sorguluyordu. Bu nedenle de neden yaratıldığımızı, yeryüzündeki gayemizin ne olduğunu anlama çabası en temel beşerî ihtiyaçtır ve insanın ruhunun derinliklerinde hissettiği bir duygudur. Belki de bu soruları sorabilme yeteneği, insanı diğer yaratılmışlardan ayıran en temel özelliklerden biridir. Çünkü kâinatta var olan canlı türleri içinde bu soruyu sorabilen tek canlı türü insandır.

Varoluşun anlamını sorgulamak, tarih boyunca pek çok düşünürü meşgul etmiştir. Bu konuda pek çok şey söylenmiş olsa da sorunun kesin cevabını bulabilmek oldukça zordur. Çünkü mesele bir yönüyle Allah'ın mutlak ilim ve iradesiyle ilgilidir. Bu nedenle de beşerî sınırları aşan bir boyuta sahiptir. Ancak diğer taraftan da insanın varoluşunu ve yaşamını anlamlandırma çabası söz konusudur. Çünkü varoluşuna getireceği anlamlı bir açıklama, onun için yaşamı daha anlamlı kılacak, gönül dünyasını itminana ulaştıracaktır. Bu ise inancın sağlam bir zemine oturmasını sağlayarak onu başkalarına da anlatma imkânı verecektir. İnsanın bitip tükenmek bilmeyen bu arayışı, onun sürekli öğrenen, gelişen bir varlık olması anlamına gelmektedir.

Farklı kültür ve inançlar, soruya farklı cevaplar verebilse de temelde insanın varoluşunun anlamını sorgulaması evrensel bir arayıştır. Aslında ortaya konulan çabaların hepsi, âlemdeki varoluş gayemizi anlama çabasından ibarettir. Bu çaba, evren içindeki yerimizi keşfetmeye, daha anlamlı bir hayat yaşamaya ve varoluşun kıymetini takdir etmeye ve yaşadığımız dünyayı iyileştirmemize katkı sunabilir. Varoluşun sırrını tam olarak keşfedemesek de anlam arama ve anlamlı bir yaşam sürme bile başlı başına bir amaçtır.

Niçin yaratıldık?

Bilmek, irade sahibi olmak ve sormak, sorumluluk gerektirir. Kur'an-ı Kerim'e göre Allah, insanı en güzel surette yaratmış, onu akıl, irade ve kalp gibi yeti-lerle donatmıştır. Dünya hayatında insana, pek çok nimetle ikramda bulunmuştur. Bu lütuf ve ikram, O'na karşı sorumlu olmayı da beraberinde getirir.

İnsan iyilikte/hayırdaki ilerlediğinde yaşadığı dünyayı güzelleştirip anlamlı kılarken; kötülükte ve tahribatta da diğer canlılar içinde eşsizdir. Yaşadığı dünyayı mamur kılmak da tahrip etmek de insanın gücü dâhilindedir. İnsan bu gelgitler içinde kendine yol bulması, potansiyelini iyiye ve güzele yönlendirmesi için yeryüzü yaşamında başıboş bırakılmamış, sorumlu tutulmuş ve kendisinden dünyayı daha yaşanılır hâle getirmesi istenmiştir. Bunun karşılığında da insana, içinde ebedî kalacağı cennetler vadedilmiştir. Bu, gönderi-

len peygamberlerin ve indirilen kitapların mesajının da ana temasını oluşturur. Nitekim Yüce Allah, bununla ilgili "Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" (Müminun, 23/115.); "İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mi zanneder." (Kıyamet, 75/36.) buyurur.

İyi ve kötü seçeneklerinin var olduğu bir dünyada iyiyi seçebilmek, bir sınanma ve bir imtihandır. Bazıları tercihini iyiden, güzelden ve hayırdan yana kullanırken bazıları ise şerri, kötülüğü ve ifsadı seçebilmektedir. Onun için bazı insanlar iyi, bazıları ise kötüdür. Bazı insanlar cenneti hak ederken bazıları da cehennemi hak etmektedir. İnsanlar iyi ve hayır üzere olsunlar, yeryüzünü mamur kılsınlar diye Allah, şefkat ve merhameti gereği insanı yaşamak durumunda olduğu evrende yalnız bırakmamış, gönderdiği peygamberler ve indirdiği kitaplarla onlara yol göstermiştir. Yüce Allah, insanı böyle bir sınanma karşısında kimin iyiyi ve kimin de kötüyü seçtiğini görmek için yaratmıştır. (Mülk, 67/2.)

Görüldüğü gibi öncelikle bir olan Allah'a iman etmek, tercihini iyiden yana kullanmak, iyilikte yarışmak ve iyiliği çoğaltmak, dünya ve ahiret için hayırlı işler yapmak insanın en temel yükümlülüğüdür. Bu yükümlülüğü ifade eden en kapsamlı ibare "ibadet" kavramıdır. İbadet, Allah'a karşı sorumluluklarını (namaz, oruç vs.) yerine getirmenin yanı sıra insanın kendine, çevresine ve

yaşadığı evrene karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyi de ihtiva eder. Nitekim Kur'an da insanların ve cinlerin ibadet için yaratıldığını haber veriyor: "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk (ibadet) etsinler diye yarattım." (Zariyat, 51/56.) İnsandan istenen kulluk görevinin en büyüğü kuşkusuz Allah'a karşı olanıdır. İnsan öncelikle O'nu bilmek, tanımak ve iman etmekle yükümlüdür. Kulluğun en büyüğü ve en önemlisi budur. Bu yükümlülüğü insan, iman etmekle, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak suretiyle yerine getirmektedir. Ancak bu yükümlülüğün sınırları yalnızca burada son bulmamaktadır. Allah'a karşı ibadetle sorumlu olan insan, aynı zamanda kendi nefesine ve içinde bulunduğu evrene karşı da sorumludur. Akıl ve irade sahibi bir varlık olarak insan, yeryüzünün halifesidir. (Bakara, 2/30.) Halife olmak insana bir üstünlük ve imtiyaz sağlasa da beraberinde sorumluluk da yükler.

İnsan, Allah'a sağlam bir inançla iman edecek, O'na kulluk görevini yerine getirecek ve oradan aldığı ilhamla anlamlı bir hayat yaşayacak, fark oluşturacak, yaşadığı dünyayı mamur kılacak ve medeniyetler inşa edecektir. Bu kulluk görevi, yaşadığı evreni imar etmek için aktif bir insan topluluğu oluşturmayı da gerektirir. Bu, yeryüzünü adil ve daha yaşanılır kılmak için atılması gereken tüm adımları ihtiva eden topyekûn bir imardır. Allah, "insanı yeryüzünde halife olarak yaratıp birçok nimetle-

ri emrine-iradesine vermiş ve bu bağlamda dünyasını mamur ve ahireti için de bir köprü olması için medeniyet kurma sorumluluğu”nu yüklemiştir. (Mikail İpek, “Kur’an’a Göre İnsanın Yarattığı Hikmeti ve Sorumluluğu”, *Ekev Akademi Dergisi*, 17:57 (2013), s.439.) İnsana ibadet ve kulluk yanında yaşadığı evreni daha anlamlı ve yaşanılır kılmaya görevi veren Allah şöyle buyurmaktadır: “Semud kavmine de kardeşleri Salih’i peygamber gönderdik. Dedi ki: ‘Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan başka hiçbir ilahınız yok. O, sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı. Öyle ise O’ndan bağışlanma dileyin; sonra da O’na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir.’” (Hud, 11/61.)

İnsanın yaratılış amacı, öncelikle Allah’a iman, ibadet ve kulluk sonrasında da bu iman ve arınmadan elde edilen bilinçle içinde yaşadığı hayatı anlamlandırma ve yaşanabilir medeniyetler kurma görevidir. Dolayısıyla akıl ve irade sahibi bir varlık olarak insan, yalnızca iman eden, ibadet eden, düşünen, soru soran bir varlık değil, düşündüğünü eyleme döken, anlamlı bir dünya kuran ve dünyayı daha adil ve yaşanabilir kılmak için çaba gösteren bir varlıktır.

Yüce Allah, bizim ibadetimize muhtaç mı?

İnsanın yaratılış amacının “Allah’a ibadet” olarak belirlenmiş olması (Zariyat, 51/56.), Allah’ın bizim ibadetimize muhtaç oluşu anlamına gelme-

mektedir. Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir, bu bakımdan kemal sıfatların sahibidir. Asla noksanlık ve ihtiyaç sahibi olmakla nitelenemez. Bütün ilahi emir ve yasaklar gibi ibadetler de insana dönüktür. İnsanı manevi olarak geliştirme, yaşadığı dünyayı anlamlı ve yaşanılır kılmaya yöneliktir.

İman ve kulluk, bireyin iç tutarlılığı ve arınmış bir bilince sahip olması noktasından önem taşır ve insana yöneliktir. Yaşanılan dünyayı imar etme görevi de insanın içinde yaşadığı dünyayı anlamlı kılmasıyla ilgili bir durumdur. Bunların hiçbir fayda ve ihtiyaç açısından Allah’a döndürülerek açıklanamaz. Güneşin ışık vermesinin, doktorun hastasına acı reçeteler yazmasının, güneşe veya doktora yönelik bir faydası yoktur. Güneşten yararlanmak veya reçeteyi alıp tedavi olmak insanın faydasına ve yararına olan bir durumdur. Güneşin ışık vermesi, ondan bir şey eksiltmeyeceği gibi, bütün insanların açık bir havada güneşlenmesi de güneşin kemaline bir katkı sağlamaz. Sağlıklı yaşam için doktorun önerdiği perhizi yapma/yapmamanın doktora bir yararı/zararı yoksa da perhizi yapana faydası olacağı açıktır. Kulların yapacağı ibadetlerin Allah’ın uluhiyetine veya kudretine herhangi bir katkısı yoktur.

Yaratılmasaydım olmaz mıydı?

“Niçin yaratıldım?” sorusunun kuşkusuz ki kişilere ve kültür-lere göre değişebilen farklı ce-

vapları olabilir. Bu, insanoğlunun anlam arayışının bir parçasıdır ve varoluşunu anlamlı bir şekilde açıklayabilme gayretini yansıtır. Sonsuz ilim ve irade sahibi Allah’ın her fiili sayısız hikmetler taşısa da bunu tam anlamıyla insanın bilip takdir edebilmesi oldukça zordur. Kur’an ayetleri ışığında şimdiye kadar söylediklerimiz, insanın neden yaratıldığına ilişkin pek çok insanı tatmin edebilecek yeterlilikte bir açıklama sunabilir.

Diğer taraftan bu sorunun neden dünya, insana sunulan nimetler ve diğer canlılar hakkında sorulmayıp da insan hakkında sorulduğu da diğer bir itiraz konusudur. Çünkü dünya ve içindekilerin varoluşu, ilahi/külli iradenin bir tezahürüdür. Güneş niçini sormadan ışık vermeye, ay da nedenlere takılmadan yeryüzünü aydınlatmaya devam etmektedir. Ağaçlar meyve vermeye, inekler de insanlara leziz sütler ikram etmeye devam etmektedir. Yaratılanların en onurlusu olması nedeniyle halife payesine sahip olan insan, varoluşu için nedenler ve niçinler arasa da aslında bu sorular dünyada varlık sahasında olmamız açısından çok da anlamlı değildir. Bu niçinlere anlamlı cevaplar bulabilirsek de bulamasak da bu dünyadayız. Burada yaşıyoruz ve dünyalıyız.

İlahi irade bu şekilde tecelli etmiştir ve bunu geri döndürebilmek de mümkün değildir. “Yaratılmasaydım olmaz mıydı?” sorusu gerçekçi olmadığı gibi mevcut yaşa-

mımıza bir katkı sunmaktan da uzaktır. Günde en az üç vakit lezzetli yemekleri yerken, buz gibi su ile susuzluğumuza giderirken “bu nimetler niye var” sorusunu sormak aklımızdan bile geçmez. Çoğu insan dünya yaşamını değerli ve kıymetli bulmakta, sağlıklı olmak ve dünyada kalış süresini uzatmak için milyonlarca lira harcamaktadır. Burada önemli olan, niçin ve nedenlerin girdabı içinde debelenmek yerine, yaşadığımız dünyayı mamur kılmak, yaşanabilir kılmak ve ölümden sonraki sonsuz hayatımıza hazırlanmaktır. Görüldüğü gibi insan dışındaki diğer varlıklar, niçin/nedenlere takılmadan kendileri için takdir edilen görevleri yerine getirerek hayatı daha anlamlı kılmak için katkı sunmaya devam etmektedirler.

Yaratırken bana soruldu mu? Neden imtihan ediliyorum?

Allah, mutlak kudret ve irade sahibi bir varlıktır. O'nun iradesinin geçmeyeceği bir alan, gücünün yetmediği bir evren mevcut değildir. Allah'ın herhangi bir şeyi yaratması, başkasının isteğine ve iradesine bağlı değildir. O, dilediğini yaratır ve dilediğini de varlık sahasına çıkarır. Dünyayı da ve o dünya içinde hayat süren insanı da yaratan O'dur. Kâinatın, canlıların ve insanın dün-

yada var edilişi Allah'ın iradesinin bir açılımıdır ve insan için verimli bir durumdur.

Aslında insan açısından önemli olan bu da değildir. Hiçbir insan, insan oluşu ve dünyada bulunuşu nedeniyle sorumlu değildir. İnsan sorumluluğunun temelinde insani durumumuz yer alır. İnsan yaratılmışların en şerefliisidir. Sahip olduğu akıl ve irade gibi yeti-

Allah'a karşı ibadetle sorumlu olan insan, aynı zamanda kendi nefesine ve içinde bulunduğu evrene karşı da sorumludur. Akıl ve irade sahibi bir varlık olarak insan, yeryüzünün halifesidir.

Bu ise insanın tercihlerinden ve yaptıklarından sorumlu olmasıyla mümkündür. Hayrı seçerek iyi olanlar kazanacak, şerri seçenler ise kaybedecektir. Allah'a iman edip güzel işler yapanlar cennete, iman etmeyenler ise cehenneme gideceklerdir. Her insan, yaptığı için karşılığını en ufak bir haksızlığa uğramadan görecektir. Allah insanı yaratmış ve insanı da bu konuda bilgilendirmiştir: “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulp- lerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbi-mizsin)’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik’ dememeniz içindir.” (Araf, 7/172.) Bu ayet-i kerime tam da günümüz insanının bana neden sorulmadı itirazına cevap oluşturacak niteliktedir.

İnsanın varoluşu verili bir durum olsa da bir şeyi yapması veya yapmaması tümüyle insanın özgür seçimine bırakılmıştır. Allah kimseyi bir mecburiyet altında bırakmamış, ona bahşettiği akıl ve irade ile kendi kararını vermesini istemiştir. İnsan kendi kararını kendisi verecek, Allah'a iman edecek, kulluk görevini yerine getirecek, yeryüzünü mamur kılacak, medeniyetler inşa edecek ve bunun sonucunda dünyada iyi, ahirette de kazananlardan olacaktır. ■

MABETLERİN MİHMANDARI

Cümle Kapıları

Kapılar daima merak ve ilgi uyandırmıştır beşerin zihninde. Bir sır perdesi misali, mistik bir eda ile dururlar mekânın girişinde. Ardında saklanan hakikatler ülkesinin mihmandarı gibi özenle karşılarlar bizi.

Kapılar, bir sırrın aralandığı, hakikatin başladığı, yeni dünyalara açılan menfez olur. Bazen bir caminin, bazen de bir külliyenin eşliğinde, hakikate davetkâr bir endam ile durur. İşte tam da burada cümle kapısı mefhumu, gerçek anlamını bulur.

Taç kapılar, diğer adıyla cümle kapısı, dış kütlelenin en belirgin, gösterişli ve ihtişamlı öğesi olarak karşımıza çıkar. Dönemin gücünü ve mimari tarzını vurgulayan anıtsal ve abidevi etkiye sahip, genelde taş malzeme kullanılarak inşa edilen portallar, cephede özellikle vurgulanan unsurlardır.

Yalnızca fiziki anlamda değil, kapı İslami eserlerin bölüm başlıkları noktasında da bir

mihenk kabul edilmiş, bu sebeple dinî literatürde “bab” adıyla anılan, konuların sınıflandırılması yöntemi tercih edilmiştir. İlim deryasına dalmanın, marifet nuruyla dolmanın, hakkı ve hakikati aralamanın sırrıdır bablara yolculuk. Dinin ve geleneğin etkisiyle kapıların vurgulanma ihtiyacı hasıl olmuş ve neticede bu ihtişamlı geleneksel İslam sanatı doğmuştur. (Çiğdem Önkol Ertunç, “13. Yüzyıl Anadolu Taç Kapılarında Bulunan Kuşatma Kemerleri Tezyinatı Hakkında Bir Değerlendirme”, *Kalemîşi Dergisi*, c.6, s.21.)

Görkemli, taş işçiliği ile bezemeli, mukarnas kavsaralı taç kapılar ihtişamıyla görenleri büyülerken stilize çiçek biçimindeki dairesel motiflerle ziynetlenmiş, gülbezek nakışlı süslemeler, zarafet yüklü hassas ve rakik ruhlardan asırlık bir haber getirir. Kuşatma kemerleri ve sütunçelerle cümle kapıları vurgulanırken mihrap yönünde inşa edilip bir mihrabiye edası ve duruşları ile yapılaş gayesini ruhlara derk ettirir. Caminin kible yönünü gösteren fonksiyonel öge olan mihrap, ubudiyetin zirvesine şahit, ezkârın hemhâli ile kıymetlenen âli bir makam iken aynı yönde inşa edilen cümle kapıları cennete açılan bir bab mesabesinde nitelendirilebilir. Nitekim kapı aralanır ve Mevla’ya müştak bir ruh, mekânın ulvi atmosferi ile kanatlanır. Bu açıdan taç kapılar, mabedin kıymet ve yüceliğini hissettiren muhteşem bir ahenk içinde inşa edilmiştir demek yerinde olur kanaatindeyiz.

Taç kapılarda şahit olunan fevkalade nitelikli işçilik ve sanat

bizi karşılarken mekân kurgusu sırasında özenle belirlenen uyum da dikkate değer bir nokta olarak karşımıza çıkar. Mimari öneminin yanı sıra sembolik olarak da paha biçilmez bir düşüncenin ürünü olarak şekillendirilir. Bu tezyinî kompozisyon, o derece sanatlı ve manidardır ki taç kapıdan yoksun bir mabedin tahayyülü bile nakıs gelir. Dış kütlelin yegâne egemen üyesi olarak mabede buyur eder görenleri. Bu güzellik ve ihtişam icabet-siz kalamaz. Bağrında misafir eder ilim, irfan ve imana iştiyaklı gönülleri...

Taç kapıların üzerinde yazılı ayet ve hadisler ve dahi kitabeler ise tıpkı bir şiir gibi ahenk ve uyum içinde inşa edilmiş mimari şaheserin başlığı, taç beyiti ve bercestesi olur, sanatı okumayı bilen gözlere. Tevhidi ilan eden, burçları ve minareleri ile heybet saçan mabedin lisan-ı hâline lafız olur, kelimeler olur. Manay-ı işarî âdeta beden bulur. Bir taç kapı ne manalar, sırlar yüklüdür. Feyzine erişen ruhların tevazu ile boyunu bükülür.

Cümle kapılarının medeniyetimizdeki en kıymetli örnekleri yalnızca camilerde değil medrese ve külliyelerde de karşımıza çıkmaktadır. Erzurum Yakutiye Medresesi, Sivas Gök Medrese, Konya Karatay Medresesi, Kırşehir Cacabey Medresesi, Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi bunlardan bazılarıdır. (<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tasa-yansiyen-sanat-tac-kapilar>) Camilere örnek olarak ise başta Süleymaniye şaheseri, Edirne Selimiye Camii, Tekirdağ Rüstem Paşa Camii, Lüle-

”

Kapılar, bir sırrın aralandığı, hakikatin başladığı, yeni dünyalara açılan menfez olur. Bazen bir caminin, bazen de bir külliyenin eşliğinde, hakikate davetkâr bir endam ile durur. İşte tam da burada cümle kapısı mefhumu, gerçek anlamını bulur.

burgaz Sokullu Camii, Diyarbakır Behram Paşa Camii ve daha niceleri zikredilebilir. (Murat Karademir, “Mimar Sinan Dönemi Camilerinde Taç kapı Tasarımı”, *SUTAD*, s.303.)

Bir kültür ve medeniyet nişanesi olarak karşımıza çıkan bu sanatlı kapılar, müdakkik ve kadirşinas bir neslin ilgisine mazhar oldukça nice şaheserlerin inşası kıyamete kadar devam edecektir inşallah. İlme, irfana, izana, imana açılan kapılara erişebilmemiz niyazıyla Süleymaniye Camii’nin kapısında yazan dua ile yazımızı nihayete erdirelim: “Ey kapıları açan Allah’ım, bize hayırlı kapı aç.” Âmin. ■

HAYATIN TATLILIĞI ÜZERİNE

| Mehmet KAHRAMAN

Son zamanların konuşma konusu genelde huzursuzluk üzerine oluyor. İnsanlar mutluluğu hissedemediklerini, huzursuz olduklarını söylüyorlar. Peki, şöyle sorsak: Nasıl bir hayat yaşarsanız mutlu olursunuz? Hayatın güzel olduğunu söylemek için neler gerekir? Verilecek cevapların çoğu birincisi sağlık, ikincisi para şeklinde olur herhâlde. Mutlu olmak için yeterli mi bu cevaplar? İlk başta yeterli gibi görünüyor ama soruları detaylandırarak ilerleyelim. Sağlıklıysın, çok paran var ama ailen yok, arkadaşın yok, yalnızsın. O başka. Sağlıklıysın, gelirin ihtiyaçlarını giderebilecek kadar, güzel bir ailen var, çocukların var, akşam evine misafirler geliyor, dostların birkaç gün görmeyince, öldün mü kardeşim hiç sesin soluğun çıkmıyor diye soruyorlar; yine de mutsuz olur musun? O başka.

Başka olan ne? Sen istiyorsun ki sağlıklı olasın, zenginlik paçandan aksın, herkes seni takdir etsin, eşin dostun seni kabul edip onaylasın, girdiğin ortamın ilgi odağı sen olmalısın, çocuklar ötede kendi kendine oynasın, başın ağrımasın, araban bozulmasın... Var mı böyle bir dünya? Adı üstünde, dünya. Burası böyle bir yer. Burada eksiklikler olur. Biz yaşadıklarımızla eksikliklerimizi tamamlamaya çalışırız.

Bugün ilginç olan, huzur, mutluluk, rahatlık (konfor, lüks tutkusu, tüketim...) birinci öncelik hâline geldi. Bir şey yapmadan önce onun getirisini hesap ediyor, ona göre iş yapıyoruz. Çıkar düşüncesiyle hareket ettiğimizde de istediğimiz neticeyi alamıyoruz. Menfaate dayalı yaşam biçiminde paranın sağladığı imkânlarla konfor, lüks gibi şeyler elde edilebilir ancak huzur ve mutluluk hissedilemez. Huzur ve mutluluk dıştan değil içten kazanılır. Aileden edinilen eğitim ve genetik miras etkili olmakla birlikte insanın içine bakabilmesi, kendisi olabilmesi önemlidir. Dışarısı aynadır, sende ne varsa onu yansıtır. Bu yüzden kişi huzuru, mutluluğu dışarıdan ummaz. Memduh Şevket'in, "Hayat Ne Tatlı" öyküsü bununla ilgili güzel bir örnektir.

Memduh Şevket, öykünün son cümlesinde şöyle der: “Hayat ne tatlı şey... İnsanın ömrü olmalı da yaşamalı.” Hayat ne tatlı, diyor Memduh Şevket ancak öykünün içerisinde hayatın tatlılığını kanıtlayacak bir ispatta bulunmuyor. Öyküye bakarsak daha çok sıkıcı bir atmosfer gibi görünüyor. Çünkü anlatılmaya değer bir olay, durum yok. Öykü, Hafız Nuri Efendi’nin can sıkıcı bir gününü anlatıyor aslında. Nuri Efendi, bir öğle vakti nedensiz evden çıkıyor, çıkmasa da olabilirdi ancak çıkmış bulunuyor. Biraz yürüyor. Her şey alelade ve sıradan bir gün. Sonra Kavafin Şükrü geliyor. Hikâyenin fazla detayına girmeden aktarıyorum: “Edirnekapı’ya doğru yürüyelim,” diyor Şükrü. Birlikte yürümeye başlıyorlar. Şükrü bir ara, işi olduğunu söyleyerek ayrılıyor, “Sen devam et ben yetişirim,” diyor. Nuri Efendi Edirnekapı’ya geliyor ama Şükrü yok ortalarında. Orada oyalanırken kömürcü Halil geliyor. “Ben mahalleye gidiyorum, haydi gel

gidelim” diyor. Bu sefer onunla birlikte mahalleye doğru yürüyorlar. Biraz gidince kömürcü Halil’in de bir işi çıkıyor. Hafız Nuri Efendi tek başına mahalleye dönüyor. Kahveye oturuyor. Kahvede ona can sıkıcı şeyler söylüyorlar. Nuri Efendi bir şey söyleyecek oluyor ama vazgeçiyor. Bakkaldan ekmeğini alıp eve gidiyor. Öyküde belirgin üç olay örgüsü var, üçünde de Hafız Nuri Efendi acınacak hâlde bulunuyor okur nezdinde. Buna rağmen Memduh Şevket, öykünün son cümlesinde hayatın tatlılığına dikkat çekiyor. Karakterimiz öykünün en sonunda cam kenarına kurulur, akşam vakti ve hüznülü bir andır. Hafız Nuri Efendi şu cümleyi kurar: “Hayat ne tatlı şey... İnsanın ömrü olmalı da yaşamalı.”

Öyküyü okuyunca dikkatimi çeken iki husus var: İlki, hayatın tatlı olması için çok büyük şeylerin olmasının gerekmediği. Mutlu, başarılarla geçen konforlu bir hayatın içinden seslenmiyor karakterimiz. İkinci husus ise Hafız Nuri Efendi’nin olaylar hakkında hiçbir yorum yapmaması, olan şeyleri olduğu hâliyle kabul etmesi. Eğer yorum yapmış olsa, içinden öyle düşünceler geçirseydi üzülecek, içlenecek; hayata, kadere itiraz veya isyan duyguları taşıyacaktı. Hafız Nuri Efendi hiçbir şeye takılmadan, kendisine söylenenlere, yapılanlara aldırış etmeden gününü yaşamaya devam etti. En sonunda eve gittiğinde cam kenarına oturup dışarıya bakarak hayatın tatlılığını hissetti.

Öyküden devam edersek aslında karakterimizin kötü bir gün geçirdiğini söyleyebiliriz. İki kişi tarafından yarı yolda bırakıldı, biri tarafından azarlandı, kovuldu. Kendisini kötü hissetmesi lazım. Bütün bunlara rağmen eve vardığında üzerinde kırgınlık emaresi yok, yalnızlık, değer görmemek gibi insanlık onurunu kıran, benlik algısını bozan izler taşıyor. Bilakis kendi bütünlüğü içinde, emin bir şekilde yaşama isteğiyle doluyor. Öykünün bize gösterdiği sahne, hayatın güzel olması için büyük beklentilere girmemek gerektiği, günlük sıradan olaylar içinde bile hayatın tatlılığını yaşayabileceğimiz, hissedebileceğimiz gerçeğini vurgulaması oldu.

Özellikle bugün yaşadığımız çağı göz önüne aldığımızda bunun ne denli önemli olduğunu görürüz. Hayatın tadını çıkarmak, dolu dolu yaşamak adına bol aktiviteli ve çok hızlı geçiyor günlerimiz. Durup düşünenecek zaman bulamıyoruz. Can sıkıntısını, kendisinden kurtulmamız gereken bir hastalıkmiş gibi algılıyoruz. Kendimizi iyi hissetmek adına daha fazla alışveriş yapmaya, daha fazla aktivitede bulunmaya çalışıyoruz. Oysa hayat durduğu yerde duruyor, önemli olan bizim nerede durduğumuz. Öykü bize durmamız gereken yeri, bakmamız gereken pencereyi hatırlatıyor âdetâ. Doğru bakış açısıyla baktığımızda rahatlıkla Hafız Nuri Efendi’yle aynı cümleyi kurabiliriz: “Hayat ne tatlı şey, insanın ömrü olmalı da yaşamalı.” ■

GERÇEKLIĞİN FARKINDA OLMAK

Abdurrahman AKBAŞ
DİB Başkanlık Müşaviri

Eskiden cami saçaklarının altında oturup her türlü dinî meseleyi kendince çözüme kavuşturan insanlar varmış. Bu tür insanlar için bir istihza ifadesi olarak “saçak müftüsü” tabiri kullanılmış. Bir zamanlar saçak müftülerinin yaptığı işi şimdilerde bazı (sosyal) medya vaizleri üstlenmiş görünüyor. Geçmişte bu tür insanların etki alanı, sadece kendi yakın çevreleriyle sınırlıyken bugün iletişim araçlarındaki gelişmeyle birlikte toplumun birçok kesimini içine alır hâle gelmiştir. Son derece geniş bir kitlenin din algısını etkilediği düşünülen bu durum, üzerinde hassasiyetle durulması gereken güncel bir mesele olarak ortada durmaktadır.

Bilişim teknolojilerinin sağladığı imkânlarla kolayca şöhret bulan malumatfuruş pek çok insanın kendini ulemadan addettiği bir çağda yaşıyoruz. Kişisel fikir, anlayış ve yorumların âdetâ değişmez hakikatlermişçesine serdedildiği bir döneme tanıklık ediyoruz. Özellikle dijital platformlarda en hassas dinî konuların bile usul ve adap gözetilmeden gelişigüzel gündeme taşındığı bu dönemde hakikatten sapmamak için özel bir gayret gerektiği aşikâr. Gerçeğin kapılarını aralayabilmek için yeni medya mecralarında karşılaşılan her fikre ihtiyatlı yaklaşmak, her yaklaşımı sorgulamak ve her bilgiyi dinin sahih kaynaklarından doğrulamak gerekmektedir. Çünkü dinî alanda ortaya konan herhangi bir fikrin doğruluk ve isabet derecesi, ancak Kur’an ve sünnete uygunluğuyla ölçülür. Tabii bu açıdan bir karşılaştırma yapabilmek, belli bir ilmî birikim gerektirdiği için herkesin böyle bir yetkinlikte olması beklenemez. Ancak hiç olmazsa bilgiye ve yoruma dair psikososyal bir gerçekliğin farkında olmak, bu noktada yanlıştan uzaklaşma ve doğruya ulaşma adına önemli bir adım olacaktır.

Bilinmelidir ki insanın herhangi bir konuda ortaya koyduğu fikir, onun duygu ve düşünce dünyasından bağımsız değildir. Bilgiyi elde etme, anlama, anlamlandırma ve anlatma kabiliyetini haiz her insan, onu kendi duygu ve düşünce dünyasını şekillendiren iç ve dış etkenler ekseninde yorumlayarak paylaşır. Nesnel bir hakikatle ilgili somut delillere dayanılarak yapılmış olsa bile her yorum öznel bir nitelik taşır. Öznesi insan olan her eylem, aynı zamanda öznel bir yaklaşımın neticesidir. Her yorum, sahibinin yaklaşımını ortaya koyan kişisel bir fikrin yansımasıdır. Nitekim insanlar, genellikle meseleleri sadece kendi kabulleri doğrultusunda beliren yönüyle ele alıp

o açıdan değerlendirir. Hatta herhangi bir konuda geçmişten bugüne ortaya çıkan bütün farklı yaklaşımları bildiği hâlde talebelerine, okuyucularına, dinleyicilerine onların tamamını aktaran; bir meseledeki bütün farklı bakış, anlayış ve yorumları muhataplarıyla paylaşan hoca sayısı azdır.

Haddizatında yorumlamak, başlı başına öznel bir eylemdir. Çünkü inanç, eğitim, meslek, ideoloji, psikoloji, sosyal çevre gibi etkenler sebebiyle her insan, meseleler, olaylar ve olgular karşısında az ya da çok farklı açılarla konumlanmıştı. Her farklı açı, aynı şeyin farklı farklı görünmesine yol açar. Doğal olarak meselelere kendi zaviyesinden bakan her insan, her şeyi o perspektiften görür, anlar, anlamlandırır ve izah etmeye çalışır. Bununla birlikte kişinin yetişme tarzı, varlık ve hayat tasavvuru, bilgi ve kavrayış düzeyi de onun olaylar karşısındaki konumunu belirleyen ve dolayısıyla tutum ve kanaatlerini öznelştiren temel etkenlerdir. İster âlim, hoca, öğretmen olsun isterse başka bir sıfatla anılsın, bir kişinin herhangi bir konuda yaptığı yorum, söz konusu etkenlerden bağımsız değildir. Bu açıdan öznelliğin, fikrî ihtilafın temel sebebi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Dinin sabiteleri dışında kalan hususların anlaşılması ve hayata geçirilmesinde fikrî ihtilafın (yorum farklılığının) önemli bir rolü vardır. Bu açıdan Kur'an ve sünnetin hakikatlerine aykırı olmayan, sahabeden günümüze İslam ümmetinin çoğunluğunun üzerinde ittifak

ettiği ilkelerle çelişmeyen her fikir, İslam'ın bütün zamanlarda yaşanabilirliğini sağlayan bir zenginlik olarak görülmüştür. Nitekim İslam âlimleri, ihtilafta beis görmez bilakis onu rahmet olarak nitelendirir. Bu noktada asıl mesele, pek çok insanın ferî konularda yapılan yorumlardaki öznellik gerçeğini göz ardı ederek her yorumu nesnel bir gerçeklikmişçesine algılaması ve hakikati sadece kendisine sunulandan ibaret zannetmesidir. Bu vahim yanılğı, basiret ve ferasetten yoksun olanların belli bir fikre saplanıp kalmasına ve nihai hüküm olarak algıladığı yorumu kendi inanç ve düşünce dünyasında bir dogma hâline dönüştürmesine sebebiyet verebilmektedir. Böylece düşünce ufku alabildiğine daralan kişi, o dar ufukta göremediği bütün anlayış ve yorumlara karşı dışlayıcı, ötekileştirici ve hatta tekfirci bir yaklaşım sergileyebilmektedir.

Oysa hakikatin ışığı, düşünce ufkunun genişliğinde tebarüz eder. Gerçek şu ki bildiğinin doğruluğundan kuşku duymayan kişi, hakikatin peşini bırakmış demektir. Hakikate ulaşmak için farklı fikirlerle karşılaşmaktan korkmamak gerekir. İnsan, ancak farklı okumalar yaparak, farklı fikirleri dinleyerek kendi bildiklerinin sağlamasını yapabilir. Şayet doğru yolda olduğunu düşünüyorsa mutlaka dayandığı güçlü bir delili olmalıdır ve bu durumda başkalarının kendisini saptırmasından korkmasına lüzum olmaz. Yanlışı varsa o zaman da düzeltmesine vesile olur.

Sabit fikirlilik, insanı hakikat tekelliliğinin cenderesine sıkıştırıp dar bir alana hapseder. Farklı fikirlerden uzaklaştırıp belli kişilere mahkûm eder. Bu yaklaşım, zamanla bir inanca bile dönüşebilir. Böylelikle iş, otorite olarak kabul ettiği zevatı kutsamaya kadar varır. Daha da kötüsü, kişinin aklını, ruhunu, iradesini fikren intisap ettiği kişiye teslim etmesidir. O zaman sadece o kişinin doğru dediğini doğru, yanlış dediğini yanlış bilir. Bazıları intisap ettiği kişinin yorumuna kesin hüküm diye sarılarak, kendini saptıracağını vehmettiği farklı kişileri dinlemekten, duymaktan ve okumaktan imtina eder.

Esasen bu durum, okumayı, öğrenmeyi, araştırmayı, akletmeyi ve düşünmeyi teşvik eden Kur'an'ın ruhuna yabancılaşmanın bir neticesidir. Müminleri Kur'an'ın hakikatlerine davet eden Hz. Peygamber'in rehberliğinden uzaklaşmanın bir sonucudur. Açıkçası bugün Kur'an ve sünnetin hayat veren ikliminden mahrum kalan ve kendi inanç, kültür, medeniyet köklerine yabancılaşan nesillerin, sorgulamaksızın boyun eğilen nevezuh otoritelerin güdümünde heba olduğu bir süreçten geçiyoruz. Bu süreçte gerçekliğin farkında olarak haddi aşanlara uymaktan sakınıp kalbini ve zihnini Hakk'a ve hakikate çevirenlere müjdeler olsun. "Sözünü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir." (Zümer, 39/18.) ■

VEDA HUTBESİ

“İNSANLIĞIN KURTULUŞ ANAHTARI”

Alparslan AKÇA

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), hacca gideceğini zilkade ayında açıklamıştı. Ailesi, çevresindekiler ve Medine'deki ashabi büyük bir sevinçle ve heyecanla hazırlıklara başladı. Medine dışında kalan civardaki müminler de Medine'de toplandılar.

Resulüllah, zilkadenin 25'inde öğle namazını kıldırdıktan sonra yanında ailesi, ensar ve muhacir ile civardan gelenlerden oluşan büyük bir kalabalıkla birlikte Medine'den ayrıldı.

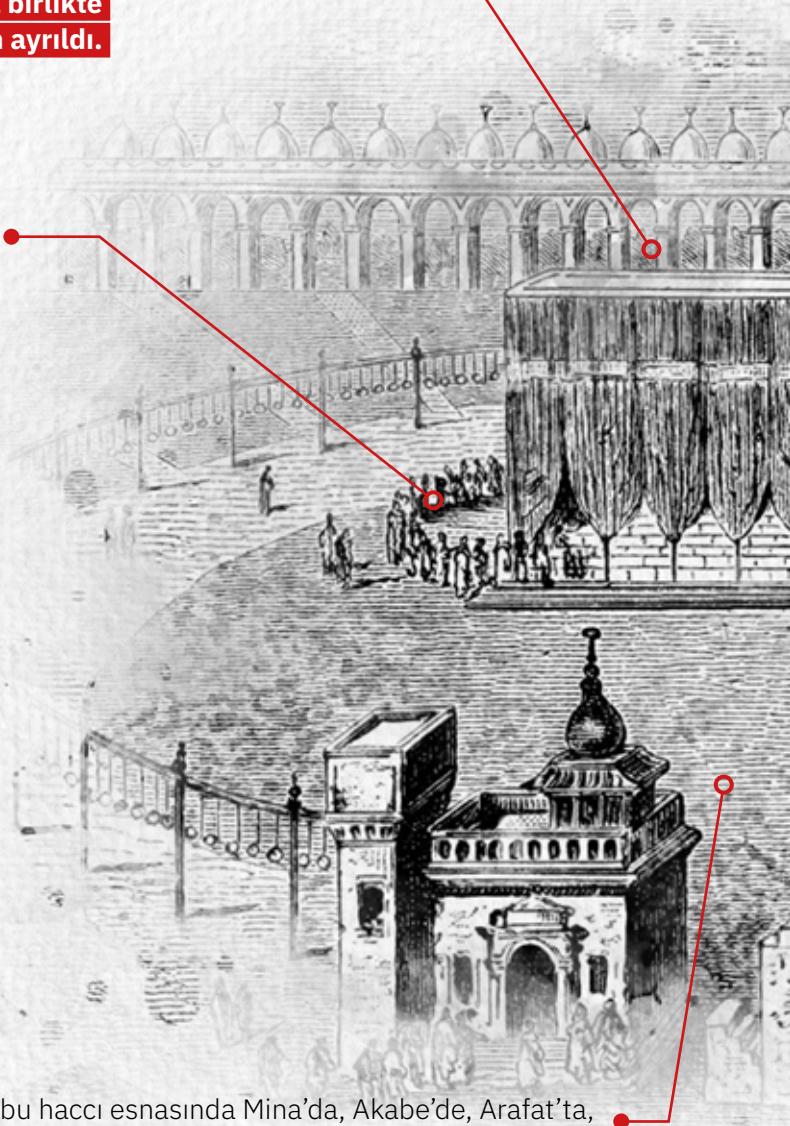
Yol boyunca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kervanına katılanlar artarak devam etti.

Peygamber Efendimiz zilhicce ayının dördünde, bir kuşluk vaktinde devesi Kasva'nın üzerinde olduğu hâlde ve beraberindeki Müslümanlarla birlikte Mekke'ye ulaştı.

Hz. Peygamber'in haccını duyan ve onunla birlikte haccetmek isteyen binlerce (bazı rivayetlere göre 124 bin civarında) Müslüman, her yerden akın akın Mekke'ye gelmişti.

Peygamberimiz, bu haccı esnasında Mina'da, Akabe'de, Arafat'ta, Urene Vadisi'nde, bazen devesi Kasva'nın üzerinde olmak üzere birçok defa Müslümanlara hitap etti. Bayramın ikinci günü Mina'da ashabına bir hutbe daha irad eden Allah'ın Resülü, "...Belki de bu haccımdan sonra bir daha haccedemem..." diyerek âdeta ashabıyla vedalaştı.

Bu haccıyla tebliğ görevini yerine getiren, binlerce ashabının ve "Şahit ol ya Rab!" sözleriyle de Rabbinin şahitliğiyle vazifesini tamamlayan Resul-i Ekrem (s.a.s.), Veda Haccı'ndan üç ay kadar sonra da irtihal etti.

Peygamber Efendimizin, Veda Haccı'nda birkaç yerde irad ettiği hutbeler daha sonra tek bir metin hâline getirilip "Veda Hutbesi" adıyla kayıtlara geçmiştir.

İslam tarihinde çok önemli bir yeri olan bu hutbeye tarz ve üslup açısından bakıldığında, çoğunlukla soru cevap şeklinde oluşu, cemaatin çokluğundan kaynaklı olarak Hz. Peygamber'den sonra bazı sahabilerin bu sözleri kalabalığa tekrar edişi ve her konuşmanın sonunda tebliğ edildiğine dair dinleyenlerden teyit istenmesi gibi hususlar, iletişim açısından dikkat çekicidir.

Veda Hutbesi, Kur'an ve sünnetin peygamber mirası oluşu, kul hakkı, miras hakkı, ibadetlerin önemi, can, mal ve namus dokunulmazlığı, suçun şahsiliği, aile hukuku, eşler arasındaki haklar ve sorumluluklar, emanet ahlakı, ribâ ve kan davası gibi Cahiliye âdetlerinin kaldırılması, Müslüman kardeşliği ve Müslümanların birbirleriyle savaşmaması gibi hususlara vurgu yapar.

"Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap olana hiçbir üstünlüğü yoktur... Üstünlük ancak takva iledir."

gibi ifadelerle ayrımcılık ve ırkçılığı reddeden Veda Hutbesi; ana hatlarıyla Yaradan'a kulluğu, insan hakkını ve onurunu önceler.

"Ey insanlar!" hitabı ile "Rabbiniz birdir, atanız da birdir..."

ifadeleri ve konuşmanın, orada hazır bulunmayanlara da iletilmesine dair telkinler, bu hutbenin kuşatıcılığı ve evrenselliğine işaret eder.

İçerik ve üslup açısından bakıldığında görülüyor ki:

Sadece Müslümanlara değil bütün insanlığın vicdanına seslenen Veda Hutbesi, insan onuru, adalet, eşitlik ve insan hakları gibi hususların dile getirildiği ve kayda geçtiği ilk metin olması hasebiyle hem

İslam tarihinde hem dünya tarihinde bir **kırılma noktasıdır.** İş ki vicdanlar ve gönüller, kör ve sağır olmaya!

EBU EYYUB HALİD B. ZEYD EL-ENSARİ

İSTANBUL'UN MÜHRÜNÜ ELİNDE TUTAN SAHABİ

|| Enbiya YILDIRIM

Hz. Peygamber (s.a.s.) İslam'a davet ettiği insanlara dünyalık olarak hiçbir şey vadedmemiştir. Bununla birlikte onlar her şeylerini feda ederek son hak dine koşmuşlar, İslam'ın mesajını farklı coğrafyalara ulaştıran gönül fatihleri olmuşlar ve bu uğurda akla hayale gelmeyecek sıkıntılara maruz kalmışlardır. Bu yazı dizisinde, ümmet-i Muhammed'in öncüsü olan bu mümtaz şahsiyetlerin bir kısmını tanıtmaya gayret ederek onların yolundan gitme azmimizi bilemeye gayret edeceğiz.

Allah Resulü'nün yol arkadaşlarından bazıları, onun hayatında çok mühim bir yere sahiptir. Öyle ki "Hz. Muhammed'in ashabı" dediğinde akıllara öncelikle onların isimleri gelir. İşte bu güzide sahabilerden biri Ebu Eyyub el-Ensari'dir.

Kimlik bilgileri

Medinelidir yani muhacirlere kucak açan ensardandır. Hazrec kabilesinin Neccaroğulları kolundan olup Peygamberimizin dayı tarafından akraba-sıdır. Miladi 580 yılında dünyaya gelmiştir. İslam daveti başlayınca yaşı 30 civarındaydı. Araplarda insanlar genellikle ilk erkek çocuklarının adıyla künyelendiklerinden o da Ebu Eyyub künyesini almış ve bununla tanınmıştır. Eyyub yanında Abdurrahman ve Halid adında iki oğlu, Amre adında da bir kızı vardı.

İslam'la şereflenmesi

Hicretten iki yıl kadar önce hanımı Ümmü Eyyub ile birlikte Müslüman oldu ve ensardan İslamiyet'i ilk kabul edenler arasında yer aldı. Ardından nübüvvetin 13. yılında yapılan İkinci Akabe Biatı'nda bulundu.

Allah Resulü'nün ev sahibi

Resulullah (s.a.s.) 11 günlük hicret yolculuğundan sonra ilk önce -bugün Medine şehrine bitişmiş olan- Kuba mahallesine vardı. Burada Kulsûm adlı bir sahibinin evinde misafir oldu. Başka bir sahabe olan ve ileride Bedir'de şehit düşecek Sa'd bin Heyseme'nin evini de sohbet için kullandı. Ayrıca ilk mescidi bu mahallede yani Kuba'da inşa etti. İşte takva üzere inşa edilmiştir, diye ayette bahsedilen mescit burasıdır. (Tevbe, 9/108.) Şimdilerde hacca ve umreye giden hacılarımızı ve umrecilerimizi görevlilerimiz Resulullah'ın hatırasını yâd etmek üzere buraya götürmektedirler.

Resulullah bu mahallede yirmi gün civarında kaldıktan sonra Medine'ye geçti. Çünkü yeni yurdu artık kendisini kucaklamaya hazırdı. Şehre gelince Medineli Müslümanların her biri onu evinde misafir etmek istedi. Ancak Hz. Peygamber, bir tercih yaparak kimseyi gücendirmemek için devesinin ço-

keçeği yere en yakın eve misafir olacağını söyledi. Kendisini taşıyan devenin önce bir yere çöktüğü, buradan hemen kalkıp biraz ileride tekrar çöktüğü görüldü. Resulüllah oraya en yakın olan Ebu Eyyub'un evine yerleşerek burada yedi ay misafir kaldı. Evde yatacağı yatağı da Esad b. Zürene temin etti. Bu ev sahipliğinden dolayı Ebu Eyyub "Mihmandar-ı Nebi" ünvanıyla anılmaya başladı. Ne büyük bir şeref... Bu ev İslamiyet'in öğretildiği bir mektep oldu. Hz. Peygamber muhacirlerle burada yemek veriyor, kendisine sunulan hediyeleri ihtiyaç sahiplerine burada dağıtıyordu. Bu arada ev sahiplerine her vesile ile dua ediyor, onların bolluğa kavuşmalarını, huzur ve afiyet içinde olmalarını niyaz ediyordu. Ne büyük bir lütuf... Resul-i Ekrem (s.a.s.) onu o kadar çok sevecekti ki kendi evine taşındıktan sonra da zaman zaman Ebu Eyyub'un evine misafirlige gelecekti.

Ebu Eyyub o kadar anlayışlıydı ki Resulüllah'ı üst katta misafir etmek istedi. Alt katta Allah'ın Elçisi, üstlerinde kendilerinin yatmasına gönlü razı olmadı. Lakin Peygamberimiz gelen gideni çok olacağından dolayı alt katta kalmayı tercih etti. O da haklıydı. Gel gör ki bir gün onlar üst katta, Resulüllah alt kattayken zemine su dökülür. Ev halkı hemen yorganı kapıp telaşla suyu kuruturlar. Ebu Eyyub artık dayanamayıp Resulüllah'tan ricada bulunur ve Allah Resülü üst kata taşınır.

Resulüllah'a bağlılığı

Bir gün Ebu Eyyub'un (r.a.) eşi soğanlı, sarımsaklı bir yemek

yapar. Lakin Resulüllah yemeği yemeden iade eder. Şaşırıp üzülürler. Allah Resülü durumu açıklar: "Ben sizin görüşmediklerinizle görüşürüm, ondan hoşlanmam" buyurur. Bu sefer sorar: "Soğan sarımsak yemek haram mıdır?" "Hayır" cevabını alınca ona olan muhabbetlerinden "Öyleyse senin hoşlanmadığın yahut kerih gördüğün şeyden ben de hoşlanmam." (Müslim, Eşribe, 171.) der. O derece Resulüllah'a bağlıdır ki Hz. Aişe validemizin iffetine iftira atılan ve ifk hadisesi diye meşhur olan olayda Hz. Aişe'nin ve Resulüllah'ın yanında duranların önde gelenlerindedir. Ayrıca Allah Resülü Mekke'li muhacirleri ensara taksim ederken onu Musab b. Umeyr ile kardeş yapar ve onunla ilgilenmesini ister. Tarihteki ilk kardeşlik dayanışması olan bu muhteşem faaliyet "muâhât" diye anılmaktadır. Ayrıca Resulüllah, güveninin tam olmasından ötürü vahiy kâtibi olarak da ondan yardım alır.

Katıldığı savaşlar

Hz. Peygamber ile birlikte Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mekke'nin fethi ve Huneyn başta olmak üzere bütün gazvelere, Rıdvan Biati'ne katıldı. Savaşlarda Allah Resülü'nün korumalığını da yaptı. Nitekim Hayber'in fethinden sonra Ebu Eyyub, Resulüllah'tan habersiz sabaha kadar çadırının önünde nöbet tutmuştu. Sabahleyin Hz. Peygamber onu bu vaziyette görünce, "Size bir kötülük yapmalarından korktum." diye cevap vermişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Allah'ım! Bana bir zarar gelmemesi için sabaha kadar çadırımın çevresinde

o nasıl muhafızlık yaptıysa sen de onu muhafaza et." (Müstedrek, 6787.) diye dua etti.

Yılmaz cengâver

Allah Resülü'nün vefatından sonra da cihad meydanlarının yılmaz cengâveri olarak Hz. Ebubekir (r.a.) devrindeki ridde savaşlarına katıldı. Hz. Ömer (r.a.) devrinde yapılan Suriye, Filistin ve Mısır seferlerinde bulundu. Hz. Osman (r.a.) zamanında Kıbrıs seferine katıldı. Hz. Ali (r.a.) zamanında da meydandaydı: 1. Medine asilerin eline geçip Hz. Osman'ın namaz kıldırması engellenince herkes tarafından sevilip sayıldığı için Hz. Ali'nin tavsiyesi üzerine bir müddet imamlık yaptı. 2. Hz. Ali halifeliği döneminde Irak'a gidince, Medine'de yerine onu vekil bıraktı. 3. Haricîlerle ve Muaviye ile yapılan savaşlarda Hz. Ali'nin yanında yer aldı.

O derece cihad sevdalısı idi ki sağlıklı olan herkesin Allah yolunda savaşa katılması gerektiğine inanırdı. "...Kendi kendinizi tehlikeye atmayın..." (Bakara, 2/195.) ayetinde sözü edilen tehlikeyi savaşa gitmeyip işiyle gücüyle meşgul olmak şeklinde açıklardı. Bu sebeple ihtiyarlık döneminde bile her yıl bir gazvede bulunmaya gayret etmiştir. Nitekim katıldığı seferlerin sonuncusu Müslümanların ilk İstanbul kuşatması oldu. İstanbul'a kadar gelmesi, o yaşta bile dava aşkını kaybetmediğinin en bariz göstergesidir.

Vefatı

Hicri 48-52 tarihleri arasında müminler Muaviye'nin hilafeti zamanında İstanbul seferini

düzenledi. Bu sefere tam 63 sahabe katıldı. Şam ile İstanbul arası karayoluyla 1500 km'dir. O zamanın şartlarını düşünecek olursak ne kadar zorlu bir sefer olduğu anlaşılır. Nihayetinde hem karadan hem denizden gerçekleştirilen bir kuşatma oldu. O vakitler Ebu Eyyub'un yaşı 92 olduğu için onu sefere götürmek istemediler. O ise "Beni gerekirse hayvanıma bağlayın, gideceğim." diyerek ısrarcı olur. Onlar da Allah Resulü'nün koca sahabisini kıramazlar. Lakin sefer sırasında hastalanır. Vefatının ardından (49/669.) vasiyeti üzerine bir askerî birlik tarafından surlara yakın bir yere defnedilir. Durumu öğrenen Bizans İmparatoru'nun kuşatma kalktıktan sonra onu kabrinden çıkarıp vahşi hayvanlara yedireceğini söylediği fakat İslam ordusu kumandanı tarafından gönderilen cevapta, böyle bir şey yapıldığı takdirde İslam ülkesinde yaşayan Hristiyanların ve kiliselerin zarar görebileceği bildirilince kabre dokunmayacaklarına dair teminat verdiği nakledilir.

Ebu Eyyub'un kabrinin, sonraları bir bina içine alındığı, kıtlık zamanında ziyaretine gelen Hristiyanların onun hürmetine yağmur istediği ve asırlar boyunca buranın itina ile korunduğu belirtilmektedir. Aradan geçen uzun zamana paralel olarak daha sonraları tahrip olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'un fethiyle birlikte ise tekrar ihya edilmiştir. Kabri, müminlerin her fırsatta ziyaret ettikleri türbelerden olup İstanbul'un İslam beldesi olduğunun sembollerindedir.

Resulüllah'ın yoluna bağlılığı

Ashabın bilginlerinden olan Ebu Eyyub, Allah Resulü'nün mirasını tabii nesline elinden geldiğince aktarmaya çalışmış ve Peygamberimizin himayesinde iyi bir eğitimden geçmesinin bereketi olarak da kendisine sorulan dinî sorulara fetvalar vermiştir. Bu çerçevede onun -Hz. Ömer efendimiz gibi- hakikatin ve doğru bilginin gönlüne ilham edildiği kimselerden olduğu ifade edilmiştir.

O, her zaman Resulüllah'ı kendisine örnek almıştır. Nitekim Mısır'dayken vali Ukbe b. Amir bir gün akşam namazına gecikir. Cemaat bir hayli bekler. Nihayet cemaate gelip imam olur. Cemaat arasında Ebu Eyyub da vardır. Namazdan sonra valiye şöyle der: "Ey Ukbe! Resul-i Ekrem'in akşam namazını geciktirenler hakkındaki şu sözünü duymadın mı?: "Ümmetim akşam namazını yıldızların gökyüzünü kaplamasına kadar tehir etmedikçe hayır üzeredir yahut fitrat üzeredir." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17329.) Ukbe "Evet." diye cevap verince, "O hâlde akşam namazını niçin bu kadar geciktirdiniz?" diye sorar. Ukbe meşguliyeti sebebiyle bu gecikmenin vaki olduğunu ifade edince Ebu Eyyub, "Yemin ederim ki senin bu yaptığını görerek halkın, 'Resulüllah da böyle yapardı' düşüncesine kapılmasından endişe ederim!" diyerek onu ikaz eder. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17329.) Aynı şekilde namazları müstehab vakitlerinde kıldırılmayan Medine Valisi Mervan b. Hakem'i de uya-

rır ve Resulüllah'a uyduğu takdirde kendisine uyacağını, aksi hâlde aleyhinde bulunacağını söyleyerek ikaz eder.

Şu olay ise Resul'ün izinin izcisi olduğunun bir başka şahididir: Bir gün Resul-i Ekrem'in kabrine başını dayamış bir hâlde ağlamaktadır. Onu gören vali Mervan, bu hareketinin sünnete aykırı olduğunu söyler. Ebu Eyyub ise ona şu cevabı verir: "Ben bu mezar taşına değil Resulüllah'a geldim. Onun, 'Din işlerini ehliyetli kimseler üstlendiği zaman kaygılanmayın; ancak ehil olmayanlar başa geçince ne kadar ağlasanız yeridir.' (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23585.) dediğini duymuştum." diye cevap verir.

Hadis rivayetindeki yeri

Medine döneminden itibaren Hz. Peygamber'den hiç ayrılmadığı hâlde Ebu Eyyub el-Ensari'den sadece 150 civarında hadis gelmiştir. Bunun iki önemli sebebi vardır. Birincisi hadis rivayetinde çok titiz olması ikincisi de ömrünün savaşlarda geçmesi. Şu rivayet onun titizliğini gösterir: Bilmediği bir hadisi Ukbe b. Amir'den öğrenmek için Medine'den Mısır'a kadar yolculuk etmiştir. Bu yolculuğu sebebiyle er-Rihle fi Talebi'l-Hadis (Hadis Öğrenmek İçin Sefere Çıkmak) geleneğini başlatanların öncülerindedir. Ondan hadis rivayet edenler arasında İbn Abbas, İbn Ömer, Bera b. Azib, Enes bin Malik, Cabir b. Semüre gibi sahabiler ile Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Salim b. Abdullah, Ata b. Yesar gibi tabiin bulunmaktadır.

Ona olan saygımız

İstanbul'un Eyüp semtine onun adını verdik. Bu, aziz milletimizin sahabeye olan düşkünlüğünün göstergesidir. Ayrıca Osmanlı padişahlarının taht cülusunda kılıç kuşanma merasimleri, şeyhülislamın da bulunduğu bir törenle Ebu Eyyub el-Ensari'nin türbesi önünde yapılırdı. Osmanlı sultanları, o mümtaz şahsiyetin ruh-i maneviyesine olan hürmetinden, sefere çıkmadan önce de onun kabrini ziyaret ederlerdi.

Rivayet ettiği hadislerden...

1. Bir adam Resulullah'a gelerek "Ya Resulallah, bana veciz şekilde nasihat eder misin?" dedi. Resulullah da adama şöyle buyurdu: "Namazını kıldığın zaman, sanki dünyaya veda ediyormuşsun gibi ol, yarın özür dileyeceğin bir sözü söyleme, insanların elindekinden ümidini kes." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23498.)
2. "Bir Müslüman'ın Müslüman kardeşini üç günden fazla terk etmesi (küs durması) helal olmaz. Karşılaşırlar, o yüzünü çevirir, bu yüzünü çevirir. (Birbirinin yüzlerine bakmazlar). En hayırlıları önce selam verenleridir." (Buhari, *Edeb*, 62; *İstizan*, 9.)
3. "Bir kimse Ramazan ayında oruç tutar, ona Şevval'den altı gün (daha oruç) eklerse yıl boyunca oruç tutmuş gibi olur." (Müslim, *Sıyam*, 204.)

Sonuç

Resulullah, "İnsanların en hayırlıları benim asrımında yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da onları takip edenlerdir." (Buhari, *Şehadat*, 9.) buyurmuştur. Seksen sahabe ile görüşmüş olan Hasan-ı Basri de "Onlar sizi görseydi Müslüman kabul etmezdi, siz de onları görseydiniz deli sanırdınız." demiştir. İşte Ebu Eyyub el-Ensari hazretleri de burada bahsedilen özelliklere sahipti. Radiyallahu anh... ■

Ebu Eyyub el-Ensari (r.a.) adına tertip edilmiş bir levha.

ZİHİNSEL YORGUNLUK NASIL AŞILIR?

Mental, zihinsel anlamında kullandığımız bir kelimedir. Mental yorgunluğa zihinsel yorgunluk deniyor. Son zamanlarda hız ve hız çağında yaşıyoruz. Stresle beraber artan mental yorgunluğa daha çok rastlanır oldu. Mental yorgunluk daha çok modern toplumun maruz kaldığı bir durumdur. Özellikle, pandemiyle birlikte hemen herkesin zihinsel bir yüke maruz kaldığını görüyoruz. Mental yorgunluğa sahip olduğumuzu bazı semptomlar gösteriyor. Odaklanma problemi yaşıyorsak, örneğin küçük bir iş yaparken dahi zihnimizin kaydığını fark ediyorsak veya bize soru sorulduğunda cevap vermekte zorlanıyorsak, uyumamıza rağmen sabah uyanığımızda kendimizi hâlsiz ve yorgun hissediyorsak mental olarak yorgun olabiliriz. Ayrıca zihinsel olarak düşüncelerimizi durduramamamız da mental yorgunluğun en önemli belirtilerinden biridir. Yaşadığımız hayat, birkaç işi aynı anda yürütebilmeyi gerektiriyor. Büyük şehirlerdeki keşmekeş, aynı anda birkaç işi yapmaya çalışmak, düşünülmesi gereken onlarca fikir, değişkenlik gösteren duygu durumları bizi mental olarak yoruyor.

Mental yorgunluğu olan kişiler daha gergindirler, bir aksilik karşısında kolayca öfkelenirler. Zihinsel olarak zaten yorgundurlar ve rutinin bozulması, yapılan planın sekteye uğraması onları çok hızlı bir şekilde demoralize eder.

Araştırmalar, şehirde yaşayan insanlarda mental yorgunluğun daha sık görüldüğü sonucuna ulaşmıştır. Buna karşılık hayatın kendi ritminde aktığı, sakin, bol oksijenli ve doğayla bağıni koparmamış yerleşim yerlerinde mental yorgunluğa daha az rastlanır.

Mental yorgunluk kişiyi içinde bulunduğu andan koparır. Sürekli olarak geçmişin muhasebesi yahut gelecek kaygısı ile muhatap kılar. Mental yorgunluğu yaşayan birey odaklanma sorunu yaşar ve anı kaçıır.

Peki, mental yorgunluğun azalması için neler yapılabilir?

Motivasyon konusu, mental yorgunlukla oldukça ilişkilidir. Kişinin kendi kendisini ödüllendirmesi gerektiğini, eğer ödül mekanizması bizim verdiğimiz çabayla orantılı ve eşdeğer değilse o zaman kişinin motivasyonunun düştüğünü ve bundan dolayı bir müddet mental anlamda yorulduğunu görüyoruz.

Yaptığınız işler ne olursa olsun ardından onun orantısında zihinsel ödüller vermeliyiz. Bu ödül, kendinize ismarladığınız bir kahve bile olabilir. Eğer yaptığınız yoğun, stresli, büyük bir işse o zaman büyük bir ödül verebilirsiniz. Birilerinin bizi ödüllendirmesini beklemeden, ben bana yeterim, diyebilmeliyiz.

Mental yorgunlukla ilgili önemli bir husus uyku düzenimizdir. Uyku çok ehemmiyetlidir. Aslında uykuda insan beyni hâlâ aktif konumdadır. İnsan olarak rüya ve uykuya ihtiyacımız vardır. Rüya boyunca zihin, gün boyunca gördüklerini ve düşündüklerini arşivler. Gerekli yerlere gerekli bilgiyi ekleyip sindirir. Özellikle rüyalar, bilinçdışı için çok gereklidir. Uyku düzeni olmayan kişilerde mental yorgunluk daha fazla görülür. Uyumakta güçlük çeken kişiler için

uyku rutinleri oluşturulabilir. Uyku veriminin yüksek olduğu saatlerde uyanık kalınmamalıdır. Işıksız ve ekrandan uzak bir ortam tercih edilmelidir. Uyumadan önce beyni yoracak ve görsel hafızamızı hedef alan aktivitelerden de uzak durmak gerekir.

Mental yorgunluğun sebeplerinden biri, çok fazla sorumluluk almaktır. Her şeyi üzerine alan kişiler bu yük altında ezilir, nereye yetişeceğini şaşırır. Bu yapıda olan insanlar genellikle muhataplarına karşı güven sorunu yaşayan kaygılı bireylerdir. Bu tutumun altında her işi en iyi kendisinin yapabileceği düşüncesi vardır. İş yerinde yahut evde sağlıklı bir görev dağılımına imkân tanımak önemlidir. Bazen biz olmasak da işlerin yürüyeceğini kabul etmek gerekir. Alma verme dengesinin ve sınırların korunması önemlidir.

Mental yorgunluğa sebep olan diğer bir sorun ise geçmişe ve geleceğe çok takıntılı olmaktır. Tamamlanmamış hikâyeler kişinin zihnini zorlar. Geçmişte tamamlanmamış duygularımız, anılarımız, zihinsel düşüncelerimiz bizi yer durur. Bu takıntının kaynağı travmatik bir olaya psikolojik destek almak yararlıdır. Akişta olmak, teslim olmak ise çok önemlidir. Beynimizin işleyişi gereği biz bir olayı ne kadar çok düşünerssek beyin bunu emir olarak görüp bilinçdışı mekanizmaları harekete geçirir.

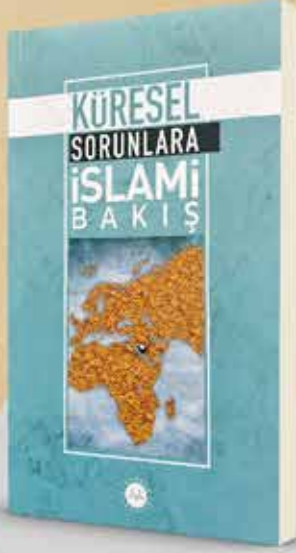
Mücadele enerjisini bırakmamız gerekiyor. İyi olmalıyım emrini kendimize vermek yerine her gelen düşüncüyü ve olayı kabul etmemiz gerekiyor. Zihnimizin içi dolduğunda ve nefes alamadığımızda biz ondan kaçmak isterken onun bize yapıştığı zamanlarda zihnimize izin vermemiz gerekiyor.

Ters oyun yaparak düşüncenin gelmesine izin vermeliyiz.

Birçok çalışma mental yorgunlukla sosyal medyanın ilişkili olduğunu söylüyor. Sosyal medyayı ciddi anlamda azaltmak çok etkilidir. Sadece sosyal medya yüzünden mental yorgunluk yaşayan insan sayısı çok fazla.

O zaman haydi biraz mola. Herkesin 90 ila 120 dakika arasında sakın moda geçebileceği görülmüş. Hangi nedenle çok yoruluyorsak o işin dışında farklı bir işle molalar vermek gerekir. Yürüyüş yapmak, koşmak vb. fiziksel hareketler ile kasları gevşetmek de fayda sağlar. Fiziksel hareket alanımızı genişletmemiz, hayat kalitemizi arttıracak gibi ruh sağlığımızı da güçlendirecektir. Her şeye rağmen mental yorgunluk yaşıyorsak ve bununla baş edemiyorsak profesyonel destek almak oldukça faydalı olacaktır. ■

KÜRESEL SORUNLARA İSLAMİ BAKIŞ

Mustafa Mirza DEMİR |

Dünya, hızla büyüyen nüfus ve artan tüketimle birlikte su kıtlığı, enerji kıtlığı, iklim değişikliği, açlık, yoksulluk ve göç gibi pek çok çevresel sorunla karşı karşıya. Teknolojinin de hayatımıza iyice dâhil olmasıyla her alanda büyük ve köklü bir değişim yaşıyoruz. Küresel çapta yaşanan kıtlık, yoksulluk, iklim değişikliği gibi somut problemlerin yanı sıra dünyanın görmezden geldiği manevi bir kriz de var. Günümüzde yaşanan değişimle birlikte insan hayatındaki manevi çözümler, bireyselleşme ve yalnızlaşmanın getirdiği bencillik, kendinden olmayana yok sayma, dinden ve gelenekten uzaklaşma, geçmişle bağın koparılması, millî ve manevi değerler krizi gibi bir dünya

problem... Böylece küresel boyutta bir kimlik, benlik, şahsiyet ve istikamet sorunu da günümüz modern insanının hayatını kuşatmış görünüyor.

Geliştikçe ve modernleştikçe fitratından uzağa düşen çağımız insanının yüzleşmek zorunda kaldığı sorunlara çözüm, ilahi vahye kulak vermekten başkası değildir. Zira insan-ınoğlunun yaşam kalitesine ve kâinatın muhteşem döngüsüne dair her şeyin ama her şeyin temelinde, varlığı ve yaratılışı izah eden Yüce Yaradan'ın vahyi ve o mesajı bizlere haber verip beyan eden Allah Resulü'nün bildirdiği değerler manzumesi bulunmaktadır. Dolayısıyla İslam'a, ilahi vahye, fitrata, öze kulak verecek hayatlar ancak o zaman can bulacaktır. İslam, insanın Rabbiyle, çevresiyle, toplumla ve kâinatla olumlu ve yapıcı münasebetler geliştirmesini sağlayarak bütün yeryüzünde adalet ve merhametin hâkim olduğu bir nizamı önceler.

Nasıl ki bütün insanlığı İslam'ın mesajıyla aydınlatma vazifesi Müslümanların uhdesindeyse toplumu aydınlatmak, toplumun doğru bilgiye sahih ve güvenilir kaynaklardan erişimini sağlamak da

bizlerin vazifesi olmalıdır anlayışıyla yayın hayatını sürdüren Diyanet İşleri Başkanlığı, yukarıda sözünü ettiğimiz meselelerde pek kıymetli bir eseri bünyesine dâhil etti: *Küresel Sorunlara İslami Bakış*. Eser bizlere, "Dünyamızı, içerisinde bulunduğu manevi girdaptan çıkarmanın yegâne yolu, yitirilen değerleri vahyin rehberliğinde yeniden inşa ve ihya etmektir." diyor. Ayrıca yüce dinimiz İslam'ın temel referanslarından hareketle, yapıcı bir yöntemle ve bütüncül bir bakışla çözüm üretme çabasını taşıyor. "Adalet", "Hayat Hakkı", "İrkçılık", "Onur ve İffet", "Taassup", "Şiddet" ve "Terör" gibi başlıklarıyla, akıcı dil ve samimi üslubuyla, yer yer makaleleri destekleyen görselleriyle öne çıkan çalışma; İslam'ın doğru anlaşılması ve anlatılması amacıyla okuruna merhaba diyor.

Küresel Sorunlara İslami Bakış adlı eseri, hayatımızın ve dünyamızın manevi değerlerle yeniden inşa ve ihyasına katkı sunması temennisiyle okuyucularımızın istifadelerine sunar, herkese iyi okumalar dileriz. ■

DIYANET RADYO

ASR-I SAADET RADYO TİYATROSU

HER GÜN | 09.00

“Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan,
adalet ile şahitlik eden kimseler olun.”

(Maide, 5/8.)

